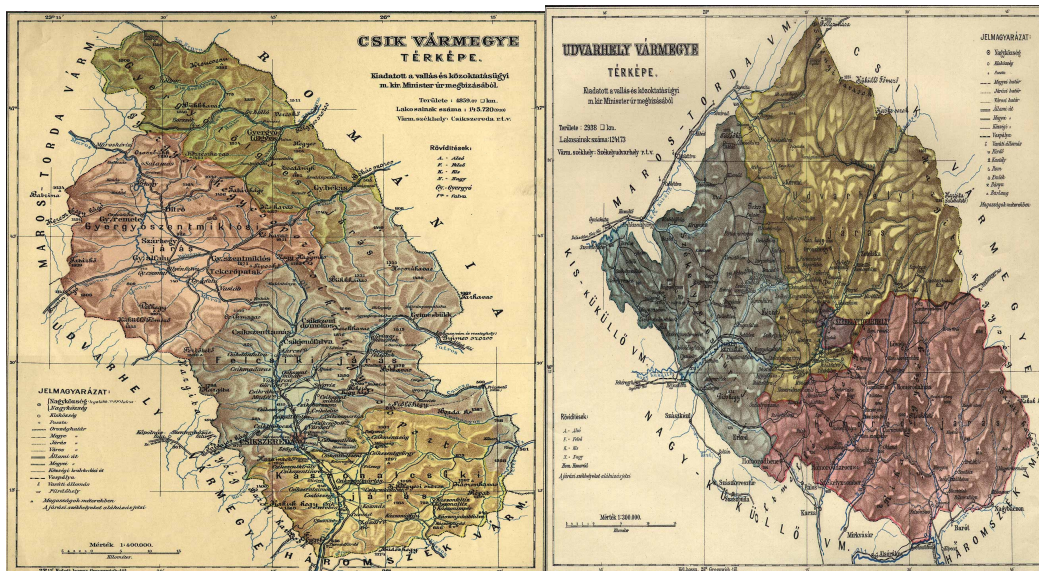

HARGITA MEGYE

KÖZÉPTÁVÚ STRATÉGIAI FEJLESZTÉSI TERVE

2002 - 2013

Készítette:

PRO PROFESSIONE
TANÁCSADÓ ÉS SZOLGÁLTATÓ
KÖZHASZNÚ TÁRSASÁG, BUDAPEST

Projektvezető: **Dr. Kulcsár László**

2002.

TARTALOMJEGYZÉK

	OLDAL- SZÁM
BEVEZETÉS	3
I. RÉSZ: HELYZETFELTÁRÁS	7
A JELENLEGI HELYZET ELEMZÉSE: FIZIKAI ÉS EMBERI KÖRNYEZET	8
A JELENLEGI HELYZET ELEMZÉSE: A MEGYE GAZDASÁGA	24
A LEHETŐSÉGEK ÉS AKADÁLYOK ÖSSZEFOGLALÁSA	44
FEJLESZTÉSI FORGATÓKÖNYVEK	46
II. RÉSZ: SZEKTORSTRATÉGIÁK	57
MELLÉKLETEK	74

BEVEZETÉS

Hargita Megye középtávú stratégiai fejlesztési terve azt az alapvető célt tűzte ki maga elé, hogy áttekintse a jelenlegi helyzetet, amely természetesen hosszú és bonyolult történeti fejlődés eredménye, majd a helyzetelemzés alapvető megállapításai alapján megfogalmazza a fejlődés lehetséges útjait, irányait és megvizsgálja a terv megvalósításához vezető legfontosabb lépéseket.

A tervet készítőkből abból indultak ki, hogy a tervnek stratégiai értelemben a megyében élő emberek és helyi közösségek életminőségének fejlődését kell szolgálnia, megerősítve a települések népességmegtartó erejét. Azokat a megoldásokat kell tehát keresnünk, amelyek az itt élő lakosság alapvető közös érdekeit szolgálják, s olyan értékekre támaszkodnak, amelyek mentén konszenzus alakítható ki.

Hangsúlyozni kell a fenti megközelítést azért is, mert a megye fejlődése előtt több alternatíva áll. Nemcsak regionális értelemben, miszerint a megye tájegységei, kistérségei eltérő adottságok miatt eltérő hangsúlyokat is érvényesíthetnek, hanem azért is, mert az egyes alternatívák más és más értékekre támaszkodnak.

A Megyei Tanács határozata, amely lehetővé tette e terv elkészítését, nagy horderejű lépés volt. A megye jövőjét számos belső és külső folyamat érinti és szorítja arra, hogy megfogalmazza azt a jövőképet, amely mentén a belső és külső kihívásokra válaszokat adhat. A Megyei Tanácsnak különös felelőssége van ebben, hiszen autoritása és funkciói következtében meghatározó módon alakíthatja ezt a jövőt. Ez a körülmény azonban nem jelenti azt, hogy a Tanácsnak minden vonatkozásban, a részletekig lemenően be kellene avatkozni a területi és gazdasági folyamatokba, vagy korlátozni kellene a helyi önkormányzatok tevékenységét. A terv tehát eszköz arra, hogy a Megyei Tanács

- Partnerséget és konszenzust alakítson ki a megye politikai, gazdasági és társadalmi szereplőivel a jövő feladatait illetően;
- Hatékonyan koordinálja a fejlesztések megvalósulását;
- Kezdeményezzen a terv megvalósulása érdekében különböző lépéseket;
- Sikeres forráskoncentrációt érjen el, azaz forrásait a stratégiaileg fontos fejlesztésekre koncentrálja;
- Sikeres addicionális munkát végezzen, vagyis támogassa a helyi erőforrásokat feltáró és bevonó fejlesztéseket;

- Hatékonyan működjön közre a megye gazdasági és társadalmi szereplőinek felkészítésében forrásvonzó képességük növelése érdekében;
- Rendszeresen és tudományos megalapozottsággal monitorozza a megyében zajló legfontosabb gazdasági és társadalmi folyamatokat.
- Tegye ismertté a szomszédos megyék, a Közép Régió, Románia, a környező országok, elsősorban Magyarország, valamint az Európai Unió számára elképzeléseit, törekvéseit.

A terv tehát stratégiai lépéseket fogalmaz meg, fejlesztési alternatívákat tár a szereplők felé. A szereplők között csak egy a Megyei Tanács, számos kormányzati dekoncentrált szervezet, városi és községi önkormányzat, megyei intézmény, civil szervezet találhat lehetőséget arra, hogy saját célkitűzéseit egyeztesse a terv legfontosabb irányjaival. A terv együttműködést kínál és ajánl minden szereplőnek.

A Középtávú Stratégiai Fejlesztési Terv nem helyettesíti az egyes települések terveit, vagy az egyes szektorok fejlesztési terveit. Kidolgozásakor természetesen jelentős mértékben támaszkodtunk Csíkszereda, Székelyudvarhely, Gyergyószentmiklós és Székelykeresztúr városok fejlesztési terveire, kidolgozott szakanyagaira.

A Középtávú Stratégiai Fejlesztési Terv átfogó jellegénél fogva stratégiai irányokat szab meg és ezekhez keresi a megvalósítás lehetőségeit. A megvalósítás nagyrészt a helyi szereplők, vállalkozók, civil szervezetek, városi és községi önkormányzatok feladata. A Középtávú Stratégiai Fejlesztési Terv tehát nem területfejlesztési terv, nem ágazati terv és nem településfejlesztési terv. Bízgat azonban arra, hogy a fejlődési alternatívák között történő választás után az egyes szektorok szereplői gondolják át terveiket és készítsék el azokat harmonizálva a Középtávú Stratégiai Fejlesztési Terv lépéseivel.

A Középtávú Stratégiai Fejlesztési Terv módszereit illetően követi az Európai Unió elvárásait és harmonizál más nemzetközi szervezetek, pl. FAO tervezési előírásaival. Ennek következtében a Terv a helyzetelemzéssel kezdődik, majd az alternatív fejlesztési forgatókönyveket ismerteti, s a kiválasztott forgatókönyv alapján fogalmaz meg stratégiai lépéseket és azok megvalósításához ajánl projektvázlatokat (projektprofil). A terv időhorizontját 2002-2013 között állapítottuk meg, egyrészt azért, mert a stratégiai tervezés legalább tíz év előrettekintést igényel, másrészt pedig hangsúlyozni kívántuk az EU tervezési ciklushoz való kapcsolódást

(2007-2013), hiszen valószínű, hogy Románia az új tervezési ciklus elején csatlakozhat az EU-hoz..

A Középtávú Stratégiai Fejlesztési Terv feladata:

- Átfogó irányelvek és célok meghatározásával biztosítani és ösztönözni az összehangolt megyei területi politika kialakítását, elősegíteni a térségi és helyi közösségek területfejlesztési kezdeményezéseinek összhangját a megyei célkitűzésekkel;
- Információkat biztosítani az egyes térségek fejlesztési koncepcióinak, programjainak és terveinek kidolgozásához és megvalósításához, a társadalom, a gazdaság valamint a természet és a környezet dinamikus egyensúlyának fenntartása illetve javítása érdekében;
- Az Európai Unió regionális politikájához való illeszkedés elősegítése, valamint a regionális együttműködésben rejlő kölcsönös előnyök hasznosítása.

A Terv megvalósítására vonatkozó tevékenységek során az alábbi alapelveket kell érvényesíteni:

- szubszidiaritás
- decentralizáció
- partnerség
- nyilvánosság és részvétel

Szubszidiaritás

A szubszidiaritás elve alapján folyamatosan törekedni kell a döntések decentralizálására, a területi döntéshozók eszközrendszerének megerősítésére. Ez azonban azt is megköveteli, hogy a területi döntéshozók között is optimális munkamegosztás alakuljon ki. A szubszidiaritás elve magában foglal integrációs funkciót is.

Decentralizáció

Meghatározhatók azok a területek, amelyeknél a feladatok megyei vagy regionális szinten nem, vagy csak rosszabbul oldhatók meg. A helyi szint fölötti irányítási struktúráknak csak az e szerint feltétlenül szükséges hatalmat szabad gyakorolniuk. A többit a közösségek által legitimált önkormányzatokra kell bízni. Ez lényegében hatáskörök decentralizációját jelenti, azonban jóval több annál, mivel magában foglalja a decentralizáció ésszerű mértékét, és az együttműködés fő szabályait is. A polgárokat, illetve szervezeteiket be kell vonni a rájuk vo-

natkozó döntések meghozatalába. A döntések pedig lehetőleg azon a szinten szülessenek, ahol a problémák. Ez a döntési szintek önrendelkezését teszi szükségessé.

A partnerség elve

A partnerség elvének nem csak a szervezetek összetételében, hanem a működésben, a szereplők kapcsolatrendszerében is érvényesülnie kell. A partnerség új típusú intézményei olyan haladó szervezési elveket testesítenek meg, amelyeknek pozitív működési tapasztalatai mintát adhatnak az érdekegyeztetési mechanizmusok továbbfejlesztéséhez. Ennek érdekében célszerű a tapasztalatokat rendszeresen elemezni, s amennyiben szükséges, a központi és helyi szabályozási korrekciókat végrehajtani.

A nyilvánosság és a részvétel

A nyilvánosság és a részvétel szerepe növekszik a regionális politikában, amelynek újszerűsége - többek között - éppen a helyi erőforrások bevonásában és a nagyobb társadalmi támogatottságban rejlik. A legmagasabb szakmai színvonalú terv, illetve program sem valósulhat meg, ha a helyi társadalom nem azonosul a célokkal. A nyilvánosság és a társadalmi részvétel nem szűkülhet le a fejlesztési és rendezési tervezésre, hanem a regionális politika szereplőinek folyamatos kapcsolatrendszerrel kell kiépíteni a helyi társadalom különböző szervezeteivel, módot adva az egyéni vélemények kifejtésének is.

A Középtávú Stratégiai Fejlesztési Terv helyzetelemzésének készítésekor nem arra törekedtünk, hogy a már sok helyen ismerttetett adatokat, számokat újra leírjuk. Az adatok, az információk mögötti összefüggésekre koncentráltunk, amelyek orientálják az olvasót a fejlesztési irányok megítélésében.

A tervezők nagyon sok korábban készített munkára támaszkodtak és nagyon sok Hargita megyében élő és dolgozó embertől kaptak segítséget. A felhasznált irodalom jegyzékét és a konzultációra felkért, meginterjúvolt személyek névsorát a mellékletben közöljük. Ezúton is köszönjük mindenkinek azt, hogy dokumentációikat rendelkezésre bocsátották és elmondták véleményüket a megye helyzetéről és jövőjéről. Külön köszönet illeti a Megyei Tanács elnökét és elnökhelyetteseit, a terv készítését koordináló megyei munkacsoport tagjait és vezetőjét Mátéffy Máriát, valamint Bíró A. Zoltánt és munkatársait igen fontos szakmai hozzájárulásukért. Köszönjük a segítségét mindazoknak is, akik a program első változatát elolvasták és bíráló, kiegészítő megjegyzéseikkel hozzájárultak színvonalának emeléséhez.

I. RÉSZ
HELYZETFELTÁRÁS

1. A JELENLEGI HELYZET ELEMZÉSE: FIZIKAI ÉS EMBERI KÖRNYEZET

1.1. Földrajzi elhelyezkedés, a legfontosabb fizikai jellemzők

Hargita megye a Keleti Kárpátok központi részén fekszik, ahol a Hargita és Kelemen Havasok vulkanikus láncolatát a Maros és Olt-öntözte gazdag medencék elválasztják a Gyergyói, Nagy-Hagymás és Csíki havasok erdő borította csúcsaitól.

Hargita megye az ország központi részén fekszik, szomszédai északon Suceava megye, keleten Neamt és Bákó megye, délen Brassó és Kovászna megye, nyugaton pedig Maros megye. Területe 6639 négyzetkilométer, Románia területének 2,78 %-a, a megyék nagyság szerinti rangsorában a 13.

A megye domborzata jelentős részt foglal el a Keleti Kárpátok középső csoportjából, kisebb részt a Kanyarulati Kárpátok kiterjedt vonulatából, valamint az Erdélyi Havasok délkeleti végét. Ennek következtében itt egy-két, északkeleti és délkeleti irányban fekvő hegylánc által alkotott domborzatot találunk, amelyek közé néhány hegyközi medence is beékelődik.

A megye délnyugati részén a szubkárpátok dombjai húzódnak, melyeket a két Küküllő folyásmedre szabdal szét. A megye területének 60%-a hegyvidék, a legfontosabbak: a Kelemen havasok, Görgényi havasok, Hargita, Gyergyói havasok, Nagy-hagymás és Csíki havasok. E hegységek magassága általában észak-dél irányba csökken. A Kelemen havasokban 2000 métert meghaladó csúcsok vannak, a többi hegység magassága 1800 méter körüli. Az alacsonyabb fekvésű területek a megye délnyugati részén találhatók.

A megye éghajlata – hegyvidékre és hegyközi medencékre jellemző, hosszú fagyos telek és hűvös nyarak. Az évi átlaghőmérséklet 6 °C, a maximum hőmérsékletet 36,5 °C –ot Székelyudvarhelyen mérték 1952-ben, a minimumot –38,4 °C–ot Csíkszeredában mérték 1985-ben.

1.2. Regionális és táji tagoltság

A megye táji tagoltsága rendkívül gazdag. A legjelentősebb táji tagoltságot a korábbi közigazgatási beosztás is figyelembe vette, s ennek ma is vannak nyomai. A regionális tagoltság egyrészt a megye egyik erőforrása, másrészt azonban problémák forrása is. Mindent egybevéve azt kell mondanunk, hogy ez a tagoltság mint erőforrás komoly fejlesztési potenciált hordoz. A három nagy térség (udvarhely, csík, gyergyó) maga is több kistájra tagolódik, ahol a természeti, gazdasági és emberi erőforrások állapota közismerten jelentősen eltér. Az eltérő adottságok messzemenő figyelembevétele szükséges a fejlesztési stratégia kidolgozásakor.

A megye regionális sokszínűsége, mint erőforrás és forrásvonzó tényező akkor érvényesül, ha a fejlesztési politika ezt érvényesíteni hagyja, sőt támogatja. Ez a szemlélet tükröződik abban, ahogyan Hargita Megye a kistérségeket kezeli.

A regionális és kistáji tagoltság sajátos tényezőjeként jelenik meg ma is a térségi identitás. A történeti hagyományok és a fejlődésbeli különbségek táplálta tudat nem elhanyagolható tényező ma sem és nem elhanyagolható a fejlesztések szempontjából sem. Sajátos emberi erőforrást jelent, amelynek mozgósító ereje van, s a jó célok szolgálatába állítható.

1.3. Vízhálózat és vízgazdálkodás

A megye területén erednek a legfontosabb folyók, mint: az Olt, Maros, Kis Küküllő, Nagy Küküllő, Tatros, Kis Beszterce (Bistricioara). Három nagyobb vízgyűjtő medence az Olt, a Maros és a Szeret folyók vízgyűjtői.

Az Olt a Nagyhagymáson ered 1280 m magasságban és 80 km. hosszan kanyarog végig a Csíki medencében. Gyűjtő patakai viszonylag rövid és kis árterületűek, a fontosabbak a Kis- és Nagyhomoród, Vargyaspataka, Kászon patak, Rákos patak, Fiság, Madaras és a Madicsa patak. A Maros Marosfő közelében ered 840 méter magasban, vízgyűjtői Hargita megyében a Kelemenpatak, Nagy- és Kisküküllő. A Szeret vízgyűjtőjéhez a Kis Beszterce, Tatros és Uz patak tartozik. A tavak közül: a Szent Anna tó, Gyilkos tó, Rác tó valamint a Jézer tó található a megye területén.

A Szent Anna tó, 950 m-es tengerszint feletti magasságban található a Csomád hegység kráterében, ez az egyetlen épen maradt vulkanikus eredetű krátertó Közép Európában.

Egy másik természeti ritkaság a Gyilkos tó, amely a legnagyobb természetes úton kialakult vízgyűjtő tó az országban, 1837-ben keletkezett egy földcsuszamlás következtében, területe 12,6 ha, mélysége 10,5 m, a Nagyhagymás hegységben található.

A Rác tó, Nagyalambfalva határában található, 600 m –es magasságban, egy földcsuszamlás helyén, területe 2,8 ha. A Jézer tó a Rakottyás hegycsúcs lábánál, 1750 m magasságban található, területe 1300 négyzetméter, mélysége 3,5 m.

Vízgazdálkodás szempontjából a megye területén lévő folyók és tavak jelentősége igen nagy. Részben vízgyűjtő területei fontos, a régiótól távollevő folyóknak, mint pl. a Tisza, másrészt pedig részét képezik a mezőgazdasági és a turisztikai fejlesztésnek. A folyók és tavak vízminőségének védelme, környezetük gondozása tehát nem egyszerűen környezetvédelmi, természetvédelmi kérdés, hanem gazdasági jelentőséggel is bír. Mindaddig e területre kevés figyelmet fordítottak.

1.4. Talaj és altalajkincsek

Hargita megye nem rendelkezik a felhasználás szempontjából első osztályúnak minősíthető talajjal, VI. és V. minőségi osztályok a legjellemzőbbek. Ennek részaránya a teljes mezőgazdasági területhez viszonyítva 85 %. Ezeken a területeken a talaj lejtésszöge nagy (20-35%), a nedvességtartalma magas, ami gyakran vezet földcsuszamláshoz, talajerózióhoz.

A megye altalaja nagyon változatos és gazdag. Vas- és fémérc, lignit, földgáz, kaolin, argonit, valamint az építkezésekben jól értékesíthető alapanyagok (agyag, andezit, dolomit, homok és kavics) található benne. Vulkanikus eredetéből kifolyólag gazdag gyógyhatású kénes vagy széndioxidos kigőzölgésekben, termál és borvízforrásokban, amelyek a megye egész területén megtalálhatók. Hargita megye gazdag természeti erőforrásokkal rendelkezik: fa, vasérc, pirit, rézérc, só, kaolin, bazalt, andezit és szén.

1.5. Növényzet és állatvilág

A megye növényzete gazdag és változatos, az alpesi növényzettől kezdődően egészen a folyók árterületéig mindenféle növény megtalálható. A megye 228614 hektáryi területét (34 %-át) erdő borítja. Legjelentősebbek a fenyőerdők (73 %), valamint a bükk (19%), és a tölgy (2%). Felhasználási cél szerint a természetvédő funkciót ellátó erdők (talajrögzítő, vízvédő, rekreációs erdő, védett erdő) az erdőterület 35 %-át képezi, a kitermelésre szánt erdőterület 65 %. A mészkő hegycsúcsok tetején, a hegyi tavak mellett, valamint a hegyi szorosokban növényritkaságokkal, védett fajokkal is találkozunk, mint: boróka, tiszafa, havasi gyopár.

Az állatvilág rendkívül gazdag a kiterjedt tűlevelű és lombhullató erdőségeknek köszönhetően, melyek a hegyvidéket 34,5 %-ban borítják. A tűlevelű erdőkben olyan ragadozók élnek, amelyek elterjedtek az egész Kárpátokban: barnamedve, farkas, szarvas, hiúz, nyuszt.

A madarak közül megtalálhatók a következők: fajdkakas, harkály, hegyi sas, egerészölyv, fülesbagoly, fenyőszajkó, cinege, poszáta. A folyókban a következő halfajták találhatók: pisztráng, cselle, csuka stb.

1.6. A jelenlegi földhasználati formák

A legfontosabb földhasználati forma az erdőgazdálkodás és a mezőgazdaság. A talajadottságok és az éghajlat miatt a mezőgazdálkodás a jelenlegi struktúrában és színvonalon a megye területének nagyrészen nem rentábilis. A zárt medencékben a növénytermesztés a jellemző, a hegyvidékeken a legelőgazdálkodás, állattartás. A hozamok mindkét területen igen alacsonyak. Egyes vidékeken a gyümölcsstermesztésnek vannak komoly tradíciói. A mezőgazdasági

birtokok átlagos mérete igen kicsi és nagyrészükre a szétszórtság jellemző, amely a gyenge talajminőség, a domborzati viszonyok és az elavult technológia mellett az egyik oka a termés alacsony színvonalának. A földhasználati formák keretében megfigyelhető gazdasági tevékenység nem környezetbarát. Az 1989 előtti mezőgazdasági beruházások igen nagy környezeti terhelést jelentettek (pl. a székelykeresztúri térségben), megszűnésük egyrészt könnyítette e területek környezeti terhelését, másrészt azonban ez a folyamat együtt járt a népesség foglalkoztatásának csökkenésével. Az agrár-környezetvédelem és az erdőgazdálkodásban, valamint a hozzá kapcsolódó feldolgozóiparban (fűrészporhegyek) érvényesített természetvédelmi törekvések nem kellő hatékonyságúak. A természeti attrakciók (pl. Gyilkos tó) környezete többnyire erősen veszélyeztetett. A települések környezete, az épületek és a városkép-falukép rendezetlen, melegágya az ún. modern vizuális környezetszennyezésnek.

A stratégiai terv számol azzal, hogy a megyében komoly lehetőségek nyílnak az agrárszerkezet és földhasználat átalakulását, az agrár-környezetvédelmi intézkedéseket támogató nemzeti és EU források elérésére.

1.7. Hargita megye a Közép- Régióban

Hargita megye a Közép- Régió része, s ez a körülmény több jelentős tényező esetében számottevő befolyást gyakorol. A Régió az egyik legjobb gazdasági mutatókkal rendelkező romániai térség, s Hargita megye a Régióon belül is komoly szerepet visz. A régióhoz való tartozás a fejlesztési terveket is befolyásolja, pl. az infrastruktúra (úthálózat), a mezőgazdaság, a turizmus területén, de jelentős szerepe van a megye számára elérhető források biztosításában is. A Közép- Régió jó eséllyel veszi fel a versenyt a csatlakozás előtt és után is a forrásokért való küzdelemben. A megyének régióban (is) kell gondolkodni, amikor saját fejlesztési elképzeléseit kialakítja. Számos kapcsolódás lehetséges szinte minden területen a Közép- Régiót alkotó más megyékhez. A regionális gondolkodás előnyei egyre inkább ki fognak ütközni, ahogyan közeledik az EU csatlakozás időpontja.

1.8. Az infrastruktúra helyzete

Bázis infrastruktúra

A bázis infrastruktúra az alapvető fizikai (út, vasút, vízvezeték, csatorna, gáz, szennyvíz, elektromos áram, telefon, hulladékkezelés) infrastrukturális hálózatokat jelenti, amelyek biztosítják többek között a megye összeköttetéseit más megyékkel és javítják elérhetőségét. Ezek közül Hargita Megye jó néhány tekintetben pozitív eredményeket könyvelhet el, más vonat-

kozásban a bázis kialakítása még hosszú időt vesz igénybe (pl. gázprogram, a falvak vízellátásának programja, a SAMTID programra való felkészülés).

A bázis infrastruktúra vonatkozásában az **úthálózat modernizálása** a legfontosabb feladat. Elkészült Hargita Megye úthálózatának rehabilitációs programja, melynek keretében az úthálózat több mint 50%-át kitevő megyei utak modernizálására kerül sor. A székelyudvarhelyi és a csíkszeredai városfejlesztési stratégia is komoly úthálózat és egyéb infrastruktúra rekonstrukcióval számol. Az úthálózat korszerűsítése alapvető feltétele a stratégiai program elemei megvalósulásának. A termékek piacra juttatása, a turizmus fejlesztése és a települések elérhetőségének, bekapcsolódásának biztosítása mind a megyében élő emberek életminőségének javítását, a települések népességmegtartó képességének erősödését szolgálja.

Az úthálózat különösen fontos azokon a területeken, ahol a települések bekapcsolódása a gazdasági és információs vérkeringésbe jelenleg komoly nehézségekbe ütközik. Példaképpen a kászoni vidéket, vagy a gyergyói térség és az udvarhelyi térség közötti területet említhetjük. Az úthálózat szempontjából azonban szinte kivétel nélkül a modernizálás igénye merülhet fel minden településben. Hasonló a helyzet a városokban és a falvakon belül is, ahol az utak állapota igen rossz.

A közúthálózat mellett a vasúthálózat a gazdasági vérkeringés alapeleme. A megye vasúti közlekedésének viszonyait még mindig a XIX-XX. Századfordulón kiépített vonalak határozzák meg. A megye két legnagyobb városa között vasúti összeköttetés nincs. A vasúthálózat sűrűsége a megyében alacsony, körülbelül a fele a fejlettebb nyugat-európai térségekének.

A megye komoly erőfeszítéseket tett és tesz az ivóvíz és a gázhálózat megteremtése érdekében. A telefonhálózat kiépítésében a mobil hálózatok úgy tűnik sikeresebbek voltak. A vezetékes telefonhálózat hiányosságai azonban gátolják a modern információs technológia (Internet) elterjedését.

A kanalizáció és a hulladékgazdálkodás megoldása sürgető, de igen nagy költséggel járó feladatok. A szennyvíztisztítás esetében a hagyományos megoldások mellett a jövőben fel kell készülni, főleg a kisebb településeken az un. alternatív megoldások befogadására. A környezetbarát technológiák költségben is versenyképesek és másodlagos hasznosíthatóságuk is jelentős. A hulladékkezelésre vonatkozóan 2001-ben elkészült terv és javaslat jó kiindulási pontokat jelent a kérdés több szintű (megyei, regionális, települései) kezelésére.

Humán infrastruktúra

A humán infrastruktúra állapota szoros kapcsolatban van az emberi erőforrások állapotával, hiszen ez utóbbiak fejlesztése nagyrészt az előbbi intézményrendszeren keresztül érvényesíthető. Az oktatási, egészségügyi, szociális infrastruktúra mindegyik ága komoly fejlesztésre szorul a megyében. Bízható, hogy elkészült az otthoni szociális – orvosi ellátás hálózatfejlesztésének programja és a megye gyermekvédelmi stratégiája.

Az oktatási intézményrendszernek alsó és legfelső lépcsőjénél sűrűsödnek a problémák. Az alapszintű oktatás technikai hátterének biztosítása és szakemberekkel való ellátása a kisebb településeken, községekben és általában a városokon kívüli területek intézményeiben nehézségekbe ütközik, s ez visszahat az oktatás színvonalára is. A vidéki tanítók, tanárok kevésbé kerülnek a reflektorfénybe, még nem történt meg a párbeszéd felvétele az új kihívásoknak való megfelelés, a településen betöltött funkcióik vonatkozásában. Itt elsősorban arra a szerepre kell gondolni, amelyet a falusi tanítók és papok a vidéki térségek fejlesztésének segítségével betölthetnek. (Lásd pl. Darvas-Kozma József esperes egy évvel korábbi felhívását az erdélyi főegyházmegye papjaihoz.) Az alapfokú oktatás infrastrukturális és szakember problémái a megye vidéki térségeiben jelentősen hátráltatják az új kezdeményezések megjelenését, befogadását.

A megye felsőfokú oktatásának helyzete a közelmúltban jelentősen javult. Új intézmények alakultak, jöttek létre (pl. Székelyudvarhely, Csíkszereda, Gyergyószentmiklós). Gondot okoz egyes középszintű intézményekben az alacsony továbbtanulási arány és a továbbtanulók jelentős részének a megyén kívüli felsőoktatási intézmények felé történő mozgása. Az EMTE csíkszeredai karának belépésével a helyzet kétségtelenül javul. A nehézségeket a felsőoktatásban a megfelelő minőségi képzést biztosító tanárok elérése, bevonása jelenti. További problémát jelent, hogy a felsőfokú intézmények nehezen építik ki hazai és nemzetközi tudományos kutatási és szolgáltatási funkcióikat, amelyek viszont alapvetően szükségesek lennének és lesznek a megye szellemi bázisainak és lényeges szereplői csoportjainak (önkormányzatok, gazdasági szereplők) együttműködésében. A tudomány és a gazdaság, a tudomány és a közigazgatás szférájának kapcsolata jelentősen befolyásolja a megye jövőjét.

Az oktatási infrastruktúra legnagyobb hiányossága a felnőttképzés és átképzés rendszerének kialakulatlansága, fejletlensége. Ez a körülmény erősen visszahat az emberi erőforrások állapotára. A képzési struktúra és a munkaerőpiac közötti feszültségek kezelése nem megoldott.

Az oktatási intézmények nem fordítanak megfelelő figyelmet a felnőttképzésre, az élethosszig tartó tanulás intézményei kialakulatlanok.

A szociális és egészségügyi infrastruktúra fejlesztése szintén sürgető feladat, ebben a már meglévő partnerekkel való együttműködés (egyházak, alapítványok) a jövőben sem gyengülhet. Tudomásul kell azonban venni, hogy a legjobb szociális partner a kiegyensúlyozott gazdasági fejlődés és teljesítmény. A stratégiai terv olyan gazdasági fejlődési irányokat sugall, amelyek kellő mértékben szociálisan is érzékenyek. A gazdasági szereplők mellett a non-profit szereplők helyzetbehozása önmagában is a szociális feszültségek enyhítésének irányába hat, hiszen a civil szerveződések nagy hányada szociális irányultságú.

Rendszer-infrastruktúra

A rendszer-infrastruktúra azokat az intézményeket, szervezeti kezdeményezéseket jelöli, amelyek a területi és gazdasági folyamatokat befolyásolják. Más szóval, a **stratégiai tervezés által képviselt megközelítések, alapelvek és intézkedések érvényre juttatását (policy) szolgáló intézményrendszeréről van szó**. A rendszer-infrastruktúrának különböző szintjei vannak és különböző szintű autoritással rendelkeznek.

Az első szint a közigazgatás rendszere, s ebben a vonatkozásban a kérdés az, hogy a megyei vezetés kihasználja-e azokat a lehetőségeket, amelyek e rendszeren belül számára adóttak. Így pl. a Megyei Tanács által elindított folyamat a kistérségi szerveződések támogatására tipikusan ilyen tevékenység. Ebben a vonatkozásban a megye jó néhány évvel megelőzte a többi romániai területet, s ennek gyümölcseit az elnyert támogatások révén, valamint a szereplők felkészítése és új gondolkodásra való nevelése révén le is aratja.

A második szint természetesen a közigazgatáshoz is közel állóan azokat az intézményeket jelenti, amelyek a legfontosabb megyei szereplők felkészülését, informálását és érdekeik érvényesítését szolgálják. A különböző szakmai érdekérvényesítő szervezetek mellett egyre nagyobb jelentőséget kell kapni a helyi civil szervezeteknek és azoknak a hálózatoknak, amelyek közvetítik és szervezik az információáramlást és a szereplők forrásvonzó tevékenységét. Új, de megalapozott tényezőként kell értékelni bizonyos egyházi törekvéseket is, amelyek intenzívebb szerepet kívánnak betölteni az egyes térségek és közösségek jövőjének tervezésében és alakításában. Sok településen az egyház az egyetlen mozgatóerő és intézmény és nem

elvetendő ötlet képviselőik intenzívebb képzése és tájékoztatása a megyei területi folyamatokról és abban játszható szerepükről.

E hálózatok nagy része független a közigazgatástól, legalábbis az első szinttől. A fejlesztési ügynökségek, a régió ügynökség, a kistérségi menedzserek, a szaktanácsadók, a non-profit és profitorientált tanácsadó cégek hálózatairól van szó. Ezek kiépítése csak részben, de koordinálása jórészt a Megyei Tanács szerepköréhez tartozik. E koordináció azt is igényli, hogy a Megyei Tanács szervezeti felépítésében jelenítse meg a koordináló és információadó intézményt. Nem feltétlenül a Tanács belső egységéről van szó, vagy legalábbis nem csak arról. **A nemzetközi gyakorlatban általános az a megoldás, hogy ezt a tevékenységet egy külső non-profit szervezetre ruházzák.**

A szervezeti megoldástól függetlenül teljesen világos, hogy a rendszer-infrastruktúra erőteljes fejlesztése és támogatása nélkül a stratégiai program megvalósulása nehezen fog menni. E hálózatok működésére vonatkozó terv is része a programnak és a költségei messze alulmaradnak a megnövekedett forrásvonzó képesség által biztosított összegeken, amelyek egy idő után bizonyos mértékig tehermentesítik is a Megye költségvetését..

A rendszer-infrastruktúra jelenlegi helyzetének értékelésekor feltétlenül meg kell említeni a Megyei Tanács információ szolgáltatásainak körét, amely a személyes tájékoztatáson túl a „**Megyeháza**” c. kiadványban is testet ölt. E szolgáltatás bővítésére és technológiai váltásra (Internet) is szükség van. **A térségi folyamatokról való tájékoztatás és a forrásvonzó képesség erősítése szempontjából a Regionális Képzési Központ „Vidékfejlesztés” c. hírlevele kiemelt említést érdemel, mivel információi messze túlhaladnak a vidékfejlesztés témakörén, színvonaluk európai mércével mérhető.** A stratégiai program megvalósításakor e szolgáltatások fejlesztésére további forrásokat kell fordítani. A megyében igen aktív a Közép Régió Ügynöksége is.

Bizonyos vonatkozásokban azonban a rendszer-infrastruktúra még nem kiforrott. A szaktanácsadói hálózat, beleértve a mezőgazdasági tanácsadást is, nem áll a helyzet magaslatán. Az elérhető hazai és EU támogatások növekedésének tendenciája e hálózatok jelentős fejlesztési szükségleteire hívja fel a figyelmet.

Kétségtelen tény, hogy jelenleg Hargita Megye előnyt élvez a rendszerinfrastruktúra kiépítésében, s ezt az előnyt a jövőben is meg kell tartani. A megyében kialakult kistérségek fontos aktivizáló és fejlesztő szerepet töltenek és tölthetnek be a jövőben is. Megfontolandó azonban, hogy az EU elvárásokhoz való közelítés érdekében nagyobb egységekkel is számoljon a megye. Kézenfekvőnek tűnik egy csíki, udvarhelyi és gyergyói szub-régió kialakításának átgon-

dolása, amelyek a jelenleg meglévő kistérségek együttműködésén, partneri viszonyán alapulnának.

1.9. Népesedési és lakásviszonyok¹

Hargita megye állandó népessége 2002-ben 326.020 fő, 22.315 fővel, azaz 6,4 %-kal kevesebb, mint 1992-ben. A népesség számának csökkenése a negatív természetes szaporodásnak és negatív külföldi migrációs egyenlegnek tulajdonítható. 2002-re a vidéki népesség aránya 54,33%-ról 55,87 %-ra növekedett. Bár a vidéki térségek lehatárolására számos módszer létezik és mást használ az OECD és mást az EU, ennek ellenére figyelemreméltó, hogy a vidéki népesség aránya Hargita megyében az elmúlt tíz évben valamelyest emelkedett, ami teljesen ellentétes a nemzetközi tendenciákkal és felhívja a figyelmet az alulurbanizáltság helyzetére, de arra is, hogy a városokból való elköltözés az alacsony szinten, de biztosabb megélhetést adó rurális háttér jelentőségét növeli.

Népmozgalom

1992-2002 között a népesség területi megoszlásában jelentős változások figyelhetők meg, amelynek okai a természetes szaporodás, a külföldi el- és bevándorlás. Példaképpen említve a következő helységekből 1992-2002 között a népességszám az alábbiak szerint változott:

Népességváltozás egyes településekben 1992-2002 között

Helység	Növekedés %	Helység	Csökkenés %
Újszékely	6,0	Várhegy	-10,3
Csíkpálfalva	3,3	Derzs	-11,8
Oklánd	0,8	Ditró	-12,2
Felsőboldogfalva	0,7	Tusnádfürdő	-12,2
Bögöz	0,6	Balánbánya	-27,7
Oroszhegy	0,3	Csíkszereda	-9,5
Vasláb	0,1	Székelyudvarhely	-7,6

Hargita megyét a többi megyéhez viszonyítva igen alacsony népsűrűség jellemzi: 49,1 fő/km². A népsűrűség mértéke gazdasági tényezőkkel, a domborzattal és a demográfiai tényezőkkel

¹ Készült: A 2002. március 18-i népszámlálás előzetes adatai alapján

magyarázható. (Románia népsűrűsége 1996-ban 94,8 fő/km² volt.) Magyarország népsűrűsége 108 fő/km². Az európai Unióban 120 fő/km² alatt a terület vidéki térségnek sorolandó. Az OECD szerint ez a határ 150fő/km².

Etnikai megoszlás

A népesség etnikai megoszlása lényegében a korábbi évek helyzetét tükrözi. A magyar nemzetiségű lakosság dominanciája megállapítható, az adatok alapján a cigány lakosság nem mérvadó, de itt természetesen óvatosságra intenek bennünket a bizonytalan adatok.

A népesség etnikai megoszlása

(2002)

Etnikum	Személyek száma (fő)	Megoszlása (%)
Román	45850	14,06
Magyar	275722	84,57
Székely	119	0,04
Cigány	3840	1,18
Német	129	0,04
Szász	8	*
Sváb	2	*
Ukrán	30	0,01
Szerb	4	*
Török	4	*
Tatár	1	*
Szlovák	6	*
Evrei	10	*
Orosz-rutén	8	*
Lipován	6	*
Bulgár	5	*
Cseh	1	*
Görög	3	*
Lengyel	4	*
Örmény	5	*
Olasz	6	*
Gagauz	1	*
Csángó	71	0,02
Egyéb	45	0,01
Be nem vallott	140	0,04
Összesen	326020	100,00

A megye lakosságából 45850-en, 14,06 % vallották románnak magukat, 84,57 % (275722 fő) pedig magyarnak. A román lakosság száma 6,3 %-kal, a magyar lakosság pedig 6,5 %-kal csökkent az utóbbi 10 évben.

A népesség felekezeti megoszlása

A népesség 13,27 %-a (43275 fő) ortodox, 65,25 %-a (212734 fő) a római katolikus, 0,16 %-a (518 fő) görög katolikus, 12,66 % (41264 fő) református, 7,12 % (23219 fő) unitárius. 632 személy egyik felekezethez sem tartozik.

Lakáshelyzet

A háztartások átlagos nagysága az 1992-es népszámlálás óta 3,13 fő/háztartásról 2,89 fő/háztartásra csökkent. A városokban a háztartások mérete nagyobb, mint falun (2,92-2,86 fő/háztartás).

Az épületek száma 1992-höz képest 5477-tel nőtt a megyében, ebből a város részesedése mindössze 1335 épület. A lakások száma 6,4 %-os növekedést mutat (7730 lakással nőtt). Vidéken 7,7%-os a lakások számának növekedése, városon 4,6%-os. A szobák számának és a lakófelületnek a növekedése is jelentősebb falun.

A lakásállomány jelentős változása néhány településen (1992-2002)

Növekedés		Csökkenés	
Helység	%	Helység	%
Vasláb	19,1	Bögöz	3,3
Csíkszentmihály	16,9	Kászonaltíz	2,6
Lövéte	16,1	Székelyderzs	2,3
Parajd	16,0	Etéd	2,0
Zetelaka	15,9	Székelyandrásfalva	1,3
Bélbör	15,7	Homoródszentmárton	0,6
Fenyéd	15,4		
Gyimesközéplak	14,1		
Újszékely	13,9		
Gyimesfelsőlok	13,8		
Szentegyháza	13,8		
Oroszhegy	13,0		

A lakások infrastrukturális felszereltsége

(2002)

Infrastrukturális felszereltség	Lakás (darab)	Megoszlás (az összes %-ában)	Változás 1992-höz viszonyítva (%)
Vízvezeték a lakásban	78379	60,8	119,5
Csatorna	73364	56,9	115,8
Villanyáram	122808	95,2	106,4
Központi fűtés	35967	27,9	113,4
Konyha	113351	87,9	101,6
Fürdőszoba	68917	53,4	121,3

A lakásállomány növekedésével nőtt a vízvezetékkel és csatornával rendelkező lakások aránya, míg a villanyárammal rendelkezők aránya nem változott (95,2 %).

2002-ben 6151 olyan lakást tartottak nyilván, amely nem volt elektromos hálózatra kapcsolva, ezekből 5190 vidéki területen van. Nagyobb arányban a következő helységekben található villanyáram nélküli lakások: Lövéte 24,2 %, Zetelaka 23,1 %, Gyergyóalfalu 11,7% Szentábrahám 11,3 %, Bélbor 10,7 %.

1.10. Munkanélküliség

A munkanélküliség a piactudományi átalakulás hosszú távú kísérőjelensége. A munkanélküliség alakulása, területi megoszlása és más sajátosságai a gazdasági átalakulás szerkezetét, de az emberi erőforrások fejlettségét is jól jellemzik.

**A munkanélküliség megoszlása nem és időtartam és zónák szerint Hargita megyében
2002**

Zóna		<9 hónap	Pályakezdő	9-18 hónapja	Nem részesül ellátásban	Összesen
Csíki Zóna	Összesen	3061	296	1438	1572	6367
	Megoszlás	48%	5%	23%	25%	100%
	<i>Ebből nő</i>	1436	113	666	533	2748
Udvarhelyi Zóna	Összesen	1278	114	1113	1449	3954
	Megoszlás	32%	3%	28%	37%	100%
	<i>Ebből nő</i>	433	41	456	523	1453
Gyergyói Zóna	Összesen	1090	233	1084	593	3000
	Megoszlás	36%	8%	36%	20%	100%
	<i>Ebből nő</i>	449	87	404	256	1196
Maroshévízi Zóna	Összesen	467	110	468	703	1748
	Megoszlás	27%	6%	27%	40%	100%
	<i>Ebből nő</i>	184	57	275	358	874
Székelykeresztúri Zóna	Összesen	341	66	331	1432	2170
	Megoszlás	16%	3%	15%	66%	100%
	<i>Ebből nő</i>	119	22	124	589	854
Balánbányai Zóna	Összesen	94	76	116	310	596
	Megoszlás	16%	13%	19%	52%	100%
	<i>Ebből nő</i>	58	30	57	125	270
Hargita megye	Összesen	6331	895	4550	6059	17835
	Megoszlás	35%	5%	26%	34%	100%
	<i>Ebből nő</i>	2677	349	1988	2384	7398

A munkanélküliek jelentős része már nem részesül ellátásban, egyre inkább kikerül a rendszerből és azok számát gyarapítja, akiket a regisztráció egyébként sem tudott elérni. Főként a falvakban jelent ez nagy problémát, bár az önellátásra való berendezkedés és az informális gazdaság térhódítása valamelyest könnyít ezen a gondon. A legjobb ebből a szempontból a helyzet a gyergyói és a csíki zónában, a legrosszabb pedig Székelykeresztúron és Balánbányán.

A munkanélküliség megoszlása képzettség, időtartam és zónák szerint Hargita megyében 2002

Zóna			<9 hónap	Pálya- kezdő	9-18 hónapja	Összesen
Csíki	szakmunkás, alacsonyabb	vagy	2154	110	984	3248
Zóna	Középfokú		869	177	438	1484
	Felsőfokú		37	9	15	61
Udvarhelyi	szakmunkás, alacsonyabb	vagy	952	56	820	1828
Zóna	Középfokú		307	56	287	650
	Felsőfokú		19	2	8	29
Gyergyói	szakmunkás, alacsonyabb	vagy	899	131	890	1920
Zóna	Középfokú		185	96	190	471
	Felsőfokú		7	6	4	17
Maroshévízi	szakmunkás, alacsonyabb	vagy	320	35	333	688
Zóna	Középfokú		140	74	133	347
	Felsőfokú		7	1	1	9
Székelykeresztúri	szakmunkás, alacsonyabb	vagy	257	36	226	519
Zóna	Középfokú		81	29	103	213
	Felsőfokú		3	1	2	6
Balánbányai	szakmunkás, alacsonyabb	vagy	59	34	71	164
Zóna	Középfokú		35	41	45	121
	Felsőfokú		0	1	0	1
Hargita megye	szakmunkás, alacsonyabb	vagy	4641	402	3324	8367
	Középfokú		1617	473	1196	3286
	Felsőfokú		73	20	30	123

A munkanélküliek többsége alacsony iskolázottságu, szakmai ismeretei nem kapósak a piacon.

A munkanélküliség alakulása Hargita megyében 1991-2002 között

Év	Munkanélküliségi ráta %	Munkanélküliek száma (fő)
1991	1,84	3028
1992	5,05	14260
1993	6,79	21382
1994	8,57	17866
1995	7,64	18316
1996	6,64	13187
1997	8,87	14476
1998	7,10	16724
1999	11,00	17069
2000	10,20	16102
2001	8,00	12995
2002	10,70	17835

Hargita megyében a munkanélküliség 10% körül látszik stabilizálódni, ami meglehetősen nagy szám, bár az ország más területeihez képes nem túlságosan magas. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a vidéki térségekben ez az arány jelentősen magasabb és még sokáig az is marad.

A munkanélküliek egy harmada 30 éven aluli, 39%-a 40 éven felüli. Ez utóbbi csoport erőteljesebben jellemzi a falusi társadalmat. A munkanélküliek tartós foglalkoztatottsága a gazdasági szerkezet kívánatos átalakulása mellett nem lehetséges, mivel az új iparágak, befektetések igénylik ugyan az új munkaerőt, de strukturálisan döntően nem a munkanélküliek táborából.

1.11. Emberi erőforrások, a forrásvonzó képesség és a civil társadalom

Hargita megye emberi erőforrás készlete sok mutató mentén kedvezőbb, mint az országos helyzet. Ilyen pl. az írástudók aránya, a könyvtárba beiratkozottak aránya, a kiadott könyvtári könyvek száma, stb. Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy ne lenne szükség jelentős fejlődésre e téren is, hiszen pl. a munkaerő szerkezete képzettség szempontjából nem a legjobb. A hagyományosan iskolázottabb Udvarhelyszéken kb. minden tizedik diák nem tanul tovább, s ezek háromnegyede falusi környezetben él. A falusi iskolák modernizálása, az iskolai hálózat fejlesztése azért is fontos feladat, mert a jelenlegi helyzetben félő, hogy újratérme-

lődik az alacsony képzettségű réteg, amely nem talál munkahelyet a mezőgazdaságon kívül, ami viszont a mezőgazdaság modernizációját, versenyképességét gátolja.

A forrásvonzó képesség egy térség emberi erőforrásainak fejlettségét talán a legjobban mutatja, hiszen rengeteg tényező húzódik meg a háttérben e mutató mögött, amelyek az intézmények működését is mutatják, persze ott is elsősorban azokon az embereken van a hangsúly, akik az intézményrendszerben dolgoznak.

Hargita megye egy szakértői anyag tanulsága szerint jelentős forrásokat vonz minden évben a nemzeti és az EU forrásokból. A Közép- Régió egyik PHARE programjában valamivel az átlag fölött teljesített. A Környezetvédelmi Partnerség Alapítványánál is jelentős volt a megye aktivitása. A forrásvonzó képesség egyrészt megmutatkozik a benyújtott pályázatok számában, de az elnyert pályázatok számában is. Az itt rejlő fejlesztési tartalékokat jelzi, hogy pl. a Közép- Régióhoz benyújtott pályázatok 44%-a formai hiba és irrelevancia miatt került elutasításra. Tartalmilag tehát a benyújtott pályázatok majdnem fele nem is került elbírálásra. Tekintettel arra, hogy a jövőben ez a képesség egyre fontosabb lesz minden gazdasági és társadalmi szereplő számára, célszerű lesz átgondolni azokat az intézkedéseket, amelyek egy non-profit koordináló központ és regionális hálózat létrehozását irányoznák elő. A megye minden régiójában és településén szükség van erre, amely a tanácsadáson és információon kívül rendszeres képzést is végezne.

1989 után meglepő gyorsasággal és kedvvel számos civil szervezet alakult a megyében, elsősorban a nagyobb városokban. A falvak jelentős része még ma is „civilszervezet-hiányos”. A civil szervezetek többsége szociális, sport és kulturális tevékenységet végez, de megtalálhatók a szakmai, érdekképviselet jellegű szervezetek is. A civil szervezeteknek a megyében határozottabban kell a fejlesztési elképzelésekhez kapcsolódnia, szolgáltatásaikat e területre kell koncentrálni. Erre természetesen még kevesen képesek, több helyen a saját érdekeik és főként településük hosszú távú érdekeik felismerésében sem jeleskednek. Más oldalról az önkormányzatok és különböző intézmények sem tekintik mindig partnernek ezeket a szervezeteket, pedig a jövőben az egyes térségek forrásvonzó képessége is függ majd attól, hogy a szereplők három kulcsfontosságú csoportja milyen együttműködésekre képes.

1.12. Hargita megye hazai és nemzetközi elérhetősége

A megye érezhetően két irányba mozdul erősen, amikor a környező megyékkel való kapcsolatot fejleszti. Egyrészt a nyugati irány (Maros), másrészt a dél-keleti kitörés (Brassó, Kovászna) esélye adott. A fejlesztési programok jórésze eddig is összehangoltan, vagy legalábbis koordinálva, tájékoztatást nyújtva történt, sőt közös projektek is adódtak. A jövőben érdemes ezeket az együttműködések tovább erősíteni.

Hargita megye és települései igen aktívan vannak jelen a nemzetközi porondon. A megye látványosan építi kapcsolatait nemcsak Magyarországon, hanem Európai Unión belül is. A települések (elsősorban a nagyobb városok, községek) rendelkeznek nemzetközi kapcsolatokkal, amelyeknek a túlnyomó többsége Magyarországra irányul. Ilyen kapcsolatok bővítésére lenne szükség más országoknál is, továbbá ami még talán fontosabb, a kapcsolatok tartalmát kellene erősíteni, hatékonyságát növelni.

2. A JELENLEGI HELYZET ELEMZÉSE: A MEGYE GAZDASÁGA

2.1. Vállalkozásfejlesztés

A megyében regisztrált vállalkozások száma igen nagy, bár a fluktuáció is magas. Az egyes régiók között az udvarhelyi és csíki térségben bejegyzett cégek aránya kiegyensúlyozott. Harmadik helyen a gyergyói térség áll. Természetesen az is világos, hogy a vállalkozások száma önmagában nem írja le teljesen a gazdasági tevékenységet és nem ad kielégítő képet a térség gazdasági megújulási képességéről sem. Példa erre Balánbánya, ahol a hátrányos térséggé nyilvánítás után számos vállalkozás regisztráltatta magát, de a térségben gazdasági tevékenységet nem folytatnak.

A vállalkozások 90%-a korlátolt felelősségű társaság, tevékenységi területük elsősorban a termelés (38%) és a kereskedelem (36%). Feltűnő, hogy a szolgáltatások területén működő vállalkozások aránya lényegesen kevesebb (22%), mint az előző kettőé. A szolgáltatások csekély súlya a foglalkoztatottságban is tükröződik. Csíkszeredában pl. a szolgáltató szektor csak az emberek 6%-át foglalkoztatja, szemben az ipar 45%-val és a kereskedelem 15%-val.

A vállalkozások fejlődése szempontjából fontos körülmény, hogy fejlődésük az egyéni és a „pontoszerű modellt” követi. Mindez visszavezethető arra is, hogy nem alakultak ki még a

szakmai és tanácsadó szolgáltatások, amelyek feloldanak a vállalkozók relatív izoláltságát. A vállalkozásfejlesztés alakulásának történetében fontos állomás az **inkubátorházak** megjelenése a megyében (Csíkszereda, Gyergyószentmiklós). Az inkubátorházak tevékenysége még sok fejlődési lehetőséget rejt magában, de megjelenésük kétségtelenül komoly eredmény. Az inkubátorházak lelkes szakértő menedzsmentje nem könnyű feltételek és körülmények között végzi munkáját. A gazdasági környezet sajátosságai és a finanszírozás nehézségei egyaránt hátráltatják kibontakozásukat.

A vállalkozásösztönzés fontos terepe az a kedvező környezet, amelyet egy-egy térség nyújtani tud. Jelenleg a megyébe befektetett külföldi tőke, amelynek többségét három ország (Nagy Britannia, Magyarország, Franciaország) adja, csekély mértékű. Az infrastruktúra fejlődése és az ipari parkok megjelenése jelentős változást hozhat e téren. A vállalkozásfejlesztés működési területe a meglévő kisebb vállalkozásfejlesztési központok, irodák. Tevékenységük azonban nem átütő erejű. Szolgáltatásaikat jelentősen fejleszteni kellene mennyiségi és minőségi értelemben egyaránt. Az információszolgáltatás, marketing tanácsadás, piaci tanácsadás, partnerkeresés, oktatás mind olyan területek, amelyek a jövőben kiemelt jelentőségre tesznek szert a piaccgazdasági körülmények normalizálódásának ütemének megfelelően.

A marketing tevékenység általánosságban is, de az egyes szektorokban különösen gyenge színvonalú. Az egyes szektorok, ahol a marketing tevékenységet feltétlenül erősíteni kell, az a turizmus és a térségi (települési, városi) marketing és általában a befektetési lehetőségek. A termékek és a szolgáltatások ismertté tétele elsőrendű fontosságú a versenyszféra minden területén. Az egyes kistájak, települések is felfoghatók, mint egy-egy termék, s ennek megfelelően térségi, települési marketingjük megfogalmazható, kivitelezhető.

2.2. Ipar és iparfejlődés

A megye ipari szerkezete meglehetősen egyhangú abban az értelemben, hogy a tradicionális könnyűipar, élelmiszeripar és faipar dominál. Az ipari tevékenység, főként Csíkszeredára és Székelyudvarhelyre, kisebb részt Gyergyószentmiklósra, Maroshévizre és Székelykeresztúrra koncentrálódik. A jelenlévő ipar meghatározza a megye gazdasági szerkezetét, amely hagyományos és alacsony hatékonyságú, jórészt a megyei nyersanyag hasznosítását végzi. Az élelmiszeripar, a fa-és bútorigar, valamint a textilipar adja a megye ipari termelésének kétharmadát. Természetesen az iparfejlődés és a munkaerőpiac közötti összefüggés nagyon szoros. Az ipar jellegéből eredően elsősorban képzetlen, vagy alacsonyan képzett munkaerőt foglalkoz-

tat, ami a munkaerő szerkezetét is konzerválja. Az ipar dominálja a megye gazdaságát, ennél sokkal kevésbé fejlett a kereskedelem, a kommunikáció, hírközlés, a szolgáltatások szektora. Az egyoldalú szerkezetű ipar és a később tárgyalt mezőgazdaság adja a munkahelyeknek körülbelül a felét. A turizmus jelenleg még nem lényeges szektora a megye hivatalos gazdaságának.

A dolgok természetesen összefüggenek, hiszen az elmaradott közlekedési és hírközlési infrastruktúra gátló tényezője a modern ipari szerkezet kialakulásának, a tőke beáramlásának. A modern ipari szerkezet viszont húzóerővel hathat a szolgáltatások fejlődésére.

2.3. Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás

Hargita megyében a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 50% alatt van és lényegesen kisebb mint a Kárpátokon túli román területeken. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a mezőgazdaság elhanyagolható lenne a megye gazdasági szerkezetében. A mezőgazdasági földterület több mint 80%-a IV. és V. minőségi osztályú, ami nem teszi lehetővé a magas hozamú növénytermesztés kialakulását. A terület negyedét kitevő szántókon jelentős szerepe lehet az ipari és takarmánynövényeknek, kisebb területen a gyümölcs és zöldségfélék termesztésének.

A mezőgazdaság a megyében élő emberek megélhetése szempontjából igen jelentős, teljesítménye szempontjából azonban sok problémával küszködik. Az agrártermelés földhasználati háttere, mint jeleztük, nem kedvez az intenzív mezőgazdálkodásnak, hanem inkább teret enged az extenzív állattartásra épülő hegyvidéki gazdálkodásnak. Az állatlétszám azonban csökkenő tendenciát mutat, összetétele nem korszerű. A területek állattartó képességei messze nincsenek kihasználva. A megye sík területein, medencéiben folyó növénytermesztés mind a technológiát, mind a hozamokat tekintve igen elmaradott. A gabonafélék hozama például olyan alacsony, ami felveti a termesztés leállításának kérdését is. Mindez természetesen akkor igaz, ha csak a szigorú piacgazdasági követelményrendszert alkalmazzuk. A megye mezőgazdasága azonban messze van a modern, piaci alapon működő mezőgazdaságtól. Alapvető funkciója a lakosság élelmiszer önellátásának biztosítása és a termékek lokális piacon történő cseréje – értékesítése. A családi gazdaságok 5-10%-nak van kapcsolata a piaccal, a termelés döntő mértékben önellátásra és helyi cserék (munka, termék) lebonyolítására (pénzkímélés az állandó pénzhiány miatt) van berendezkedve. Ez a körülmény indokoltá teszi a termelés fenntartását még ilyen technológia és hozamok mellett is. Mindennek azonban nagy ára van. A földbirtokok közel 70%-a 3 hektáron aluli. A tradicionális szokások alkalmazása a családi

gazdaságok többségét elzárja a piactól. Ez a körülmény nagy problémákat fog okozni az EU csatlakozás után.

Az agrárgazdaság Romániában is a nagy átalakulás előtt áll, amelynek be kell következnie az alábbi területeken:

- a táji adottságokhoz illeszkedő földhasználat
- a tájgazdálkodáshoz illeszkedő termékszerkezet (a monokulturális függések oldása)
- a hozamokat és a minőséget biztosító technológia és fajtaváltás
- a birtokrendezés
- a beszerző és értékesítő társulások kialakulása
- a tanácsadó és információs szolgáltató hálózatok tevékenysége
- képzési, felnőttképzési programok
- az érdekképviseleti szervezetek tevékenysége

Ez az átalakulás együtt kell járjon az emberi erőforrások minőségi fejlődésével is. Mindennek ma még kevés nyoma van. A termelő családok nincsenek felkészülve a változásokra, döntően elszennvedik és nem értik, mintsem kezdeményeznék és irányítanák azokat. A stratégiai tervben jelentős teret kell biztosítani ennek az átalakulásnak támogatására.

Az erdőgazdálkodás potenciálisan a megye gazdaságának egyik húzóágazata lehetne. Az erdőszűrség igen magas és a hegyvidéki erdőségek sajátosságainak megfelelően többfunkciós hasznosítást tesz lehetővé. Ez a hasznosítás az alábbi területekre terjedhet ki:

- öko-, sport és rekreációs turizmus
- erdei nem fatermékek hasznosítása, feldolgozása
- fafeldolgozás
- vadgazdálkodás
- oktatás, ismeretterjesztés

A stratégiai terv számol e hasznosítási lehetőségek mindegyikével, megvalósításukhoz azonban jelentős hátráltató tényezők is kapcsolódnak. A hátráltató tényezők között kell megemlíteni a közelmúltbeli és jelenlegi oktalan fakitermelést és erdőpusztítást, az erdőbirtokosságok működésének nehézségeit, az erdőgazdálkodási tanácsadói hálózat kialakulatlanágát, a szakemberek kevés számát.

2.4. A turizmus

A turizmus összetett társadalmi jelenség, amely mindennapjaink szerves részévé vált. A turisztikai céllal utazók száma, az általuk képződő bevételek és az újonnan bekapcsolódó turisztikai övezetek száma is egyaránt növekszik a világban. Az idegenforgalom fejlesztéséhez azonban többféle adottság szükséges, nem függetleníthető az azt körülvevő szolgáltatásoktól, infrastruktúrától, intézményi és természeti környezettől, de az adott közösség hozzáállásától sem. Így aztán csak akkor várhatjuk a turizmus fejlődését, ha tényleges vonzerőkön kívül az említett tényezők is adottak és megfelelően fejlettek.

A fejlesztési koncepciók olvasóit a turizmus gazdasági jelentősége érdekli elsősorban. (Ennek létezését már a múlt század elején felismerték, lásd lábjegyzet²!) Általában a következő **kedvező hatásokra** számítanak az idegenforgalom fejlesztésével:

- bővülnek a bevételek,
- kisvállalkozások megerősödnek, új munkahelyek jönnek létre,
- a gazdaság diverzifikálódik, több lábra áll,
- a helyi és az állami adóbevételek nőnek,
- a közösségről alkotott kép és a közösség identitása erősödik,
- olyan látnivalók, programok és szolgáltatások maradnak fenn, amelyeket a turisták nélkül nem lenne érdemes fenntartani,
- az épített és a környezeti értékek fennmaradnak.

A turizmus azonban nem csak pozitív változásokat okozhat. A **negatív hatások** általában a következők lehetnek:

- a turizmus fejlesztése áldozattal jár, fizetnünk kell a marketinggel foglalkozókat és a turizmusban alkalmazottakat,
- a turizmus igénybe veszi az állam által finanszírozott közszolgáltatásokat,
- a turizmus által generált munkahelyek gyakran szezonálisak,
- a turizmussal kapcsolatos fejlesztéseket nem könnyű „eladni” a helyi emberek életminőségét javítandó fejlesztésekkel szemben,
- a turizmus által idegenek kerülnek a közösségbe, a kulturális különbségeket nem mindenki viseli el, a turisták gyakran nem veszik figyelembe a helyi szokásokat,

² „A rendes lakóhelyén kívül időző ember, vagyis az idegen, tapasztalat szerint könnyebben és többet költ, mint otthon, tehát nemcsak számszerű, hanem minőségi többletet is képvisel. Ez magyarázza meg az idegenforgalom nagy közgazdasági jelentőségét. (...) Magától értetődik, hogy ma már a természetes idegenforgalmat a jövedelmezőség fokozása céljából még mesterségesen is elősegítik.” (Révai Nagy Lexikona)

- a megnövekedett turizmus rombolhatja a környezeti és épített értékek állagát.

A turizmust egy adott régióban (megyében) akkor lehet **hatékonyan fejleszteni**, ha

- a résztvevők felismerik a piaci réseket, ismerik a piacot,
- regionális együttműködés alakul ki a szereplők között,
- a helyi közösségek megértik a turizmus jelentőségét és támogatják annak fejlesztését,
- pénzügyi források állnak rendelkezésre,
- valamint megfelelő intézményrendszer épül ki.

A turizmus szerepe Romániában

Románia fejlesztési stratégiája szem előtt tartja, hogy a vidék gazdasági fejlesztésében, a devizabevételek növelésében, a munkahelyteremtésben, a keresletbővítésben jelentős szerep hárul a turizmusra. Amíg a turizmus szerepe és jelentősége elviekben egyre fontosabbá válik, addig Romániában – legalábbis a hivatalos statisztikák alapján – a turistaforgalom mennyiségi és minőségi jellemzői romlani látszanak. Míg 1975-1989 között növekvő tendenciát mutatnak az országos turistaforgalom statisztikai adatai, addig az utóbbi tíz évben csökkenés tapasztalható. Ugyanez jelentkezik a minőségi adatok tekintetében is. A vendégek egyre kevesebb éjszakát töltenek átlagosan a szálláshelyeken. A hivatalos turisztikai adatok információtartalma, hitelessége azonban sok esetben megkérdőjelezhető, hiszen a valóságban ennek éppen fordítottját tapasztalhatjuk.

A turistaforgalom alakulása Romániában 1975-1996 között

	belföldi			külföldi			összesen		
	turisták száma (fő)	turista-éjszakák száma (nap)	átlagos tartózkodás (nap)	turisták száma (fő)	turista-éjszakák száma (nap)	átlagos tartózkodás (nap)	turisták száma (fő)	turista-éjszakák száma (nap)	átlagos tartózkodás (nap)
	ezer			ezer			Ezer		
1975	8 021	28 104	3,5	2 114	9 681	4,6	10 135	37 385	3,7
1980	10 154	31 965	3,3	1 996	8 599	4,3	12 150	40 565	3,3
1985	10 361	35 583	3,4	1 598	6 341	4,0	11 959	41 924	3,5
1990	10 865	40 314	3,7	1 461	4 238	2,9	12 297	44 552	3,6
1995	6 304	21 730	3,5	766	2 381	3,1	7 070	24 111	3,4
1996	5 832	19 550	3,4	763	2 288	3,0	6 595	21 838	3,3

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 1975-1996

A romániai turizmus sajátos a turistákat küldő és a fogadó országok szempontjából. A legtöbb romániai látogatót Magyarország fogadja. Ennek a forgalomnak a nagyobbik része valószínűleg vendégmunkást vagy más egyéb célból utazót jelent. A Romániába látogató turisták szempontjából Magyarország a második legfontosabb ország a Moldáv Köztársaság mögött, megelőzve ezzel az Európai Unió tagállamait együttvéve³. Romániában a turizmus 1996-ban 2,7%-kal, 1997-ben 2,6%-kal járult hozzá a bruttó hazai termékhez, amely meglehetősen alacsony szintet jelez. A legutóbbi adatok még ennél is alacsonyabb értéket mutatnak. A turisztikai világszervezet jelentésében 162 ország közül e tekintetben Románia a 156. helyen állt. Összehasonlításképpen a szomszédos Magyarországon a turistaérkezések száma 1991 és 1997 között 20 millió fő körül alakult évente, és a turizmus egyenlege 1997-ben megközelítette az 1,5 milliárd dollárt, a GDP-ben való részesedése pedig hozzávetőleg az 5 %-t.

A Romániába érkezők zöme a közúton jön, a vasúton érkezők száma csökken, míg a repülőjáratok igénybevétele igen alacsony. Ennek az is az oka, hogy az ország a charterforgalomba még nem kapcsolódik be kellőképpen és nagyon gyenge a külföldi utaztatókkal való együttműködés is.

Az idegenforgalom egyik legfontosabb problémáját a privatizáció hiánya jelenti. Az állami turisztikai egységek leromlott állapotban várnak a fejlesztésekre. A tisztázatlan birtokviszonyok ugyancsak akadályai a fejlesztésnek. Tovább rontja a helyzetet, hogy a szolgáltatások alacsony színvonala általában magas árakkal párosul.

A turizmus rendszere Hargita megyében

Hargita megye területét tekintve a közepes méretű, lakosainak számát tekintve a kisebb méretű megyék közé tartozik. A turizmusban betöltött szerepe méreténél jóval jelentősebb⁴. Olyan vonzerőkkel rendelkezik, amelyek más megyékből és országokból is idecsábítják a látogatókat. Hargita megye turizmusföldrajzi helyzete kedvezőnek mondható továbbá abból a szempontból, hogy hídj szerepe lehet a szomszédos moldovai, dél-erdélyi attrakciók megismertetésében.

Hargita a megyék között előkelő helyen szerepel a turisztikai egységek és a vendégéjszakák szempontjából is. A székelyföldi megyékkel szembeni előnye azonban nem egyértelmű, ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a turizmussal kapcsolatos adatok meglehetősen kö-

³ Lásd a mellékletben található diagramok!

⁴ Lásd a mellékletben található diagramok!

vetkezetlenek és bizonytalanok. A hivatalos adatok nem tartalmazzák az összes turisztikai egység adatát, másrészt az egyes kategóriák kevés eligazítást adnak az egységek minőségi jellemzőiről. Az látszik valószínűnek, hogy míg a hivatalos, „rég típusú” szálláshelyek száma, férőhelye, kihasználtsága csökken, addig a nem vagy nem teljesen hivatalosoké növekszik.

„Hargita megyében a szállodák meglehetősen alacsony részesedése azzal magyarázható, hogy még mindig igen magas a villák részaránya (20,2 %). Gondolhatunk itt Tusnádfürdő, Gyilkostó, Borszék esetére, de arra is, hogy pl. Maroshévízen a Kelemen szálló 1999 vége óta, Gyergyószentmiklóson a Maros szálló 1998 óta zárva van. Meglehetősen nagy – 16,4 ill. 9,7 % – a részesedése a tanulótáboroknak (Homoródfürdő, Királyfürdő) és a kempingeknek (Tusnádfürdő, Szentegyháza, Hargitafürdő, Maroshévíz, Gyergyószentmiklós stb.), jóval meghaladva az országos és regionális átlagot. Elég jelentős a falusi panziók részesedése, ami az utóbbi években Zetelakán, Gyergyószárhegyen, Parajdon stb. kibontakozó falusi turizmusnak köszönhető.”⁵

A szálláshelyek, turistaérkezések és vendégéjszakák megoszlása Romániában, a székelyföldi megyékben és a Közép-Régióban 2000-ben

	Hargita megye	Maros megye	Kovácszna megye	Közép régió	Románia
szálláshelyek száma	1509619	1425951	1046582	9148858	50197142
szálláshelyek megoszlása (%)	3,0	2,8	2,1	18,2	100,0
turistaérkezések száma	87477	180262	67771	868033	4920129
turistaérkezések megoszlása (%)	1,8	3,7	1,4	17,6	100,0
vendégéjszakák száma	359140	459345	489642	2560338	17646675
vendégéjszakák megoszlása (%)	2,0	2,6	2,8	14,5	100,0
átlagos tartózkodási idő (nap)	4,1	2,5	7,2	2,9	3,6

Forrás: Sosiri si innoptari in structurile de primire turistica cu functiuni de cazare turistica. Trimestrul IV si anul 2000. INSSE-Romania, martie 2001. (in: Horváth, 2002)

A valóságban egyre több az elfogadható színvonalú **szálláshely** a megyében. A mai szállások nagy része a rendszerváltozás előtt nem létezett. A régi, nagy szálloda-komplexumok vegetál-

nak, nem működnek. Az utóbbi fél évben négy háromcsillagos szálloda kezdte meg működését. A panziók száma ennél jóval gyorsabban növekszik, lényegében a szállodák szerepét vették át ezek a színvonalasan működő turisztikai egységek. A villák száma viszonylag állandónak mondható. A nem privatizált szállodák mellett ezek biztosítanak ágyakat a lehanyaglóban lévő régi típusú turizmus számára. A villák és a kempingek főként a szegényebb és igénytelenebb turisták számára nyújtanak szállást, többnyire szociális támogatásként (jegyes turizmus). A kempingek száma kevés, állapotuk általában leromlott. A falusi turizmus⁶ keretében magánházaknál is vannak kiadó szobák. A nem hivatalos szállások száma is növekszik ide tartoznak az egyház által működtetett szálláshelyek és nagyrészt a kollégiumok is. A férőhelyeket rendszeresen minősíti az illetékes minisztérium, a minősítés és a minőség összhangban van.

Az elsődleges turisztikai **vonzerők** keltik fel a turisták érdeklődését az adott desztináció iránt. Az elsődleges vonzerők megtekintése után „rá lehet venni” a vendégeket, hogy a másodlagos attrakciókat is megnézzenek és különféle szolgáltatásokat igénybe vegyenek. Ha mindez élményekkel párosul, az érdeklődés fokozódik az adott térség iránt. A megyében (és határainál) elsődleges vonzerőnek számít a Gyilkos-tó (és a Békás szoros), a Szent Anna-tó, Tusnádfürdő, Csíksomlyó a hozzá kapcsolódó rendezvényekkel, a Hargita, Korond, Parajd (Szováta), a szárhegyi Lázár-kastély, (és az ezeréves határ a Rákóczi-várral).

Ezeket túl rendkívül sok **másodlagos vonzerőt** találunk, amelyek alkalmasak arra, hogy turisztikai programokat bővítsük, programcsomagokat és tematikus utakat hozzunk létre. Ilyenek pl. a székely történelmi és építészeti műemlékek, erődtemplomok, a népművészet, a helyi kultúra és gasztronómia, a természeti ritkaságok, gyógyvizek. **Általában azonban a szép táj, a természet, a gyógyvizek vagy a néphagyományok nem elegendők arra, hogy nagyobb turistaforgalmat indukáljanak, és jelenleg nem alkalmasak arra, hogy önmagukban hosszabb tartózkodásra ösztönözzék az idelátogatót.**

A magyar turistáknál a Székelyföld és Hargita megye látogatásának motiváló tényezői között előkelő helyen szerepelnek a rokonlátogatások, a történelmi, irodalmi múlt keresése, de ösztönzik azt a magyarországi politikusok romániai látogatásai is. Lelki készítés, kíváncsiság és egy kicsit divat is rejtőzik a motivációk mögött. A természeti látnivalókkal kapcsolatos motivációk inkább másodsorban jelennek meg. A magyarországi látogatókat nagyban befolyásolja

⁵ in: Horváth, 2002. p. 33.

az a tény, hogy Székelyföldön szinte mindenki beszél magyarul. Fontos tényező ez, hiszen általában akkor érezzük magunkat biztonságban, ha értjük környezetünk nyelvét. A kétnyelvű táblák megjelenése is ugyanígy biztonságot és otthonosságot nyújt.

A vendéglátók megfigyelései szerint a külföldi **turisták** aránya magasabb, mint a belföldieké. A külföldi turisták között a magyarok aránya 80 százalék körül alakul. Gyergyóban mind a külföldiek, mind a magyarországiak aránya alacsonyabb. Az összes turista közül a belföldiek aránya magasabb, mint a külföldieké. A szálláshelyeken a turisták száma évről-évre növekszik.

A piac kisebbik része szerveződik hivatalos csatornákon keresztül. A forgalom nagyobb részét a magánúton érkezők teszik ki. Egyesületek és magánemberek a hivatalos árnál olcsóbban tudnak utakat szervezni. Ismeretségi, baráti alapon is működik a turizmus, ilyenkor a turisztikai cégeknél közvetett bevétel nem keletkezik, ám az ilyen „civil turizmusnak” a társadalmi hasznossága nem kérdőjelezhető meg.

A turisták általában az alábbi **okok** miatt látogatják meg Székelyföldet ill. azon belül Hargita megyét:

- nemzeti vagy történelmi emlékhelyek megtekintése,
- vallásos ünnepeken vagy más rendezvényeken való részvétel, zarándoklat,
- barátok és rokonok meglátogatása,
- falusi turizmusban való részvétel, üdülés,
- természetközeli szabadidős tevékenységekben való részvétel (lovaglás, vadászat, horgászat, túrázás), sportturizmus (síelés),
- gyógyturizmus (ásványvizek, fürdők, mofetták),
- üzleti út, konferenciaturizmus
- tánc táborokban való részvétel, néprajzi „felfedezőutak”,
- a Dracula legenda átélése.

Turizmus-típusok

A következőkben a megyében található jelentősebb turizmusformákat tekintjük át.

Kulturális, nemzeti és vallási turizmus

⁶ A faluturizmus, agroturizmus és agrárturizmus kifejezések helyett itt a falusi turizmus kifejezést használjuk. Ebben az esetben ugyanaz értendő a kifejezéseken.

Hargita megyében a turistaforgalom legnagyobb részét azok a turisták képezik, akik valamilyen történelmi, vallási vagy nemzeti emlékhelyet látogatnak meg. A helyszíneket vagy csilagtúrszerűen, vagy körutazás keretében „járják végig”. A szervezett csoportok májustól szeptember végéig jönnek, az egyes helyeken nagyon kevés időt töltenek el, és nagyon kevés szolgáltatást vesznek igénybe. Különösen vonatkozik ez a zárándokokra, akik megelégszenek a szolgáltatások alacsony színvonalával. (Ennek oka részben a zsúfoltság is.) A vallási turizmus szinte egész évben hoz vendégeket, elsősorban Csíksomlyóra. A vallási turizmus fejlesztése találkozik a római katolikus egyház törekvéseivel is, s elsősorban az infrastrukturális háttér fejlesztését, szabályozását tartják fontos jövőbeni feladatnak.

Falusi turizmus

A falusi turizmus vonzerejét az emberközelség, a hagyományos vagy annak hitt életmód élmenye, a vidéki ízek és vendéglátás jelentik. A községek fejlesztési elképzeléseikben nagy, sokszor túlzott reményeket táplálnak a turizmus e formájával kapcsolatban. A szolgáltatások színvonala változó, a szálláshelyek az igényes panzióktól az üresen álló vagy átalakított családi házakig terjednek. A működtetői általában ügyes falusi asszonyok ill. bizonyos esetben kistérségi szervezetek. Jelentős potenciállal rendelkezik a Sóvidék és Udvarhely környéke, de Gyergyóban és Csíkban is terjed ez a turizmusforma.

Egyes helyeken telítődni látszik a piac (pl. Zetelaka). Ezt a jelenséget az is erősíti, hogy mindenki szinte ugyanolyan programmal rendelkezik. A kistáji sajtóságok kevéssé jelennek meg, igényes programokat nem tudnak megrendelni vagy előállítani a helyi vállalkozók. A jövőben probléma lehet az autentikussággal is. (Pl. a gyimesi muzsikusoknak nem lenne szabad budapesti cigányzenét játszaniuk, vagy a gémeskút sem kifejezetten székelyföldi jellegzetesség.) Az együttműködés foka alacsony a szervezők között és a Tourinfo irodákkal is.

Gyógyturizmus

„A Székelyföld természetföldrajzi tájegységeinek változatos közettani és szerkezetani felépítése nemcsak egyes látványos domborzati formákat kínál a turizmus számára, hanem éppen a vulkáni utóműködések révén számos ásványvízforrást és száraz gázömlést is.”⁷ Hargita megyében is több jelentős ásványvizes terület található. Ilyen a Borszéki-medence, Tölgyes környéke, a Gyergyói-medence dél-nyugati része, a Felcsíki-, Középcsíki és Alcsíki-medence

⁷ (In: Horváth, 2002. p. 13.)

egyes területei, a Kászoni-medence egyes helyei valamint a Hargita-hegység nyugati vulkáni fennsíkja. Udvarhely vidékén, Sóvidéken és Székelykeresztúr mellett is találunk ásványvizet, melyek főként reumatikus, nőgyógyászati és bőrgyógyászati kezelésekre alkalmasak.

A fürdőhelyek többségére az elhanyagoltság jellemző, nincs kezelőbázis, hiányoznak az orvosok, megszűnt a vendéglátás és a beszállítói rendszer, egyszóval a turisztikai infrastruktúra nem működik. (A kádas fürdők állapota többnyire elrettenti a külföldi turistát!) A szálláshelyek leromlása, a már említett turisztikai infrastruktúra és a települések rendezetlensége miatt nem beszélhetünk versenyképes kínálatról, különösen akkor, amikor ezek a fürdők magyarországi, jól felszerelt termálfürdőkkel versenyeznek. Jelenleg a fürdők közül komolyabb vonzerőt csak Szováta (Maros megye) és Tusnád képvisel, a többi csupán helyi jelentőségű. A gázkitörések és a mofetták igazi különlegességet jelentenek, ám igényes és nagyobb csoportok részére a szolgáltatásuk színvonala még nem felel meg.

Síturizmus

Hargita megye földrajzi-éghajlati adottságai kedvezőek a téli sportok szempontjából. A szezon viszonylag hosszú, a hótakaró általában vastag, a téli sportok üzésének több évtizedes hagyománya van. (A hóviszonyok csak az 1000-1200 méter feletti pályákon teszik lehetővé a hosszú síszezont.) A természet adta lehetőségekkel azonban nem minden esetben párosul a megfelelő infrastruktúra és szolgáltatási rendszer. A pályák és a felvonók állapota csak lassan javul, és télen nehéz megközelíteni a pályákat. Kevesen választják a vonatot ekkor, a legtöbben saját autóval, esetleg busszal érkeznek. (Az olcsóbb és gyengébb szolgáltatásokat jelenleg inkább az egyetemisták veszik igénybe.)

A tulajdonviszonyokkal kapcsolatban is erős a bizonytalanság. A birtokviszonyok rendezése nélkül a rendezési tervek készítése komoly akadályokba ütközik, a sok bába között elvész a gyerek. Bizonyos helyeken a túlszűfoltság jelei mutatkoznak. Hargitafürdő sípályáit szinte lehetetlen megközelíteni a hétvégéken, amikor a külföldi síelők mellett a helyiek is megjelennek. A túlszűfoltsággal együtt a környezetkárosítás is nehézségeket okoz. A Madarasi-Hargita viszont éppen kiépíthetlenségével és megközelíthetlenségével tűnik ki.

A téli sportokkal kapcsolatos turizmus fejlesztése mindenképpen indokolt, hiszen nem csak lesiklásról, hanem a síelés minden más válfajáról, korcsolyázásról és egyéb téli sportok (jégkorong, szánkózás, bob, motoros szán, kutyaszán stb.) bevezetéséről is szó lehet. Nagy a verseny, hiszen Szlovákiában, Szlovéniában, Ausztriában és Olaszországban nem feltétlenül sokkal több pénzért, jóval magasabb színvonalú szolgáltatást nyújtanak a síközpontok. A téli

sportokkal kapcsolatos szolgáltatások alacsony színvonala mellett hiányoznak a kapcsolódó programok is. A síelés után többféle programra, szórakozási lehetőségre lenne szükség.

Aktív és kalandturizmus

Az aktív és kalandturizmus tekintetében fokozottan érvényes, hogy nem elég a természeti adottság és lehetőség, a vonzerő nagysága azon múlik, hogy milyen szolgáltatásokat és programokat tudunk köré felfűzni. A látogatókat meg kell szervezni, olyan élményeket kell nyújtani, amelyekért hajlandóak Hargita megyébe ellátogatni.

Bizonyos szolgáltatások léteznek a lovasturizmussal kapcsolatban. Általában elmondható, hogy nincs megfelelő mennyiségű ló és helybeli lovas. (Ez utóbbiak azért lennének fontosak, hogy a szezonon kívül is eltartsák a lovardákat.) Általában kevés a szakértelem, és kihasználatlanok a lovak. Előremutató kezdeményezésekkel Gyergyóban találkozunk. Elviékben adóttak a hegyi kerékpározás lehetőségei is. Ez egyben kalandturizmust is jelent, hiszen a kerékpározók ki vannak téve a pásztorkutyák támadásainak ill. a gondozatlan hegyi utak buktatóinak. A sziklamászásnak és a barlangászatnak is vannak lehetőségei és előzményei a térségben. Sziklamászásra a Békás-szorosban van lehetőség. Ez a fajta turizmus igényli azonban a mentőszolgálatok fenntartását. A bakancsos turizmusnak is jók a feltételei, ám a fenntartásával szinte kizárólag a civil szféra foglalkozik. A magyar nyelven is hozzáférhető jó minőségű térképek száma növekszik. Létezik terepjárózás is Hargita megyében. A probléma az, hogy a székelyföldi pályák messze vannak a külföldi turisták számára, és az utak állapota miatt nagy az autók amortizációja.

Az ökoturizmus is egyelőre csak a civil kezdeményezések szintjén működik. Az ilyesfajta turizmus kialakítása bonyolult feladat, hiszen úgy kell bemutatni a természeti értékeket, hogy azok fennmaradása ne szenvedjen csorbát. Az ökoturizmus iránti igény általában növekszik, tehát az ilyen irányú fejlesztésekben érdemes lenne gondolkodni. (Pl. tematikus utakat lehetne szervezni.)

A vadvízi turizmus lehetőségei korlátozottak a térségben, mivel nincsenek hosszú, bővizű vadvizek, s a szolgáltatások nehézkesen működnek. Jóval kedvezőbbek az adottságok a horgászat és a vadászat szempontjából. A vadállomány gazdag, megtalálható a barnamedve, a gímszarvas, a vaddisznó, az őz, a farkas, a róka, a hiúz, a vadmacska, a siketfajd és nyírfajd. A vadásztatást azonban hátráltatja az erőterületek visszaszolgáltatásának lassúsága. A horgászat nemcsak tavakon lehetséges, hanem gyorsfolyású hegyi patakokban is.

Az egyes turizmustípusokat elhelyeztük az alábbi portfólió mátrixban. A „kérdőjeleknél” felsorolt típusok jövőjét bizonytalan meghatározni, adott esetben sikeres ágazatokká is válhatnak. A „sztárok” piaci részesedése növekszik, ezek a húzó turisztikai ágazatok. A „fejőstehe-

nek” még biztos, de már csökkenő piaci pozícióval rendelkeznek. A „döglött kutyák” alacsony piaci részesedéssel és kevés jövőbeni kilátással rendelkező típusok.

Hargita megye turizmusának portfólió mátrixa

Sztárok	Fejőstehenek
kulturális és örökségturizmus, táncház-turizmus, síturizmus, falusi turizmus	nemzeti, vallási turizmus
Kérdőjelek	Döglött kutyák
lovass turizmus, vadvízi turizmus, bakancsos turizmus, kerékpáros turizmus, gyógyturizmus, konferenciaturizmus, „Dracula-turizmus”	(szociális) gyógyturizmus, régi típusú (szálloda) turizmus

Szabályozás, intézményrendszer

Az üdültelepekkel, szállodákkal kapcsolatos jogi bizonytalanság, a magyarországi és külföldi tőkétől való félelem a tulajdonviszonyok tisztázatlansága valamint a korrupció gyenge jogi hátterét képezik a romániai turizmusnak. Számos szálloda, üdültelep és szolgáltatás állaga romlik az átmeneti időszakban. Mivel a privatizáció nem zajlott le véglegesen, sok esetben nem lehet tudni, hogy ki a tulajdonos, ezért nem lehet fejleszteni. Cégek abból élnek, hogy bérbe adnak turisztikai ingatlanokat. Ezek a díjak a leendő fejlesztéseket odázzák, lehetetlenítik el.

A Turisztikai Minisztérium Hargita és Maros megyékre kiterjedő Területi Képviselő Csíkszeredában van. A Képviselőre jelentős feladat hárulna az idegenforgalom befolyásolásában, adatainak gyűjtésében. A ténylegesen megvalósuló tevékenység leginkább az egyes szálláshelyek minősítését jelenti.

A jogszabályok lehetővé teszik, hogy az önkormányzatok a kezelésükben lévő ingatlanokat turisztikai céllal hasznosíthassák. Ugyancsak jogszabály adta lehetőség, hogy a civil szervezetek, önkormányzatok, tudományos intézmények és vállalkozások – szabályozott körülmények között – természetvédelmi területek kezelésbe vehessenek. Jogszabály írja elő annak a bizottságnak a létrehozását, amelynek a műemlékek védelmének és hasznosításának stratégiáit kellene kidolgoznia. A bizottság működésétől várható a műemlék értékű építészeti emlékek összhangjának megőrzése. Amint látható számos kedvező jogszabály segíthetné a turizmus fejlődését, ha azoknak érvényt lehetne szerezni.

A turizmus fejlesztésének támogatása leginkább a megyei és a helyi önkormányzatoktól és a közöttük ill. a prefektúrával vagy kormánybiztosi hivatalokkal való együttműködéstől függ. Ugyancsak fontos szerepe lehet a kistérségi társulásoknak is a helyi emberek bevonására épülő, fenntartható turisztikai formák létrehozásában. További fontos szerepe lehet még a Hargita Turisztikai Egyesületnek és a Tourinfo irodáknak is.

A fejlesztések tudományos hátterének kidolgozásánál ill. azok dokumentálásánál jelentős szerepet kaphat a Babes-Bolyai Egyetem gyergyószentmiklósi kara, ahol idegenforgalmi és földmérés-térképészeti szakok működnek, ill. a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Csíkszeredai Kara, ahol főként vidékfejlesztési, agrárgazdasági és környezetmérnöki képzés folyik.

Közlekedés

Kedvező fejleményt jelent a régió életében, hogy megvalósulni látszik a marosvásárhelyi regionális repülőtér. Marosvásárhely a székelyföldi és Hargita megyei utazások kiindulópontja lehet. Ez azt jelentené, hogy a külföldi turisták számára a régió sokkal elérhetőbbé válna. A terv megvalósulásával át kell gondolni az úthálózat fejlesztésének prioritásait és az utazásszervezés új lehetőségeit.

A legtöbb turista a továbbiakban is autóbusszokkal és gépkocsikkal érkezik. Az **úthálózat rossz minősége** rendkívül fontos és kikerülhetetlen akadályozó tényező. Nem csak az országutak jelentős részének, hanem a településeken belüli utak állapota is katasztrofális Hargita megyében. Vonattal nem közelíthető meg minden jelentős látnivaló, a helyi buszközlekedés nehézkes, ezért az úthálózat fejlesztése már rövid távon is a turisták számának növekedését okozná. A vonatközlekedés sem elhanyagolható a fejlesztések szempontjából. Télen különösen fontos szerepe lehet, hiszen ekkor külföldiek autóval nem szívesen vállalkoznak erdélyi utazásra. Hiányoznak azok a céljártatok, amelyek a turistát a vasútállomásokról a látványosságokhoz ill. a szállásra szállítanák.

Kommunikáció, marketing

Míg a vállalkozók egyénileg gyártanak és terjesztenek szórólapokat, addig a Tourinfo irodák közös kiadványokat is készítenek. Fontos hirdetési lehetőséget jelent az internet. Sokan viszont nem hajlandóak a jelképes hirdetési díjat megfizetni. A legjelentősebb honlap az Erdélyi Turizmus, de külön honlapja van a székelyudvarhelyi Tourinfo irodának és néhány vállalkozónak is. Az Erdélyi Turizmus honlap egyeduralkodóan megdöbbentően látszik, noha vannak akik szívesebben látnának helyette olyan honlapot, amely „.ro”-val végződik. Hargita megye

megjelenik a magyarországi turizmus-piacon, több szereplővel vesz részt az Utazás kiállításokon.

Pozitív jelenség a forint jegyzése. Nagyon kedvező, hogy a romániai számlát ki lehet állítani forintban, működik az Internet és a telefon. Sajnos az üzletpolitika nem jutalmazza az utazásszervező cégeket. Ha azok utasokat visznek a szállodába, joggal elvárják, hogy bizonyos jutalékot kapjanak. Székelyföldön azonban ez a jutalékrendszer nem működik. (Magyarországon 10-15 % jutalék automatikusan jár.)

Környezetszennyezés

Egyelőre a turizmus nem terheli meg a környezetet. Kivételt képez néhány frekventált hely, mint pl. Gyilkos-tó, Békás szoros, vagy a Szent Anna tó. A környezetileg érzékeny helyeken (pl. Mohos láp) már történtek olyan intézkedések, amelyek a természeti értékek megőrzését szolgálják. A kölcsönhatás sokkal inkább fordított, egy elcsúfított környezet taszítja a turistákat. Erre jóval több példát lehetne felsorolni. Az egyik legkirívóbb példa Hargitafürdő, ahol a kaolinbánya és a hozzátartozó meddőhányó rontja a kiránduló és fürdőhely imázsát. Nem csak elhanyagolt parkokról, városközpontokról, terekről, utcákról lehetne beszélni, hanem a *vizuális környezetszennyezés* legújabb formájáról a tájba, utcaképbe nem illő stílusjegyeket magukon hordozó magán/állami beruházásokról is. A jövőben e problémával kapcsolatban át kell tekinteni az önkormányzatok felelősségi körét, a szabályozások és az engedélyezési gyakorlat állapotát.

HARGITA MEGYE TURISZTIKAI RÉGIÓI

Hargita megye nem jelenik meg önállóan a köztudatban, ellentétben Erdéllyel vagy a Székelyfölddel. Ez is mutatja, hogy a megyék közötti együttműködés a turizmusban sem kerülhető el. A megyén belüli tájegységek turisztikai szempontok szerint sem érnek véget a megye a határainál. Jó példa erre a Sóvidék Szovátával, a Gyilkos-tó a Békás-szorossal, Tusnádfürdő és környéke ill. Gyimes az ezeréves határral. Ezért az összetartozó tájegységeket helyzetfeltárásban is együtt elemezzük.

Hargita megye turisztikai vonzereje sokrétű, de nem igaz az, hogy minden kistérség tudna önálló és egyedi kínálattal jelentkezni. A helyzetfeltárásban inkább turisztikai térségeket határolhatnánk le, amelyekbe több kistérség is beletartozik. Szinte kivétel nélkül megjelenik a kistérségi anyagokban az adott kistérség központi helyzete, amely alkalmassá teszi azt csillag-

túrák szervezésére. Mivel Hargita megye egésze központi fekvésű, jó helyzeti energiája van, s ezért nem szükséges kistérségenként hangsúlyozni ezt a központi jelleget.

A Csíki-medence

A Miskolci Egyetem tanulmánya szerint a csíki-medencében a legjelentősebb turisztikai tevékenység a gyógyturizmuson alapszik. Ez csak a számok vizsgálata alapján lehet igaz, valójában nem. A tanulmány szerint versenyképes Tusnádfürdő, Büdösgödör, Hargitafürdő, Kirulyfürdő, és Zsögödfürdő. Ez is csak a belföldi és kispénzű turisták esetében lehet igaz, közülük igazán versenyképesnek csak Tusnádfürdő tekinthető. A térség szálláshelyekkel jól el van látva, megtalálható itt felújított szálloda, növekvő számú panzió és falusi turizmus férőhely.

Csíkba a látogatók zöme a történelmi emlékek és a kulturális örökség miatt megy el. Jelentős a zarándok-turisták aránya, akik szinte egész évben látogatják a kegyhelyeket. Képzőművészeti szempontból különleges, hogy ez a régió az európai gótikus templomépítészet és a Szent László freskók elterjedésének legkeletibb zónája (Csíkszentmihály, Bögöz, Derzs, Nagyalambfalva) is egyben. Természeti ritkaságokban is gazdag ez a vidék, pl. számos jégkorszaki, ritka maradványnövény legdélibb európai előfordulása (tőzeglápok) itt található.

Tusnádfürdő Románia egyik legjobban kiépített gyógyturizmus-központja, meleg fürdővel, parafin pakolással, gyógytornával, elektro-, és hidroterápiával gyógyítanak. A központ 40 káddal rendelkezik, és naponta 800 beteget lát el.

Hargitafürdő neve a kaolin-kitermeléshez, a változatos összetételű borvízforrásokhoz, a mofettához, valamint a téli sportlehetőségek bő választékához kapcsolódik. Sajnos a sí- és kirándulóturizmus szervezetlen. Nincs együttműködés a fenntartók, működtetők és a tulajdosok között, a közös érdekek felismerése sem történt meg. A medencében lévő lakatlan házak általában nem alkalmasak turisták fogadására. Nagy problémát jelent az infrastruktúra és a közmű hiánya. A villákat nem számítva 150-160 férőhely található itt. A sportturizmus, a hagyományok ápolása és a helyi rendezvények bővítése jó lehetőséget szolgáltatna a turizmus fejlesztésére.

Felcsíkban élő néphagyományokkal találkozhat a látogató, népművészeti cikket készítenek és forgalmaznak itt. A távközlési infrastruktúra elfogadható, ugyanakkor a háztartási hulladék szállítása és tárolása nincs megoldva, és az utak állapota rossz. A közművesítés gyakorlatilag hiányzik, csak egyéni, házi megoldások léteznek. A szennyvíz és hulladék problémájának megoldatlansága katasztrófához vezethet, valamint veszélyeket rejt a turizmusban levő tőke

szállodák felé való átcsoportosulása. A turizmus területén fejlesztési lehetőséget jelent a meglévő természeti erőforrások (ásványvizek, gyógyvizek) kihasználása, a hagyományok ápolása és szervezett programok kialakítása.

Csíkrákoson jelentős falusi turizmus-hálózat működik. Kezdeményezések vannak programcsomagok, útvonalak összeállítására is. Az élményt a középkori templom megtekintése és a gasztronómiai lehetőségek jelentik. A környékben jelentősége lehet a dánfalvi és karcfalvi fazekasság bemutatásának.

Kászon vidékén a turizmus feltételrendszere egyelőre fejletlen, a fogadókészség mérsékelt. Ezen a területen főként másodlagos turisztikai attrakciók találhatók. A gyógyvizek és a gyógyfürdők helyi igényeket tudnak kielégíteni, a gyógyturizmus megteremtésére csak a természeti feltételek adottak. Falusi turizmus egység az altízi egyházközség kezelésében lévő, tíz személy fogadására alkalmas szálláshelyen működik. A turizmussal, mint szolgáltatással kapcsolatos szaktudás nem kielégítő, és az idegen nyelvek ismerete ritka. A térségben lakatlan házak találhatók, jó a tej- és a húsellátás. Az eleven néphagyományok nem jellemzőek, hiányoznak a speciális, helyi termékek.

Székelyudvarhely és környéke

A térség egyik legfontosabb vonzereje maga Székelyudvarhely. A városban középkori építészeti emlékek nyújtanak élményt az idelátogatónak. Jelentős a múzeuma (főleg a székely néprajzi részlege), képtára és dokumentációs könyvtára. Kiemelkedők a gazdasági és kulturális rendezvények (Szejke Napok, Ipari és Kereskedelmi Kiállítás/Vásár, Míves Emberek Sokadalma, Székelyudvarhelyi Játékok, nemzetközi/hazai konferenciák). A város számára előnyt jelent a Székelyföld természeti, történeti, kulturális, vallási értékeihez ill. Magyarországhoz való viszonylagos közelsége is, valamint a vendégbarát légkör. A helyi Tourinfo iroda szépen berendezett, a helyi turizmus fellendítésében fontos szerepet játszik.

Az udvarhelyi térség Hargita megye kereskedelmi szálláshelyeiből közel 20%-kal részesedik. A szálláshelyek száma rendkívüli mértékben megnövekedett a térségben, jelenleg 3500 turistát tudnak elhelyezni. A turisták 60 százaléka Magyarországról érkezik. Sajnos a vendégek nagy része rövid ideig tartózkodik a térségben, sok az átutazó.

Székelyudvarhely és környékének lehetőségei közül nem a gyógyturizmus fellendítése a legfontosabb, hanem speciális programcsomagok kidolgozása, a kulturális turizmus erősítése és a rendezvények szervezése. Gyengeségei: az idegenforgalomi infrastruktúra viszonylagos fejletlensége, utak/kerékpárutak hiánya. Gondot jelent Szejkefürdő kiépítetlensége (nincs csatornázás, gázellátás, kereskedelmi szállásférőhely). Kevés a turisztikai programcsomag, a falusi

turizmus nem összehangolt. A veszélyeket a belföldi turizmus fejletlensége, az idegenforgalmi befektetők távolmaradása és a bizalomhiány fokozza. A fejlődéshez elengedhetetlenül szükséges az úthálózat rendbehozatala, illetve a víz- és csatornahálózat fejlesztése. Az alkalmi és elszórt attrakciók nem jelennek meg egységként, nincsenek turisztikai csomagok és útvonalak. A piaccal való kapcsolat homályos, közvetett - a vendégek számára megfoghatatlan a terület, és az ott igénybe vehető idegenforgalmi termék. A szolgáltatások színvonala, mennyisége nem megfelelő.

Zetelakán, Farkaslakán és Tibódon működő falusi turizmus szervezetek vannak. Oroszhegyen és Székelyvárságon is vannak kezdeményezések a falusi vendégfogadás hálózatának a kiépítésére. Zetelakán 43 család foglalkozik falusi turizmussal, a piac telítődni látszik. Növekszik az igény a panziók iránt, mivel sokan előnyben részesítik a függetlenséget a vendéglátó családdal való együttéléssel szemben.

Székelykeresztúr jelentős történeti múlttal rendelkező város. Turisztikai szempontból a Segesvár és Székelyudvarhely közötti átmenő forgalom jellemző a városra. A lehetőséget ennek a forgalomnak a megállítása jelenthetné. Fontos a helyi múzeum, és a fejlesztések szempontjából kiemelt jelentőségű az összes Petőfi-emlék. Növelhetné a turizmusból származó bevételeket a Segesváron felépítendő Dracula tematikus park. Ugyan nem értünk egyet az olyan jellegű turisztika fejlesztésekkel, amelyek nem illenek a tájhoz – vagy adott esetben a történelmi fellegvárhoz – valamint nem a helyi közösség egyetértésével és bevonásával készülnek, mégis megvalósulása esetén, amelyet komoly viták ölelnek körül, hatása Székelykeresztúrra és környékére összességében pozitív lenne. A turizmussal kapcsolatos infrastruktúra fejletlen.

A *Sóvidék* legfontosabb vonzereje a táj, a gyógyászati lehetőségek és a népművészeti hagyományok. Jelentős férőhely-kapacitás is van a térségben (Szováta adatai nélkül mintegy 560 szálláshely). Jelenleg a kistérségen belül a turizmus alábbi válfajai találhatók meg: gyógyturizmus, falusi turizmus, konferencia-turizmus és sportturizmus. A rendezvények főleg helyi jelentőségűek. A vállalkozók együttműködése, a szervezethez nem jellemző. A szolgáltatások mennyisége és színvonala további problémát jelent. A szállodák komfortfokozatának növelése jótékony hatású, mert a kevésbé fizetőképes vendégek megjelennek a panziókban.

Varság egyelőre a turizmus által kevésbé érintett helynek tekinthető. Erősségei az érintetlen természeti környezet és a jellegzetes hagyományok, vendégszerető emberek. Gyengeségei főként a rossz minőségű úthálózat, a környezetszennyezés (fűrészpor, vadkempingek, szennyvíz, háztartási hulladék), a szervezetlen turizmus, az egyéni vállalkozók hiánya, a szolgáltatások és az oktatás alacsony színvonala.

Gyergyószentmiklós és környéke

Gyergyószentmiklós és környéke sajátos színfoltja Hargita megye turizmusának. Egyrészt bővelkedik természeti szépségekben, a megye legnagyobb turisztikai attrakciója, a Gyilkos-tó is itt található, ám mintha ezekkel a lehetőségekkel nem élne a régió. Úgy tűnik, hogy a szomszéd megyében található Békás szoros és a már említett Gyilkos-tó mellett a lovasturizmus megjelenése, működtetése jelentheti a fejlesztések alapját.

A *Gyilkos-tó* Románia egyik legszebb klimatikus üdülője. A tó egyedisége a víz alá került fenyőerdő maradványa. Jelentőségét növeli, hogy a közelben látható egy másik természeti ritkaság és nevezetesség, a Békás-szoros. A tó közvetlen környéke kellemes mikroklímájú terület, kedvező az idegkimerültség, álmatlanság vagy betegség utáni lábadozás esetében. Az átlagos évi középhőmérséklet 8 C° körül van, a legmelegebb hónapok a július és az augusztus. A századfordulótól kezdődően éppen a gyógyüdülés igénye pezsdítette fel a "Székely Svájc" e szegletének idegenforgalmát. A szolgáltatások szervezetlensége és a turizmussal kapcsolatos infrastruktúra leromlott állapota miatt a fejlesztéseket hátráltató tényezők ebben a térségben fokozottan megjelennek.

Borszék fürdőváros a megye északi részén fekszik 850 m tengerszint feletti magasságban. A fürdővárosban 15 borvízforrás található, ezek egy részét palackozzák. A borszéki források a szénsavas, kalcium-karbonátos, magnéziumos, nátriumos borvizek családjába tartoznak, az ásványi anyagok összetétele szempontjából csaknem azonosak. „A rendszerváltás előtt a térségben fontos szerepet játszott a turizmus szempontjából Borszék város. A térségben léteztek gyógykezelésekre alkalmas gyógyfürdők (Borszék, Remete)...”⁸

A térség elsődleges vonzereje a Lázár-kastély, de fejlesztések a meglévő motocross pályához is kapcsolódhatnak. Falusi turizmus *Szárhegy és Remete* településeken létezik, de a hozzájuk kapcsolódó programok hiányoznak. *Maroshévízen* ugyancsak zárva van a szálloda, kevés férőhely található a városban, a Bánffy-fürdő fontos helyi attrakció.

Gyimes

Gyimes az a kistérség a megyében (és azon túl), ahol a turizmus a jelenleginél jóval nagyobb szerepet tudna betölteni. A szervezett és csoportos turizmusnak ugyan nincs előzménye a térségben, de a helyi vállalkozók befektetési lehetőséget látnak a benne. A térség vonzerejét a szinte érintetlen természeti környezet, a hagyományos kultúra ill. azok egymásba fonódása

⁸ Észak-Kelet Hargita Kistérségi Társulás helyzetfeltáró tanulmánya p. 27.

jelenti. A kalandturizmusnak jó lehetőségei vannak. Adottak a nagy kiterjedésű erdők, pásztor-kunyhók, félrideg állattartás, gazdag vadállomány, gyakran áradó hegyi patakok. Túrázás mellett lehetőség lenne tájfutásra, sárkányrepülésre, télen sífutásra, sélésre és szánhajtásra. A kulturális turizmus alapja a gyimesi csángó népi kultúra, a hagyományos termelési mód, a szokások felelevenítése, a népzene és a néptánc művelése. A térség egyik különösen fontos vonzereje az ezeréves határ és a Rákóczi vár (Bákó megye). Valószínűleg a jelenleginél nagyobb átmenő forgalom generálására is képes. Az anyagi tőke hiánya mellett a fejlesztések gátja a humán erőforrások gyengesége is, ezen túl hiányoznak a speciális turisztikai ismeretek is a térségből. A fokozódó turizmus veszélyei még nem jelentek meg, bár a tradíció ereje csökken, és a deviancia új formáival is találkozhatunk, ezek a turizmussal nincsenek összefüggésben. Az életkörülmények differenciálódásával az anyagi szemlélet is kezd eluralkodni.

3. A LEHETŐSÉGEK ÉS AZ AKADÁLYOK ÖSSZEFOGLALÁSA

A helyzetfeltárás során sok dokumentumban találtunk az egyes régiókra, kistérségekre és a megye egészére vonatkozó SWOT elemzéseket. Ezeket áttanulmányozva foglaltuk össze a megye előtt álló lehetőségeket és akadályokat. Az alábbi táblázat tehát nem egy klasszikus SWOT elemzés táblázata, hanem a dokumentumok, a konzultációk és a kiküldött kérdőívekre érkezett válaszok összefoglalója.

Lehetőségek és akadályok a megyében

Szektorok	Erősségek	Gyengeségek
Természet és környezet	<ul style="list-style-type: none"> • Szép táj, hegyek, folyók, tiszta levegő • Fürdőhelyek • Gazdag erdősültség • Ásványlelőhelyek, borvízforrások, sóbánya • Gazdag növény, hal és vadállomány 	<ul style="list-style-type: none"> • A vizek szennyezettsége • Az erdők pusztulása, • Talajerosztás • Gyenge minőségű mezőgazdasági talajok • Folyók szabályozatlansága, rendezésének, tisztításának hiánya • Környezetszennyezés • Hulladékátvitel, hulladékgyűjtés, hulladékkezelés hiánya • A természetvédelem alacsony szintje
Gazdaság	<ul style="list-style-type: none"> • Vállalkozások fejlődése, magas vállalkozási készség, a vállalkozások magas száma • Olcsó munkaerő • Mezőgazdaság, erdőállomány, legelő hasznosítás • Erdei termékek, gyógynövények • Fakitermelés és feldolgozás • Kézművesség • Magyarországi gazdasági kapcsolatok • A rendszerinfrastruktúra relatíve magas színvonal • Megyei támogatások helyi projektek megvalósítására 	<ul style="list-style-type: none"> • Az ipari kapacitások csökkenése • Tőkehiány • Elszegényedés • Egyes térségek leszakadása • „Szétszórt” településszerkezet • A vállalkozások alacsony száma egyes vidéki térségekben • A szolgáltatások fejletlensége • Alacsony urbanizációs szint • Régiók adottságainak feltáratlansága

	<ul style="list-style-type: none"> • sulásához (pl. önerő) • Ásványvíz palackozás, forgalmazás • Fejlett távközlési hálózat • A gazdaság koncentrációja a dinamikus településekbe • Könyvkiadás • Nyomdaipar • A megye adottságainak sokfélesége 	<ul style="list-style-type: none"> • Munkahelyek hiánya, munkanélküliség • Az úthálózat elmaradottsága • A szennyvízhálózat elmaradottsága • Monokulturális, elavult mezőgazdaság (burgonya) • A burgonya értékesítésének nehézségei • Az állati termékek alacsony feldolgozottsága és elavult technológiája • Túlzott fakivitel és alacsony feldolgozottság • Alacsony szintű termék és térségi marketing • Az információs hálózat hiánya • A külföldi befektetések bizonytalansága • A természet adta lehetőségek nem megfelelő kihasználása • A tulajdonviszonyok rendezetlensége, lassú és rossz privatizáció • Szétaprózott mezőgazdasági tulajdonok • Mozaikszerű gazdasági fejlődés, a területi egyenlőtlenségek erősödése a megyén belül (pl. Balán város helyzetének megoldatlansága).
Turizmus	<ul style="list-style-type: none"> • Viszonylag érintetlen természetes környezet • Zarándokhelyek, vallási események • Jelentős turisztikai vonzerők, központi fekvés • Természeti ritkaságok, különlegességek • Gazdag történelmi, kulturális és néprajzi emlékek • Hagyományos vendégszeretet, gasztronómiai különlegességek • Mennyiségi fejlődés az utóbbi tíz évben • Magyar nyelvi környezet 	<ul style="list-style-type: none"> • Leromlott közlekedési és lakossági infrastruktúra • Vontatott privatizáció, jogi bizonytalanságok • A turizmus erősen szezonális • Az üdülő és gyógy-telepek leromlása • A turisztikai szolgáltatások alacsony színvonala • Gyenge szervezethez, helytelen üzletpolitika • A szereplők gyenge kooperáció-készsége • Vizuális környezetszennyezés • Turizmusbarát szemlélet hiánya • A belföldi kereslet hiánya
Kultúra, társadalom, emberi erőforrások	<ul style="list-style-type: none"> • A sokszínű kulturális örökséget őrző csoportok, egyesületek, művelődési intézmények • A történelmi egyházak kulturális, szociális, lelki tevékenysége • Fogékonyság a fenntartható fejlődés és az innovatív kezdeményezések iránt • Megyei és helyi médiák • A megyei és városi vezetők élénk nemzetközi kapcsolatépítő tevékenysége • Aktív és felkészült értelmiségi réteg • Gazdag népművészeti hagyományok • Az épített örökség gazdagsága • Kulturális és oktatási rendezvények megyei támogatása • Átlagon felüli iskolázottság • Felsőfokú képzési helyek 	<ul style="list-style-type: none"> • A fiatalok elvándorlása • Gyengén támogatott kulturális élet • Az önszerveződés alacsony szintje • A stratégiai gondolkodás és tervezés alacsony szintje • Információhiány • A megye felsőoktatási és kutatói szellemi potenciáljának nem kielégítő hasznosítása • A menedzsment alacsony színvonala • Szakképzettség hiánya • A kulturális identitástudat csökkenése • A kulturális épületek rossz állapota • Népeségfogyás • Politikai és jogi bizonytalanság • Felnőttoktatás és képzés hiánya • Erősödő társadalmi devianciák

Fejlesztési lehetőségek	Megoldásra váró legsürgősebb gondok
<ul style="list-style-type: none"> • • Ökológiai (bio) gazdálkodás • Az állattenyésztés fellendítése • Ipari növények termesztése és feldolgozása (len) • Gyümölcsstermesztés • Vad és halgazdálkodás • Könnyűipar és élelmiszeripar fejlesztése • Hatékony erdőgazdálkodás, a fa feldolgozottsági fokának erősítése • Gyógy- és ásványvizek, gázkitörések hasznosítása • az aktív és természetközeli turizmusformák erősödése • A megye híd-szerepének erősítése • A kézművesség felélesztése • A helyi autonómia megerősítése • Külföldi tőke bevonása • Ipari parkok kialakítása • Emberi erőforrás és forrásvonzó képesség 	<ul style="list-style-type: none"> • Az úthálózat fejlesztése • Víz, gáz és villanyhálózat kiépítése • A kommunikációs hálózat (telefon, stb.) fejlesztése • Idegenforgalmi szolgáltatások és programok (termékek) fejlesztése • A környezetszennyezések megszüntetése • Erdősítés • A kulturális örökség védelme • A mezőgazdaság fokozott támogatása és szervezetváltása • Az elvándorlás megakadályozása • Munkahelyek létesítése • A humán erőforrások fejlesztése • Az információk eljuttatása, tanácsadói segítség a pályázatokhoz • Gazdasági kapcsolatok építése • A cigányság integrációjának segítése

Az erősségek és a gyengeségek alapján megfogalmazódott lehetőségek és sürgős teendők kiindulópontként szolgáltak az un. fejlesztési forгатókönyvek megfogalmazásához. A forгатókönyveket a következő fejezetben ismertetjük.

4. FEJLESZTÉSI FORГATÓKÖNYVEK

A forгатókönyv módszerről

A forгатókönyv módszer minőségi prognosztizáló folyamat, ahol a hangsúlyt az egyes jelenségek és a szektor közötti függőségi viszony jellemzésére fektetik. A módszer a komplex végleges állapotot jellemzi, azaz a tervidőszak végén elképzelt körülményeket. A terv 2013 évet választotta célévnek, tekintettel az EU következő tervezési ciklusának végére. Egy forгатókönyv összeállításakor általában 10 évnél hosszabb időhorizontot szokás választani, hogy az elképzelt célév elég távol legyen az alapévtől, és mert feltételezzük, hogy ennyi idő leforgása alatt a stratégiai program hatása már észlelhető. A forгатókönyveknek valóságűeknek kell lenniük és a jelen helyzet lehetőségeinek és akadályainak elemzésén kell alapulniuk

A tervezői csoport egy trend forгатókönyvet és három célforгатókönyvet állított össze. A trend előrejelzés azt feltételezi, hogy a múltban megfigyelt trendek az előrejelzett időszakban is folytatódni fognak. A célforгатókönyvek azt a helyzetet jellemzik, ahol a céloknak részben vagy teljesen meg kellene valósulniuk.

A három célforгатókönyv jövőképei a következők

:

- Külső, profitorientált befektetők által kezdeményezett és végrehajtott fejlesztés, amely a kiemelt városokra, településekre koncentrálódik;
- A vidéki térségek stabilitását középpontba állító, a helyi vállalkozók csoportjai által végrehajtott fejlesztés, amely a tradicionális értékekre helyezi a hangsúlyt;
- A társadalmi, gazdasági szereplők (önkormányzatok, vállalkozók, civil szervezetek) együttműködésén alapuló integrált fejlesztés, amelyben a gazdasági előnyök mellett jelentős szerepet kap a térségi erőforrások fenntartható használata, az emberi életminőség javítása, és a természeti kulturális, adottságok védelme.

Elsőként az un. Trend Forгатókönyvet írjuk le, amely azt mutatja meg, hogy a jelenlegi tendenciák alapján minden projekt beavatkozás nélkül milyen jövőbeni képet mutat majd a térség. A Trend Forгатókönyv után az un. Fejlesztési Forгатókönyveket vesszük sorra.

A trend forgatókönyv

A jelenlegi trendeket projekt intervenció nélkül jellemezzük, azaz összefoglaltuk a várható körülményeket arra az esetre, ha a jelenlegi trendek folytatódnak.

Demográfia, népesedés	A népesség csökkenése folytatódik, a népesség előregedése erősödik; A fiatal és képzettebb társadalmi csoportok aránya az elvándorlás következtében csökken; A cigány népesség száma és aránya mérsékelten növekszik és a megye egyes településeibe még erőteljesebben koncentrálódik. A népességi helyzet szempontjából elsősorban a megye északi és dél-keleti térségei a veszélyeztetettek.
Emberi erőforrások	Az iskolázottsági összetétel összességében nem, csak a nagyobb városokban változik valamelyest pozitívan; a szellemi teljesítőképesség és a forrásvonzó képesség csökken; a rejtett munkanélküliség a romló, vagy stagnáló vidéki térségek következtében nő; a tudásalapú, információs társadalom folyamataiba való bekapcsolódás nehezebbé válik; az EU csatlakozás előtt és után a források vonzására (pl. SAPARD) való képesség nem, vagy csak kevésbé alakul ki. A kulcsfontosságú társadalmi csoportok emberi erőforrás állapota nem javul számottevő mértékben. A vállalkozók, a mezőgazdálkodók többsége kiszorul az átalakulás folyamataiból, mert felkészületlenségük miatt nem tudnak megfelelően reagálni a kihívásokra. Nincs hatékonyan működő mezőgazdasági, vidékfejlesztési és vállalkozásfejlesztési szaktanácsadói hálózat. A megye felsőoktatási és kutatási szellemi bázisának bevonása és használata igen vontatottan halad.
Civil és önkormányzati szerveződések	A civil szervezetek helyi támogatottsága alacsony, forrásvonzó képességük általában véve csekély. A civil szervezetek megmaradnak, vagy visszacsúszhatnak az önkormányzatok által "segélyezett szervezeteknek" státusába, és ritka kivétellel nem mutatnak komoly érdekérvényesítő ellenpólust a helyi társadalomban. A meglévő kistérségi szerveződések egyrésze elhal, illetve nem tevékenykedik, másrésze új formációkban megújul. A kistérségi együttműködések a szereplők közötti együttműködés nehézségei miatt nem elég hatékonyak. Programjaik lassan alakulnak, végrehajtásuk sok tekintetben elmarad. A megye támogatása jelen van, de más intézményi támogatások hiányoznak. A városok programjaikban mellőzik a térségi környezet szempontjait.
Infrastruktúra	A tervezési időszakban az infrastruktúra iránti igények jelentősen megemelkednek és ez komoly nyomás alá helyezi az önkormányzatokat. Az infrastruktúra fejlesztése felgyorsul. Az infrastruktúra elsősorban az un. alpinfrastruktúra fejlesztését jelenti, a humán és a rendszerinfrastruktúra alig változik. Ez utóbbi két infrastruktúrális elem gyengeség miatt a tudományos feltáró és értékelő munka egyrészt nem kap kellő megrendeléseket, másrészt eredményei nem hasznosulnak megfelelő színvonalon.
Gazdaság	a térség gazdaságának átalakítása csak nagyon lassan és egyenlőtlen mértékben következik be. A megkésett és bizonytalan gazdasági és jogi körülményekkel jellemezhető privatizáció nem vonz jelentős stratégiai befektetőt. A vállalkozások száma jelentős, de erőteljes a fluktuáció. Általános a tőkehiány a kis- és középvállalkozásoknál. A szolgáltatások jelenlegi alacsony színvonalra csak lassan fejlődik. A térség vállalkozói közül a legtöbben nem képesek komolyabb teljesítményekre, a gazdaság szereplői között feszültségek teremtődnek. A vállalkozók gazdasági és információs izoláltsága erősödik, kapcsolatuk a magyarországi gazdasági struktúrákkal nehezen szervesül. A térség belső erőforrásai, mint például a környezet, a szép táj megmaradása veszélybe kerül. A térség gazdasági szerepe fokozatosan csökken, versenyképessége romlik. A speciális helyi termékek és az ökológiai gazdálkodás csak elszigetelt módon fejlődik.
Családi gazdaságok, kézművesesség	Csökken a családon belüli foglalkoztatás iránti igény, de a foglalkoztatottsági feszültségek a munkaerő jelentős, elsősorban az idősebb és szakképzetlenebb részét a családon belül tartja. A családon kívüli foglalkoztatottság növeli az elvándorlás esélyét. A kézműves hagyományok lassan visszaszorulnak, kihalnak. A kézművesek kevésbé lesznek képesek forrást vonzani és együttműködésük alacsony szintű marad.
Marketing	A marketing tevékenység a termékek, szolgáltatások valamint a térségi marketing esetében is alacsony szintű marad. A termékeket és szolgáltatásokat szűk körzetben értékesítik. Nem alakul ki a megye térségeinek sajátos marketing arculata, a megye nem tudja sikeresen identitását megjeleníteni.
Hitel, támogatások	Egyre inkább forrásbőséggel (hazai és nemzetközi) kerülnek szembe a térség szereplői. Ebben a folyamatban azonban kevésbé tudnak jelen lenni a vállalkozók, civil szervezetek és önkormányzatok. A vállalkozóknak és más térségi szereplőknek csak egy része képes alkalmazni a modern módszereket a források elérésére. Az önerő előteremtése a térség szereplői számára jórészt csak vágyálom marad.

Erdőgazdálkodás, vadgazdálkodás, nem fa termékek	Az erdőgazdálkodás jelentős mértékű lehet a támogatási rendszerek következtében. A vadgazdálkodás helyzete nem változik. A magánerdők szakszerű kezelése lassan és nehézkesen valósul meg. Az erdei turizmus nem koordinált, nincs egységes gyakorlata a megyében. Az erdei melléktermék hasznosítása az alternatív jövedelmi források között nem eléggé szervezett, továbbra is alkalmatlanul jelent jövedelmet, és kevésbé kerül be a hivatalos gazdasági struktúrákba. A külföldi vállalkozók erőfőlényüket továbbra is kihasználják.
Vízgazdálkodás	A vízkészletek nem változnak számottevően. A szennyvíztisztítás megoldása lassan halad előre, az igazán korszerű módszerei (településszinten) alig nyernek létjogosultságot. A mezőgazdasági és ipari vízfelhasználás jelentősége nem nő. A folyók szabályozottsága nem változik, tisztításuk nem megoldott.
Mezőgazdaság	A mezőgazdasági művelésre használt földterület csökken, növekszik az erdősisítés szerepe a földhasználatban. A birtokstruktúra koncentrációs folyamata tovább erősödik. A hagyományos szántóföldi kultúrák aránya csökken, nő az ültetvények, gyógynövények és gyümölcsösök aránya. Az állattartás a nagyobb gazdaságokba koncentrálódik.
Turizmus	A turizmus megszokott jelenség, de a helyi lakosság csak kis töredéke tud bekapcsolódni a vendéglátás különböző szolgáltatásaiba. Jelentős esélye lenne a gyógyturizmusnak, de a kapacitások és az infrastruktúra leromlása, a szolgáltatások alacsony színvonala, az elérhetőség nehézségei, a gyenge marketing következtében ez az esély csak esély marad. Így a turizmus csak pontszerűen fejlődik (téli turizmus, vallási turizmus, stb.), egyes településeken tömegesen és időszakosan megjelenik és csak rövid időre sűrűsödik, amikor is környezeti terhelést és más problémákat okoz, de ezek a problémák nem állandósulnak. A turizmus fejlődése a közúti forgalmi viszonyok függvénye, mivel a vasúti és a légi közlekedés ebből a szempontból elhanyagolható. A turisztikai bevételek igen jelentős hányada az informális gazdaságban realizálódik. A minőségi turizmus csak lassan és szervezetlenül fejlődik.

Célforgatókönyvek

Az „A” Forgatókönyv:

Külső, profitorientált befektetők által kezdeményezett és végrehajtott fejlesztés, amely a kiemelt városokra, településekre koncentrálódik.

A forgatókönyvben felvázolt jövőkép azon alapszik, hogy a megyében külső, nagybefektetők jelennek meg, érzékelve az egyes térségek természeti és más adottságait. A külső befektetők célja olyan fejlesztés megvalósítása, amely jelentős nyereséget hoz, méghozzá nem hosszú idő múlva. A külső befektető kiszorítja a helyi szereplőket, illetőleg nem számít rájuk a fejlesztés megvalósításában. Az infrastrukturális állapotok miatt a fejlesztések elsősorban a kiemelt városokra, településekre koncentrálódnak. A fejlesztések kisugárzó, térségi hatása korlátozott.

Az „A” Forgatókönyv elemeinek és hatásainak összefoglalása

Demográfia	A kedvezőtlen demográfiai folyamatok nem mérséklődnek. Az önkormányzatokra háruló szociális nyomás mérséklődik (ott, ahol a befektetések következtében megnövekszik a helyi bevétel). Ez azonban nem érinti az önkormányzatok többségét. A megye társadalmi szerkezetében nem történik jelentős változás. A cigány lakosság növekedésével együtt integrációs problémáik is jelentősen erősödnek.
Emberi erőforrások	A forrásvonzásra és a kapcsolatépítésre vonatkozó képessége a megyei szereplőknek nem változik, mivel a külső befektető jórészt nem helyi menedzsmentet foglalkoztat. A munkanélküliség csökkenésében a befektetések nem játszanak igazán jelentős szerepet, mivel a helyi munkaerőpiac kínálata nem esik egybe a fejlesztések által meghatározott kereslettel. Ez a körülmény fokozottan vonatkozik a rosszabb helyzetben lévő térségekre. A felsőoktatási és kutatási szellemi bázis használatára a külső befektetőknek nincs szüksége. Esetenként belső képzési programjaikban részt vehetnek. A megcélzott szereplők az EU előcsatlakozási programjaiban töke és készséghiány miatt kevésbé tudnak résztvenni.
Civil és önkormányzati szerveződések	Az önkormányzatok és a civil kezdeményezések együttműködésére nincs komoly készletelés. A befektetők alkalmanként foglalkoztatják és támogatják a helyi kulturális, művészeti csoportokat, esetleg a szociális problémákkal foglalkozókat. A kistérségi együttműködések stagnálnak, nincs kellő motivációs erő.
Infrastruktúra	A külső befektetők infrastrukturális fejlesztései és feltételei csak a befektetések keltette igényeket elégítik ki. A befektetések helyszínén komoly fejlesztések valósulnak meg, azonban ezek a fejlesztések alig vannak figyelemmel a helyi szükségletekre. A humán és rendszer infrastrukturális fejlesztések nem kerülnek előtérbe, mivel a külső befektetők rendelkeznek a szükséges információkkal. Esetenként felnőtt képzési programokat támogatnak, szükségleteik kielégítése érdekében.
Gazdaság	A külső befektetőkért való versengés egyrészt konfliktusokat teremt, másrészt a fejlesztések érdekében helyi értékek, táji, természeti adottságok kerülhetnek veszélybe. Modern szolgáltatásokat nyújtó ipari parkok jelennek meg a megyében 2-3 helyen. A befektetések helyén és következtében nő a helyi adó mértéke, amely csökkenti a helyi szociális feszültségeket. Növekszenek a területi egyenlőtlenségek a megyében. A helyi vállalkozók jelentős része nem kap szerepet a külső befektetők által finanszírozott fejlesztések ellátásában. A szolgáltatások fejlődése (kereskedelem, információ, szórakoztatás) a fejlesztések helyén megindul.
Családi gazdaságok, kézművesség	A külső befektető, ha érdekeltsége megvan, megszervezi a kézműves termékek és általában a helyi termékek gyártását és értékesítését. Csak piaci alapon érdekli a termék, könnyen felhagy vele, ha nem hoz kellő nyereséget. A kézművesség hagyományörző, néprajzi és kulturális értéke eltűnik. A családi gazdaságok, mint bedolgozói munkaerőforrás bázisai jönnek csak számításba.
Marketing	A megyében megjelenő külső befektetők saját marketing stratégiáival rendelkeznek. Marketing tevékenységük csak a saját termékeik, szolgáltatásaik piacra jutását szolgálja. A marketingre kötött forrásokat a térségen kívül használják fel. Térségi marketingfejlesztés nem történik.

Hitel, támogatások	A külső befektetők a hitel és a támogatások elérése szempontjából kedvező helyzetben vannak. Kihasználják a helyi önkormányzatok versengését, és sikerrel érvényesítik érdekeiket az adókedvezmények területén. Hozzájárulnak az infrastruktúra kifejlesztéséhez, de a helyi források bevonására nincs igazán szükségük.
Erdőgazdálkodás, vadgazdálkodás, nem fa termékek	A vadgazdálkodás árbevételének növekedése és ennek terhelése a térségre. Nyereségesebb, de több kárt is okozó turisztikai formákba való bekapcsolódás. A helyi feldolgozás háttérbe szorulása, csak alapanyag szintű kereskedelem. A melléktermékek gyűjtésének kikerülése a helyi érdekszférából. Nagyarányú befektetés várható az élményturizmus fejlesztésére és ennek káros következményei az erdők számára.
Vízgazdálkodás	Nincs megfelelő alapja és háttere a külső, profitorientált fejlesztésnek a vízgazdálkodás esetében.
Mezőgazdaság	A külső befektető számára a mezőgazdaság legtöbb területe nem jelent vonzó célt. A jogi szabályozással összhangban (a lehetőségek szerint) jelentős erdősítés valósul meg. A felvásárlás és az értékesítés a külső beruházó érdekei mentén történik. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak, és a mezőgazdaságból élők száma jelentősen csökken. A mezőgazdaságból (részben) élők termékeiket jobbra csak a lokális piacon tudják értékesíteni. Kiszolgáltatottak maradnak a felvásárlók törekvéseinek.
Turizmus	A turizmusba való külső befektetők által végrehajtott beruházás alapvetően az infrastruktúra fejlődésének függvénye. A külső befektető legfeljebb a fejlesztés közvetlen környezetére vonatkozó infrastruktúrát finanszírozza. Egyoldalú verseny alakulhat ki a tőkeszegény helyi és a tőkeerős külső vállalkozók között. A helyi vállalkozók többsége csak kisebb fejlesztéseket képes finanszírozni. A külső befektető gyorsan megtérülő fejlesztéseket akar, a turizmusnak az emberközeli, környezetkímélő formái így háttérbe szorulnak. A turisztikai fejlesztés attraktív területei a megye nagyvárosai és néhány egyedi jelentőséggel bíró terület (pl. Gyilkos-tó, Tusnádfürdő, Hargitafürdő, Parajd, Homoródfürdő). A helyi vállalkozók csak az átmenő forgalom megállítására tudnak összpontosítani, lényeges önálló kínálattal nem rendelkeznek.

A „B” Forгатókönyv:

A vidéki térségek stabilitását középpontba állító, a helyi vállalkozók csoportjai által végrehajtott fejlesztés, amely a tradicionális értékekre helyezi a hangsúlyt. A jövőkép azzal számol, hogy a helyi vállalkozók kisebb létszámú csoportja dominálja a fejlesztéseket. Ez a csoport, bár szintén a nyereségre koncentrál, szociálisan érzékenyebb és lokálpatrióta értékekkel is bír. A verseny itt helyi méretekben folyik, az együttműködést nehéz kialakítani.

A „B” Forгатókönyv elemeinek és hatásainak összefoglalása

Demográfia	A népesség csökkenése és összetételének romlása mérséklődik. A helyi foglalkoztatás és jövedelemnövekedés stabilizáló hatású. A szociális nyomás mérséklődik. A megye kistérségi társadalmában az aktív vállalkozói csoport és a lakosság többsége között egyre szélesedő gazdasági és társadalmi távolság alakul ki. A cigány lakosság csekély lehetőséget kap a fejlesztések által indított beruházások munkaerő-szükségletének kielégítésében.
Emberi erőforrások	A forrásvonzó és kapcsolatépítő képesség erősödik, mivel a helyi vállalkozóknak szükségük van a külső források bevonására. Minden olyan emberi erőforrás fejlesztési program létjogosultságot kaphat, amely a helyi vállalkozók törekvéseit támogatja. Az EU előcsatlakozási programjainak használata intenzívebb. A megye felsőoktatási és szellemi bázisának használata esetleges és korlátozott.
Civil és önkormányzati szerveződések	A civil szerveződések alkalmanként kapcsolódhatnak a helyi befektetők, vállalkozók indította fejlesztésekhez. Különösen akkor, ha pluszforrást tudnak bevonni a térségbe. A helyi vállalkozók esetenként támogatják a helyi civil (kulturális, sport, művészeti) szervezeteket. A kistérségi társulások együttműködései erősödnek a helyi fejlesztések és szereplők kívánta mértékben.
Infrastruktúra	Az infrastruktúra fejlesztése az elérhető állami és EU forrásoktól függ. Alapvetően a helyi vállalkozók saját érdekei mentén alakulnak. Az önkormányzatok a helyi vállalkozók igényei szerint szervezik a fejlesztések többségét. A rendszer és humán infrastruktúra fejlesztése előtérbe kerül a helyi vállalkozók érdekérvényesítési törekvéseinek eredményeképpen. Az önkormányzatokra nagy nyomás hárul a helyi infrastruktúra fejlesztése érdekében. Ezt valamelyest ellensúlyozza a helyi adóbevételek növekedése.
Gazdaság	A helyi gazdasági és természeti-kulturális erőforrások kevés helyi vállalkozó által kerülnek kihasználásra és oly módon, hogy a gyorsan megtérülő és az erőforrásokkal pazarló módon bántó fejlesztések kerülnek előtérbe. Veszélybe kerülhetnek a megye egyedülálló táji, természeti értékei. A megye gazdasági teljesítménye nem nő látványosan, a helyi vállalkozók eredményei pontszerűek, nehezen kapcsolódnak egymáshoz. A privatizáció lassú és ebben való részvételük csak szűk körre terjed ki. Az ipari parkok a tőke hiányában vagy nem alakulnak ki, vagy nem funkcionálnak.
Családi gazdaságok, kézművesség	A profitérdekeltség mellett megtalálható lokálpatrióta értékrend bizonyos mértékig kedvez a helyi családi vállalkozásoknak. Kiemelt szerepet kaphat néhány tradicionális termék, erősödik a termékek, szolgáltatások szerinti szakosodás. A kézművesség képzési és más emberi erőforrás fejlesztési szükségletet szül.
Marketing	A helyi vállalkozók termékeiket többnyire szűk piacon értékesítik. Marketing tevékenységet nem folytatnak jelentős mértékben, nem is tartják szükségesnek. A versenyhelyzet és a koordináció hiánya miatt a szereplők nem törekednek egy térségi marketing, térségi imázs kialakítására..
Hitel, támogatások	A megerősödött helyi vállalkozások számára igen fontosak az elérhető hitelek és támogatások. Néhányan képesek komoly vállalkozói támogatásokat vonzani, de ezek csak a saját elszigetelt fejlesztéseiket támogatják. Az önkormányzatok helyi adóbevételekhez jutnak, de ennek árát is kénytelenek megfizetni a vállalkozói igények kiszolgálásával..
Erdőgazdálkodás, vadgazdálkodás, nem fa termékek	A vadászathoz kapcsolódó szolgáltatások a helyi vállalkozások kezében vannak. A magánerdők jelentős része erdészeti szakkezelésbe való kerülése várható. A szerényebb befektetést igénylő erdei turizmus kapcsolódása lehetséges a falusi turizmushoz. A térségből kikerülő faanyag és nem fatermékek magasabb feldolgozottságú szintjének elérése megvalósítható a helyi vállalkozások bevonásával. Vadhúshasznosítás, feldolgozás helyi vállalkozásban.
Vízgazdálkodás	Nincs megfelelő alapja és háttere a belső vállalkozások profitorientált fejlesztésének a vízgazdálkodás esetében

Mezőgazdaság	Néhány nagyobb helyi gazdálkodó dominál a mezőgazdasági termelés terén. A gyepek, legelők és az erdő területe nő. A kistermelők teljesen háttérbe szorulnak. Dominálnak a takarmánynövények, bővül a gyümölcs és zöldség termesztés és a gyógynövénytermesztés. Megjelenik, de nehezen terjed a biogazdálkodás. Az állattartás néhány nagyobb állattartó gazdasághoz kötődik. Megjelenik a rentábilis tej és sajt feldolgozás.
Turizmus	A helyi vállalkozók felismerik a turizmusban rejlő lehetőségeket, erősödnek a diverzifikált fejlesztések a turizmus további megalapozására. Állami és megyei, valamint EU támogatások igénybevétele iránti igény fokozódik. E források elérésének gátat szab az informális gazdasági megoldások előnybe részesítése. A piacon lévők hosszú távú előnyökre tesznek szert. Komoly verseny lehet a helyi vállalkozók között, de lehetséges az összefogás is a külső befektetőkkel szemben. A megye és az intézményrendszer előnyben részesíti és támogatja a helyi vállalkozókat, a külföldi tőke beáramlását szabályozza.

A „C” Forгатókönyv:

A helyi társadalmi, gazdasági szereplők (önkormányzatok, vállalkozók, civil szervezetek) együttműködésén alapuló integrált fejlesztés, amelyben a gazdasági előnyök mellett jelentős szerepet kap a térségi erőforrások fenntartható használata, az emberi életminőség javítása, és a természeti kulturális, adottságok védelme. A forгатókönyv egy fenntartható fejlesztést támogató integrált középtávú stratégiai fejlesztési program megvalósulásával számol.

Demográfia	A népesség stabilizálódása a tervidőszak végére kialakul. Az együttműködésen alapuló fejlesztések következtében a társadalmi távolságok nem mélyülnek szakadékká. Az elvándorlás mérséklődik. A cigány lakosság integrációját külön programok segítik.
Emberi erőforrások	A megye képzettebb és aktívabb csoportjai lehetőséget kapnak a fejlesztések alakításában való részvételre. A forrásvonzó képesség lassan erősödik. Megalakulnak, illetve megerősödnek a helyi fejlesztési ügynökségek és információs irodák. Képzett tanácsadói hálózat szolgálja a szereplők információs és fejlesztési igényeit. Kihasználják a testvértelepülésekkel való együttműködés gazdasági és kapcsolati tőke lehetőségeit. Élénken figyelik a nemzeti és az EU forrásközpontok nyújtotta lehetőségeket. Intenzíven használják a megye felsőoktatási és kutatási szellemi bázisát, bevonva azt az információk biztosításába, a képzési és tanácsadási programokba. A tervidőszak végére komoly színvonalú készségek alakulnak ki a források vonzására és kezelésére.
Civil és önkormányzati szerveződések	Az önkormányzatok és civil szerveződések együttműködése kiemelt jelentőséget kap. A civil szervezetek komoly szerepet játszanak a helyi adottságok, természeti és más sajátosságok, a kulturális örökség megőrzésében és gondos használatában. A partnerség mellett források biztosításában is szerepet játszanak és aktív szereplői a megvalósuló fejlesztéseknek. A kistérségi társulások jó keretet jelentenek a térségi szereplők magas szintű együttműködésére. A kistérségek saját programmal rendelkeznek, amelyekhez a tanácsadói és menedzseri hálózatok, valamint a megye segítségével jelentős forrásokat tudnak allokálni.
Infrastruktúra	A koordinált és ellenőrzött infrastrukturális fejlesztés alapja a fontos szereplők együttműködésén alapuló programoknak. A programok megvalósulásának infrastrukturális bázisai nagyban támaszkodnak az elérhető nemzeti és EU forrásokra. Az infrastrukturális fejlesztések egy része, az önkormányzatok, helyi vállalkozók és civil szervezetek közös pályázatain, egyeztetett elképzelésein alapulnak. A bázis infrastruktúra fejlesztése mellett kiemelt szerepet kap a humán és a rendszerinfrastruktúra fejlesztése. A vidéki térségekben előtérbe kerülnek a környezetbarát kanalizációs technológiák és programok.
Gazdaság	Környezetbarát turisztikai fejlesztések a helyi erőforrások bevonásával és jelentős külső támogatással valósulnak meg. A külső támogatások a helyi partneri együttműködések által ellenőrzötten kerülnek felhasználásra. Az integrált helyi fejlesztési program kiemelt szerepet tulajdonít a helyi befektetőknek, a családi gazdaságok lehetőségeinek, a helyi termékek kifejlesztésének, a fenntartható fejlesztés értékeit képviselő projekteknek. Modern ipari bázist segítő ipari parkok jelennek meg és lassan benépesülnek. A mezőgazdaság szerkezeti átalakulása erősödik, előtérbe kerül a tájgazdálkodás, a helyi termékek feldolgozottságának növelése. A települések magyarországi kapcsolataiban megnő a szerepe a közös programoknak és általában a gazdasági elemnek. A gazdasági szereplők együttműködését serkentő programok kapnak támogatást.
Családi gazdaság, kézművesség	A családi gazdaságok körében megindul a társuláson alapuló tevékenység. Az együttműködés és összefogás erősíti a sokcsatornás támogatások elérését. A kézművesség a kulturális értékek megőrzése mellett a táj értékeit is magas esztétikai szinten közvetíti. A kézműves termékek és a hozzájuk kapcsolódó szolgáltatás és más tevékenység jelentős foglalkoztatási tényező lesz a megye néhány térségében.
Marketing	A vállalkozók és a szereplők széleskörű együttműködése eredményeként támogatják egy összehangolt termék, szolgáltatás és térségi marketing kifejlesztését és az erre vonatkozó akciókat.
Hitel, támogatások	A vállalkozások a profit mellett a működési térségük átgondolt fejlesztésére is koncentrálnak. Az együttműködés erősebb pályázatokat, nagyobb támogatásokat jelent a szereplők számára. Kifejlesztett pályázati konstrukciók segítségével forrásaikat megsokszorozhatják és elérhetik a regionális, nemzeti és EU forrásközpontokat egyaránt.
Erdőgazdaság, vadgazdálkodás, nem fa termékek	A fakitermelés volumenének csökkentése. Az erdők jóléti és védelmi rendeltetésének előtérbe kerülése. A vadgazdálkodás ésszerű keretek között való tartása. Az erdő a rekreációs turizmus fejlesztés egyik célterülete. Az erdei termékek feldolgozásának helyi terméként való megjelenése szervezett és intenzív.

Vízgazdálkodás	A többcélú kistározók kialakítása jól kapcsolódhat a turizmus fejlesztéshez és szolgálhatja a pihenés, horgászat, üdülés, öko-turizmus igényeit. Az ökológiai szemléletű kistározó építési program állami támogatásokra is igényt tarthat, s részesülhet EU támogatásban is. Fokozott gond fordítódik a folyók vizének és környezetének tisztántartására.
Mezőgazdaság	A művelésben lévő földterület nagysága csökken, jelentős változások várhatók a földhasználatban. Csökken a termelők monokulturális függősége. Jelentősen terjed a biogazdálkodás. A nagy élők munkája igényű termesztési eljárások és kultúrák lekötik a termelők munkaidejének nagy részét. Az állattartásban dominál a szabad legeltetéses és ridegtartás. A tőkehiányt bizonyos mértékig pótolják a környezetkímélő termesztési eljárások. Ennek támogatottsága a tervidőszak második felében jelentősen megnő az EU támogatással. A mezőgazdasági beruházások a technológia minőségi fejlesztését, az információhoz való jutást, a marketing erősödését szolgálják.
Turizmus	A helyi elit felismeri a térség lehetőségeit, az összefogás szükségességét. Együttműködés jön létre az intézményrendszer és a vállalkozók, a civil és kistérségi szervezetek között. Sok civil kezdeményezés a turizmus fejlesztésére és a háttérrel szolgáltatások megerősítésére. Középtávú tervek fogalmazódnak meg a képzésre, a szolgáltatások színvonalának emelésére és az infrastrukturális fejlesztésre. Sajátos, egyedi karakterrel és vonzerővel rendelkező turisztikai régiók jönnek létre a megyén belül. A szálláshelyek között jelentős szerepe lesz a falusi turizmus szálláshelyeknek és panzióknak. A turizmus legkedveltebb formái a szabadidő aktív eltöltésével, a természetes életmóddal, a téli sportokkal és a gyógyturizmussal hozhatók összefüggésbe. A térségi turisztikai és fejlesztési irodák hálózatai kialakulnak és kapcsolódnak az országos, magyarországi és nemzetközi szervezetekhez, programokhoz. A turizmus fejlett monitoring rendszerrel rendelkezik, amely biztosítja a közösségek és a környezet fenntarthatóságát.

Szemponatok a forgatókönyvek közötti választáshoz

A forgatókönyvek közötti választás több szempont együttes figyelembevételét követeli meg. A választás attól függ, hogy a döntéshozók érzelmi és racionális felfogása milyen. Mennyire illeszkedik a javasolt forgatókönyv a megye területeinek adottságaihoz. A szóba jöhető szempontok a következők:

- A fejlesztés profitorientáltsága;
- A megyében élő emberek életminőségének emelkedése;
- A megye települései népességmegtartó erejének növekedése;
- A fejlesztés kulturális értékek megőrzését támogató rendszerének kialakítása;
- A természeti értékek és a táj védelme;
- A foglalkoztatottsági feszültségek mérséklése;
- A helyi adók nagysága;
- A lakosság egyes csoportjainak aktivizálása és bevonása a folyamatokba.

A stratégiai terv alapelvei

A stratégiai terv szektor programjainak kidolgozásánál azokat az alapelveket követjük, amelyek az EU által megfogalmazott programozási dokumentumokban találhatók. Ezek közül is a legfontosabbak a következők:

- *A szubszidiaritás elve*, amelynek értelmében a Megyei Tanács a partner szereplők döntési jogkörét nem korlátozza, elismeri, hogy problémáikat ők hivatottak megoldani, amelyhez eszközeivel partneri segítséget nyújt. A kistérségek kialakításával kapcsolatos politikája is ezt a megközelítést erősíti. Mindamellet azonban felhívja a figyelmet arra, hogy a szubszidiaritás döntési jogköreihez komoly felelősség is párosul, amelyet a partnerek nem mellőzhetnek.
- *Az adicionalitás elve*, amelynek értelmében a Megyei Tanács lehetőségeihez mértén támogatja a helyi fejlesztési elképzeléseket egyrészt úgy, hogy a igen jelentős fejlesztési projekteket valósít meg, könnyebb helyzetbe hozva ezáltal a szereplőket, másrészt pedig úgy, hogy helyi fejlesztésekhez támogatást nyújt. Mindezek azonban együtt kell, hogy járjanak a helyi erőforrások mozgósításával.
- *A partnerség elve*, amelynek értelmében a Megyei Tanács partnereinek tekinti a helyi önkormányzatokat, a megyei és országos intézményeket, a vállalkozásokat és a civil szervezeteket. Tájékoztatja e szereplő kört elképzeléseiről, információkat ad át, segíti felkészültségüket, segíti forrásszerző tevékenységüket és együttműködést kezdeményez programjaik megvalósításánál.
- *A forráskoncentráció elve*, amelynek értelmében forrásait a megalapozott, várhatóan sikeres, fenntartható és nagy jelentőségű projektekre koncentrálja, nem elaprózva azokat.
- *Az értékelés és kutatás elve*, amelynek értelmében a stratégiai program megvalósításának folyamatában értékeli a bekövetkezett gazdasági és társadalmi változásokat. A megye felsőoktatási és kutatási szellemi bázisát rendszeresen használja e cél elérésére.
- *Az intézmények és a menedzsment hatékonyságának elve*, amelynek értelmében az eddig elért eredményekre támaszkodva tovább építi azt az intézményrendszert, amely a fenti alapelvek megvalósítását szolgálja. Fokozatosan képi és megújítja az intézményrendszer menedzsmentjét annak érdekében, hogy rugalmasan reagáljon a változó körülményekre és megfelelő válaszokat adhasson az új kihívásokra.

II. RÉSZ

SZEKTORSTRATÉGIÁK

Bevezetés

A Hargita megye fejlesztési programjához készülő forgatókönyvek közül a megyei és helyi döntéshozókkal, megye és a Közép- Régió romániai és EU-s szakembereivel, a megye gazdasági, kulturális, politikai és civil szereplőivel 2002 októberében Csíkszeredában, Székelyudvarhelyen és Gyergyószentmiklóson lefolytatott fórumok eredményeképpen az alább felsorolt forgatókönyvek közül a harmadik forgatókönyv nyerte el a legtöbbek tetszését.

- Külső, profitorientált befektetők által kezdeményezett és végrehajtott fejlesztés, amely a kiemelt városokra, településekre koncentrálódik;
- A vidéki térségek stabilitását középpontba állító, a helyi vállalkozók csoportjai által végrehajtott fejlesztés, amely a tradicionális értékekre helyezi a hangsúlyt;
- **A társadalmi, gazdasági szereplők (önkormányzatok, vállalkozók, civil szervezetek) együttműködésén alapuló integrált fejlesztés, amelyben a gazdasági előnyök mellett jelentős szerepet kap a térségi erőforrások fenntartható használata, az emberi életminőség javítása, és a természeti kulturális, adottságok védelme.**

Ennek megfelelően a tervező szakértők elkészítették az egyes kulcsfontosságú szektorok fejlesztési stratégiáit. Ezekben a stratégiai programokban meghatározták a fejlesztési célkitűzéseket (összhangban a választott forgatókönyvvel), meghatározták a prioritásokat. A prioritásokra épülve alakultak ki az alprogramok, amelyeket intézkedésekre bontottak. Az intézkedési területek esetében megfogalmazódtak azok az eredmények és hatások jelzőszámai, amelyek a megjelölt fejlesztésekhez kapcsolódhatnak a térségben.

A szektorstratégiákat az alábbi területeken dolgoztuk ki:

- *Emberi erőforrás fejlesztés*
- *Infrastruktúra fejlesztése*
- *Mezőgazdaság*
- *Erdőgazdálkodás, vadgazdálkodás és nem fa termékek*
- *Kézművesség és a kulturális örökség védelme*
- *Turizmus és idegenforgalom*
- *Termék, szolgáltatás és térségi marketing*
- *A források elérésének stratégiája*

A szektorstratégiákban kiemelt intézkedési területek képezik az alapját azoknak a projektprofiloknak, amelyek a tervezés utolsó fázisában megfogalmazódnak.

1. Szektorstratégia:

Az emberi erőforrások fejlesztése

Stratégiai célkitűzés:

A fejlesztési célkitűzések emberi erőforrás háttérének biztosítása, a térségi identitás, együttműködés fejlesztése.

Prioritások

1. *A megyei emberi erőforrás fejlesztő intézmények szerepének erősítése*
2. *Az élethosszig való tanulás, mint az adaptációs képességek alapjainak támogatása*
3. *A roma kisebbség integrációjának erősítése*
4. *A megye és települései nemzetközi kapcsolati hálójának erősítése*

Alprogramok

1. Az emberi erőforrás fejlesztő intézmények szerepének erősítése a megyében
 - Intézkedési területek
 - A felsőoktatási intézmények, kutatóhelyek és a megyei Tanács együttműködési programja
 - A gazdasági szereplők és az oktatási- kutatási intézmények konzorcialis kapcsolatrendszerének kialakítása
 - Hargitai információs projekt (HIP), a megyei tudásbázis kialakítása
 - Az oktatási intézmények infrastrukturális háttérének fejlesztése, vertikális kapcsolatainak erősítése

2. Az élethosszig való tanulás, mint az adaptációs képességek alapjainak támogatása
 - Intézkedési területek
 - A felnőtt oktatás és átképzés programjának kidolgozása a munkaerőpiac prognosztizált helyzete alapján
 - Felkészítő programok kidolgozása az önkormányzatok, vállalkozók, lelkészek és civil szervezetek részére
 - A helyi kulturális értékek, hagyományok oktatásának, ismertetésének bevitel a helyi iskolarendszerű oktatásba
 - E- learning programok kifejlesztése

3. A roma lakosság integrációjának erősítése
 - Intézkedési területek
 - A roma népesség helyzetének, életmódjának szociológiai, kulturális antropológiai vizsgálata
 - A roma és nem roma együttélési programok kialakítása

- A helyi identitást, civilizációs standardokat biztosító képzések a roma lakosság számára
 - A roma gyerekek életmód képzése, táboroztatása
4. A megye és települései nemzetközi kapcsolati hálójának erősítése
- Intézkedési területek
 - A testvér települési kapcsolatok magasabb szintre való emelése és kiterjesztése
 - A megye és kistérségei jelenlétének erősítése a nemzetközi szintén.

Indikátorok

- **Eredmény indikátorok**
 - Az együttműködések eredményei
 - Sikeres pályázatok a forrásközpontoknál
 - A kulturális örökség értékeinek ismertetése az iskolai órákon
 - Magas színvonalú kulturális rendezvények
 - A képzéseken, programokon résztvevők száma és összetétele
 - Sikeres munkaerő-piaci tanácsadás kapcsolatfelvételei
 - A megye részvétele különböző nemzetközi programokban
 - A testvértelepülések számának emelkedése és a közös programok megvalósulása
 - A programokba bevont roma családok és fiatalok (gyerekek) száma
- **Hatás indikátorok**
 - A tájékozottság és informáltság emelkedése a kulcsfontosságú szereplők csoportjaiban
 - Az együttműködés erősödése a gazdasági, tudományos és oktatási intézmények között
 - A munkaerő-piaci változásokat követő képzési és átképzési rendszer működése
 - A megye, mint fontos nemzetközi szintű szereplő
 - A térségi identitás erősödése a megyében
 - A roma nem roma együttélés fejlődése
 - A roma lakosság életmódjának fejlődése

2. Szektorstratégia:

Infrastruktúra

Stratégiai célkitűzések:

Az infrastrukturális beruházások és a szolgáltatások fejlesztése a bázis, a humán és a rendszer infrastruktúra területén, kedvező háttérrel nyújtva más szektorstratégiák megvalósulásához.

Prioritások:

1. *A bázis infrastruktúra (út, gáz, ivóvíz, hulladék elhelyezés és feldolgozás) területén megindult és tervezett programok folytatása, beindítása*
2. *Az oktatási, szociális és egészségügyi intézmények forrásvonzó képességének fejlesztése*
3. *A rendszerstruktúra továbbfejlesztése*

Alprogramok

1. Bázis infrastruktúra
 - Intézkedési területek
 - A folyó és tervezett programok ütemezése 2013-ig
2. A humán infrastruktúra fejlesztése
 - Intézkedési területek
 - A közoktatási és szociális intézmények technikai háttérének fejlesztése
 - A közoktatási és szociális intézmények vezetőinek képzése, információval való ellátása
3. A rendszer-infrastruktúra fejlesztése
 - Intézkedési területek
 - A megyében működő alapítványok, egyesületek együttműködése, tevékenységük koordinálása, támogatása
 - A vidékfejlesztési (mezőgazdasági) szaktanácsadói központ és hálózat kiépítése
 - Térségi fejlesztési irodák (alközpontok) létrehozása
 - Egy non-profit fejlesztési és monitoring központ kialakítása
 - Megyei fejlesztési információs hálózat létrehozása
 - Inkubátorházak és ipari parkok fejlesztése, kialakítása

- A fejlesztési forrásokhoz való hozzáférés, forrásfeltárás

Indikátorok

- **Eredmény indikátorok**
 - Az infrastruktúra fejlesztési programok megvalósulásának mérőszámai
 - A megalakult központok, fejlesztési irodák száma, a foglalkoztatottak száma, költségvetése
 - A megkeresések száma
 - A végrehajtott programok száma, a résztvevők száma
 - A tanácsadást és más szolgáltatásokat igénybevevők száma
 - A továbbtanulók száma
 - A technikai beruházások értéke
 - A bevont források, nyertes pályázatok értéke
- **Hatásindikátorok**
 - A települések ellátottságának minőségi mutatói
 - A megvalósult pályázatok minőségi indikátorai
 - A megyei rendszerinfrastruktúra szerkezetének és működésének átalakulása
 - A monitoring tevékenység eredményeként megszületett jelentések

3. Szektorstratégia:

A mezőgazdaság

Stratégiai célkitűzés:

A megye térségeinek eltérő adottságaihoz igazodó, környezetkímélő földhasználati formák és fenntartható mezőgazdaság kialakítása

Prioritások:

1. *Az adottságokhoz igazodó tájtermelés (növénytermesztés, állattenyésztés) kialakítása*
2. *Biogazdálkodásra való áttérés lehetőségeinek elemzése*
3. *A feldolgozottság növelése*
4. *Beszerzési, értékesítési társulások kialakítása*
5. *A marketing tevékenység erősítése a piaci szereplők körében*

Alprogramok

1. Az adottságokhoz igazodó tájtermelés (növénytermesztés, állattenyésztés) kialakítása
 - Intézkedési területek
 - Erősítési, legelő rekonstrukciós program
 - Ültetvényprogram
 - Extenzív állattenyésztési program
2. Biogazdálkodásra való áttérés
 - Intézkedési területek
 - Képzési és szaktanácsadási program
 - A biogazdálkodás értékesítési hátterének kialakítása
3. A mezőgazdasági termékek feldolgozottságának növelése
 - Intézkedési területek
 - A helyi (elő) feldolgozói kapacitás kialakítása, fejlesztése
 - A helyi termékek bevonása a feldolgozói körbe
4. Társulások, szövetkezesek
 - Intézkedési területek
 - Beszerzési, értékesítési társulások kialakítása a növénytermesztés, az állattenyésztés és a feldolgozás, értékesítés területén
5. A marketing erősítése
 - Intézkedési területek
 - A piaci kapcsolatok erősítése, a marketing lehetőségek kiterjesztése a piacképes termelők között
 - A támogatások elérését támogató képzés és tanácsadás

Indikátorok

- **Eredmény indikátorok**
 - Az állatlétszám és fajta összetétel alakulása
 - Az ültetvények területének alakulása
 - Az erők, legelők megújítását mutató értékek
 - A végrehajtott képzési programok száma, a résztvevők száma
 - A tanácsadást és más szolgáltatásokat igénybevevők száma
 - A magasabb feldolgozottság által érintett termékek száma
 - A megalakult társulások száma és tevékenységének mutatói
 - A marketing tanácsadást, képzést igénybevevők száma

- **Hatásindikátorok**
 - A tájtermelés fejlődése, a gazdálkodás szerkezetének átalakulása
 - A mezőgazdasági jövedelmek növekedése
 - A piacképes termékek növekedése
 - Az agrár-környezetvédelmi előírások fokozott betartása
 - Az ökológiai gazdálkodás terjedése

4. Szektorstratégia:

Az erdőgazdálkodás, vadgazdálkodás és nem fatermékek fejlesztése

Stratégiai célkitűzés:

A hosszú távú gondolkodásmód meghonosítása az erdőgazdálkodás területén. A megye erdőgazdálkodásának javítása: a magánerdők helyzetének stabilizálása, a szakszerű gazdálkodás alapjainak megteremtése azon magánerdő tulajdonosok körében, akik erre igényt tartanak.

Prioritások

1. *A tájhoz illeszkedő erdőtelepítések kialakítása*
2. *A faanyag feldolgozottsági fokának emelése és piacra juttatása a helyi szereplők döntő közreműködésével*
3. *Az ésszerű vadgazdálkodás megteremtése*
4. *Az erdei mellékhaszonvételek helyi fejlesztése és piacainak bővítése*
5. *Képzés és szaktanácsadás*

Alprogramok

1. Erdőtelepítési koncepció kidolgozása (célállomány és költség modellek)
 - Intézkedési területek
 - Rendezett és hosszú távú tervszerű erdőgazdálkodás megvalósítása a térség erdőiben
 - A helyi sajátosságok ismeretében erdőtelepítési modellek kidolgozása, mely szakmai követelményeknek megfelel, és költségkalkulációt is tartalmaz.
2. A faanyag feldolgozottsági fokának emelése
 - Intézkedési területek
 - A helyben termelt alapanyagra épülő feldolgozóipar megvalósítása
 - A helyi lehetőségek ismeretében a már működő melléktermék feldolgozási lehetőségek bővítése, a még feltáratlan lehetőségek referenciáinak megteremtése
3. Az ésszerű vadgazdálkodás megteremtése
 - Intézkedési területek
 - A vadgazdálkodás hosszú távú programjának kidolgozása

4. Az erdei mellékhaszonvételek fejlesztése
 - Intézkedési területek
 - A nem fa termékek szervezett és a helyi szereplők bevonására épített programjának kialakítása

5. Képzés és szaktanácsadás az erdő és vadgazdálkodásban
 - Intézkedési területek
 - A magánerdők hosszú távú szakkezelése, a tulajdonosok képzése, tanácsadás
 - Széles körű tájékoztatás, a szakkezelés folyamatáról, lényegéről. A szakkezelésbe vonás menetének, jogi és szakmai irányelveinek kidolgozása. Segítségnyújtás az egyes munkafázisokban.
 - Erdei iskola program kidolgozása

Indikátorok

Eredmény indikátorok

- Létrejön több üdülési és oktatási célú gyermektábor
 - A megvalósult képzési programok száma, a résztvevők száma
 - A tanácsadást és más szolgáltatásokat igénybevevők száma
 - A magasabb feldolgozottság által érintett termékek száma
 - Az elkészült programok dokumentációja
-
- Hatásindikátorok
 - Javul a magánerdők gazdálkodási színvonala, gazdaságossága.
 - A magán és állami erdőkben a szakmai feltételeknek, az erdőtervi előírásoknak és a törvénynek megfelelő rentábilis gazdálkodás alakul ki.
 - Előtérbe kerül az erdő és az ott található természeti értékek védelme.

5. Szektorstratégia:

Kézművesség és a kulturális örökség védelme

Stratégiai célkitűzés:

A családi gazdaságok foglalkoztatási és jövedelmi helyzetének erősítése, a kézműves hagyományok felélesztése. A székelyföldi gazdag kulturális örökség védelmének erősítése.

Prioritások

1. *A kézművesség önálló kulturális és gazdasági szerepének kialakítása a megyében.*
2. *A kézműves tevékenység beépülése a családok jövedelemszerző tevékenységébe.*
3. *A kulturális örökség védelme, új, a gazdasági funkciókkal összekapcsolt fejlesztése*

Alprogramok

1. A kézművesség szerepének kialakítása

- Intézkedési területek:
 - Kézműves képzéshez kapcsolható pedagógusképzés.
 - A kézműves hagyományok leltározása, kézműves vállalkozások kialakítása
 - A kézművesség, mint hagyomány és kulturális érték megjelenítése a térség kulturális életében és a térségi marketingben
 - A kézművesség és a kézműves termékek, mint a turizmus kísérő ágazata

2. A családi gazdaságok szerkezetváltása

- Intézkedési területek:
 - A kézművesség bekapcsolása a családi vállalkozásokba
 - A falusi turizmushoz kapcsolódó szolgáltatások kialakítása

3. A kulturális örökség védelme

- Intézkedési területek
 - Az intézményes örökségvédelem igényeinek feltárása, a forrásokhoz való kapcsolása
 - Az örökségvédelem szerepeltetése a különböző szintű oktatási programokban
 - A kulturális örökség attrakcióinak átgondolt piacosítása
 - A Székelyföld és a székely emberek vidéki és városi életét bemutató jelentős magángyűjtemények, hagyatékok feltárása, megjelenítése.

Indikátorok

- **Eredmény indikátorok**
 - A pedagógusok felkészítése a kézműves tevékenységek oktatására
 - A kézműves termékek megjelenése a falusi turizmus szolgáltatás és termék kínálatában
 - Kézműves és más családi szövetkezés, társulás és vállalkozás kialakulása
 - A helyi kézműves termékek megjelenése és piacra kerülése
 - A kulturális örökség attrakcióinak fokozott megjelenése a turizmus területén
 - Új kiállítótermek, katalógusok eddig fel nem tárt magángyűjtemények elérése

- **Hatás indikátorok**
 - A családok jövedelmi helyzetének javulása
 - A kézművesség, mint a megyén belüli térségi marketing lényeges eleme az egyes térségek azonosításában
 - A helyi szereplők közötti együttműködés erősödése, a helyi termékek és szolgáltatások piacának bővülése
 - A kulturális örökség őrzése, ápolása, beépülése a megye gazdasági életébe

6. Szektorstratégia:

Turizmus

Stratégiai célkitűzés:

A cél olyan turisztikai fejlesztések megvalósítása, amelyek növelik a foglalkoztatottságot, valamint a helyi közösségek életminőségét, miközben a környezet és a turisztikai attrakciók állapota nem romlik. A kínálat megteremtésénél további célkitűzés, hogy a fejlesztések főként helyi erőforrásokra alapozva, a helyiek aktív részvételével, egy átfogó és integrált vidékfejlesztési programba beágyazva valósuljanak meg. Az általános fejlesztési célok kijelölése mellett hangsúlyozzuk a stratégia közösségi jellegét. Ezt többek között azáltal kell elérni, hogy olyan helyi vonzeró vagy kulturális örökség turisztikai fejlesztését támogatjuk, amelyek egyedi az adott térségben. A stratégiában fontosnak tartjuk a térségi turisztikai kínálat színvonalas megjelentetésének, a helyi lakosságnak és a vállalkozásoknak a turizmus fogadására és menedzselésére való felkészítésének, valamint a turizmus hatásainak társadalmi és környezeti szempontú vizsgálatát.

Prioritások:

1. *Alapvető turisztikai infrastruktúra, tematikus utak és programcsomagok valamint versenyképes attrakciók fejlesztése*
2. *A települések és a helyi közösségek felkészítése a turizmusban való részvételre, a turizmus hatásainak vizsgálata*

Alprogramok

1. Alapvető turisztikai infrastruktúra, tematikus utak és programcsomagok valamint versenyképes attrakciók fejlesztése

• Intézkedési területek

- A turizmus szempontjából legfontosabb útvonalak feljavítása és járhatóvá tétele (A legfontosabbak: (Segesvár)-Székelykeresztúr-Székelyudvarhely, Székelyudvarhely-Fenyéd-Zetelaka-Tekerőpatak), valamint a városok és községek belső, a turisták által is látogatott útjainak és tereinek rendbetétele.
- Tematikus utak és programcsomagok létrehozása a minőségi turizmus megteremtése céljából. Új fogyasztói rétegek megcélzása összehangolt egyedi kistérségi kínálattal.

- A gyógyturizmus lefutóban lévő koncepciója és a szociális turizmus jelenlegi gyakorlata helyett wellness/egészség-turizmus kialakítása lehetőség szerint helyi vagy külföldi tőke bevonásával.
- Téli sport- és szabadidőközpontok létrehozása Hargitafürdőn, Gyergyóban és a Madarasi Hargitán.

2. A települések és a helyi közösségek felkészítése a turizmusban való részvételre, a turizmus hatásainak vizsgálata

• Intézkedési területek

- A kistérségek kiemelt látványosságai és a szálláshelyek környékének zaj-, por- és szemetmentesítése, szigorúbb építészeti normák és esztétikai követelmények bevezetése, elterjesztése. Faluszépítés, virágosítás.
- A turizmusban résztvevő vállalkozók, civil szervezetek, az oktatásban és az államigazgatásban ezen a területen dolgozók részére konzultációs és stratégiai tervező fórum működtetése a látóvalók ésszerű kihasználása, az események és a marketing összehangolása érdekében.
- A jelenlegi turizmus társadalmi és környezeti hatásainak felmérése. Részletes akciótervek és projektek létrehozása a legfontosabb vonzerők környékén. A fenntartható turizmus helyi indikátor-rendszerének megalkotása, a folyamatos monitoring megkezdése.
- Turizmus-népfőiskola létrehozása a turisztikailag fontosabb helyeken, széles tematikával.

Indikátorok

- **Eredmény indikátorok**
 - Az infrastrukturális és egyéb beruházások
 - A programcsomagok száma és a turisták száma
 - A képzésben résztvevők száma és a képzések száma
 - A környezetjavító programok hatása
 - A turizmusba bevont családok, vállalkozások száma
- **Hatás indikátorok**
 - A turizmusba bevont családok jövedelmi helyzetének javulása
 - A turizmussal foglalkozó vállalkozások jövedelmezőségének javulása
 - A kiemelt turisztikai térségek gazdasági életének javulása

7. Szektorstratégia

Marketing stratégia

Stratégiai célkitűzés

A megyében megtermelt termékek és szolgáltatások piaci helyzetének javítása, valamint a megye térségeinek, mint egységek piaci bevezetése.

Prioritások

1. *A gazdaságosan termelhető termékek és szolgáltatások felfuttatása.*
2. *A megtermelt termékek és szolgáltatások piaci helyzetének javítása.*
 - 2.1 *A megtermelt termékek és szolgáltatások jövedelmezőségének növelése.*
 - 2.2 *Az értékesített termékek feldolgozottsági szintjének növelése.*
 - 2.3 *A megtermelt termékek nagytételben való értékesítése.*
3. *Széleskörű értékesítési csatornák igénybevétele.*
4. *Marketingeszközök alkalmazása*
5. *Térségi marketing beindítása*
 - 5.1 *Az önkormányzatok hatékony együttműködésének megteremtése a régió-imázs kialakítása érdekében.*
 - 5.2 *A civilszerveződések által kezdeményezett közösségi programok széleskörű ismeretése.*

Alprogramok

1. A megyében gazdaságosan termelhető termékek és szolgáltatások felfuttatása
 - Intézkedési területek
 - A családi gazdaságokhoz kötődő alternatív és kézműves termékek előállításának ökonómiai értékelése az EU trendek figyelembevételével.
 - Képzési programok indítása a minőségi termékek előállítása érdekében.
2. A megyében megtermelt termékek és szolgáltatások piaci helyzetének javítása.
 - Intézkedési területek
 - Képzési programok indítása melyek kitérnek a gazdaságos termelésre és a termékek további feldolgozásának lehetőségeire.
 - Értékesítési szövetkezetek alakítása.
3. Széleskörű értékesítési csatornák igénybevétele.
 - Intézkedési területek
 - Értékesítési csatornák bővítése.

4. Marketingeszközök alkalmazása

- Intézkedési területek
 - Marketing ismeretek oktatása
 - A vállalkozók marketing tevékenységének koordinálása.

5. Térségi marketing beindítása

- Intézkedési területek
 - Együttműködést elősegítő egyeztetések, tanácskozások, tréningek
 - Közösségfejlesztési képzés beindítása.
 - Közösségi programok összeállítása.

Indikátorok

- **Eredmény indikátorok**
 - A megalakított társulások száma
 - A képzésben, felkészítésben résztvevők száma
 - A közösségfejlesztési és térségi marketing fórumokon résztvevők száma

- **Hatás indikátorok**
 - Offenzív piaci részvétel
 - A vállalkozók piaci pozícióinak javulása, magasabb árbevétel elérése
 - A veszteséges termékek előállításának visszaszorulása, a gazdaságosan termelhető termékek többlet jövedelmet biztosítanak
 - Átfogóbb és megalapozottabb marketing munka a termékek, szolgáltatások és a térségi marketing területén egyaránt

8. Szektorstratégia:

A források elérésének stratégiai terve

Stratégiai célkitűzés:

A térségben működő vállalkozások, önkormányzatok, civilszervezetek hitel- és támogatási források jutásához szükséges feltételeinek javítása.

Prioritások:

1. *Vállalkozói szinten a hitelhez és támogatásokhoz való jutás feltételeinek javítása.*
2. *A megye (önkormányzatok, civilszervezetek) pályázati együttműködésének kialakítása a hitelek és támogatásokhoz való jutás feltételeinek javítása érdekében.*

Alprogramok

1. Vállalkozói szinten a hitelhez és támogatásokhoz való jutás feltételeinek javítása.
 - Intézkedési területek
 - A vállalkozások integrációjának elősegítése.
 - Az együttműködési stratégia kialakítása.
 - Képzési programok indítása

2. A megye (önkormányzatok, civilszervezetek) pályázati együttműködésének kialakítása a hitelek és támogatásokhoz való jutás feltételeinek javítása érdekében.
 - Intézkedési területek
 - Közös pályázati lehetőségek feltárása
 - A hitel és támogatási lehetőségeket figyelő rendszer kialakítása

Indikátorok

- **Eredmény indikátorok**
 - A megalakított társulások, integrációk száma
 - A képzésben, felkészítésben résztvevők száma
 - A benyújtott és nyertes pályázatok száma

- **Hatás indikátorok**
 - Források biztosításának magasabb szintje
 - A gazdasági és társadalmi élet szereplőinek sikeresebb tevékenysége

MELLÉKLETEK

FELHASZNÁLT IRODALOM

Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I. Budapest, Csíkszereda; 1998
Adattár Hargita megye Statisztikai Hivatala, 1998 július 1.

Program de consultaer a datelor recensitare, judetul Harghita: Date culese si program executat de catre UBBC, autor program: lector univ. Mezei Elemér

Az ezredforduló munkaerőpiaci kihívásai a Kárpát-medencében. Kutatási jelentés. Készítette a KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja. A kutatást a Márton Áron Szakkollégium JELTÁRS Jelenkor Társadalomkutató Műhely koordinálta. Csíkszereda, 2001

A Csíki medence vizsgálata és fejlesztési stratégiája. Témavezető: Bódy Pál. Miskolci Egyetem. Miskolc, 2000.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Székelyföld konferencia kiadvány, Székelyföld munkacsoport 2000. Csíkszereda, 2001

Hargita megye fontosabb demográfiai, gazdasági, munkaerőpiaci jellemzői. Munkaanyag. Összeállította: Bíró A. Zoltán, Bálint Blanka, Koszta Csaba János. KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja. Csíkszereda, 2001

Breviar Statistic. Judetul Harghita in cifre perioda 1996-1999
Recensamantul Populatiei Si al Locuintelor. 2002. Judetul Harghita. Date Preliminare. Miercurea Ciuc, 2002.

Bursa Loculirol de Munca. Editia a XI – A. Miercurea Ciuc. 12. aprilie 2002.

Raportul national al dezvoltarii umane. Romania 1999

National Human Development Report. Romania 1997

Studii Privind Planul de Amenajare a Teritoriului National. Plan de amenajare a teritoriului judetean Harghita. Urbanproiect Director General: Traian Popescu. Bucuresti. 1998.

Local Strategy for sustainable development municipality of Miercurea Ciuc. Coordinated by NCS D Miercurea Ciuc 2002.

Strategia de Dezvoltare Economico-Sociala a Judetului Harghita in perioda 2001-2004. Romania Consiliul Judetean Harghita.

Buletin Statistic. Hargita megyei Kereskedelmi és Iparkamara

A helyi közigazgatási törvény. Kommentár a gyakorlat számára. Írta Veress Emőd. RMDSZ Ügyvezető Elnökség, Önkormányzatokért Felelős Főosztály. Kolozsvár, 2002.

A PHARE pályázatok jelentősége. Szeminárium Csíkszereda, 2001. november 23.

Planul Judetean de Gestiune a Deseulior Anul 2002. Megyei Hulladékkezelési terv 2002-re. Javaslat. Környezetvédelmi felügyelőség 2001. december.

Program de Guvernare 2001-2004. Bucuresti, 21 decembrie 2000.

De la saracie la dezvoltare rurala. Emil Daniel Tesliuc, Banca Mondiala, Constantin Chirca, Comisia Nationala Pentru Statistica, Bucuresti, 1999.

Romániai magyar évkönyv. Szórvány Alapítvány, Temesvár – Polis Könyvkiadó Kolozsvár, 2001. Szerkesztette Bodó Barna

A székelyföldi régió: tények és trendek. Társadalomtudományi fórum. Kam – MTA Kisebbségkutató Műhely Budapest, 1999.június 21.

Életminőség kutatás a Hargita megyei családok körében. Munkapéldány. Fidelity Consulting KFT, Csíkszereda, 1998 február

Eredmények és kihívások: a megye szerepe a térségfejlesztésben. Szakmai kerekasztal, Hargitai Megyenapok. 2001. június 22. Kutatási jelentések, összefoglalók – szakmai tájékoztató anyag. KAM Regionális Antropológiai Kutatások Központja, Csíkszereda, 2001.

Csanády András: A Homoród-vidéki falvak gazdasági viszonyairól. MTA PTI Etnoregionális kutatóközpont. Budapest, 2001

Regionális befektetési lehetőségek Hargita, Kovászna és Maros megyében. Prorégió Budapest, ITD Budapest

Harghita County Council. Miercurea Ciuc

Consiliul Judetean Harghita, Miercurea Ciuc 2000.

Csomád-Bálványos fejlesztési stratégiája. Vizsgálat és program. Projektfelelős: Kolumbán Gábor. Transzpagony SRL, 1998/99

Adottságok és kapcsolatok. Kisebbségi vállalkozások és magyarországi befektetők a romániai privatizációban. (Erdélyi és Székelyföldi régió.) Műhelytanulmány az európai Összehasonlító Kisebbségkutatói Közalapítvány számára. Összeállította. Bíró A. Zoltán. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Csíkszereda, 1999. március.

Forrásbevonási lehetőségek és módszerek. Szerkesztette: Csutak István. Phare szeminárium, Székelyudvarhely 2002. április 5.

Dr. Kerekes Jenő: Erdély helye Románia gazdaságában. Területi Statisztika 5. (42.) évfolyam 3. szám 2002. május KSH Budapest pp. 271-285

Oana Danciu és társai: Grants – 2000. Successful Projects – Case Studies. Status, Romania, Miercure Ciuc, 2001.

Székelyudvarhely és Udvarhelyszék oktatási hálózatának jelene. Benedek Elek Tanítóképző Főiskola, Székelyudvarhely, 2002. június 4.

SAPARD előcsatlakozási programra felkészítő képzés tananyaga kistérségek számára. Szerkesztette: Dr. Kulcsár László. Scolar Kiadó, Budapest 1999.

Székelyudvarhely 2000-2010. Városfejlesztési Stratégiai Program. Székelyudvarhely MJV Polgármesteri Hivatal, Közép Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség Székesfehérvár 2000.

Koncepció a turizmus beindításáról a Szent László kistérségben. Asociația Microregională Szent László, Készítette Gál Tibor. 2001.

Hargita megyei Kistérségi Társulások programanyagai (Felcsík, Pogány-Havas, Sóvidék, Hegyalja, Felső Homoródmente, Rika, É-K Hargita, Kászon, Keresztúr, Bucsin-Délhegy-Libán, Nagyhomoród, Regivest Szent László, Alcsík Kistérségi Társulások)

Vince Mária: Vidéki helyzetelemzés. Kászoni esettanulmány. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda 2002.

A Hegyalja kistérség Agrárstruktúra átalakítási és Vidékfejlesztési stratégiai programja – Helyzetfeltárás (Munkaanyag) 2001. február

Bódy Pál – Kocziszky György (2000): A Csíki-medence vizsgálata és fejlesztési stratégiája. Miskolci Egyetem

InnoRural csoport/ACT Consultants: Gyimes fejlesztési terve

Keménes Csilla (1998): Csíkszentkirály és Büdösfürdő vidéki- és gyógyturizmusának fejlesztése – diplomadolgozat. GATE, Gödöllő

Székelyudvarhely SWOT-elemzése

Texas Department of Commerce (1993): Developing Tourism in Your Community

Turizmus Online – www.turizmusonline.hu

Vágási Albert (2002): A Sóvidék Kistérség vidékfejlesztési és turisztikai stratégiai program tervezete. Felsőősfalva

Váradai Péter Pál et al. (1995): Erdély, Székelyföld (Alcsík és Kászon) Közdok. Budapest

Varsági SWOT-elemzése

Vofkori László (1998): Székelyföld útikönyve. Cartographia. Budapest

Utazások Hargitában. CD kiadvány. Hargita Megyei Innovációs és Inkubációs Szövetség és Hargita Megye Tanácsa, 2001.

Alcsík Kistérség Fejlesztési Társulás fejlesztési koncepciója (2002)

Bódy Pál – Kocziszky György (2000): A Csíki-medence vizsgálata és fejlesztési stratégiája. Miskolci Egyetem

Erdélyi Turizmus honlap

Észak-Kelet Hargita Kistérségi Társulás (é.n.) helyzetfeltáró tanulmánya

Hargita Megyei Innovációs és Inkubációs Szövetség – Hargita Megye Tanácsa (2001): Utazások Hargitában (CD)

Herczeg Ágnes – Jánosi Csaba (szerk.) (2001): Térségfejlesztés. Csíki Természetjáró és Természetvédő Egyesület, Csíkszereda

Horváth Alpár (2002): Az idegenforgalom helyzete a Székelyföldön (kézirat).

Horváth Alpár (2002): A regionális turizmusfejlesztés dilemmái a Székelyföldön. III. Székelyföld Konferencia, Csíkszereda, 2002. október 4–5.

Kemény Csilla (1998): Csíkszentkirály és Büdösfürdő vidéki és gyógyturizmusának fejlesztése – diplomadolgozat. GATE, Gödöllő

Puczkó László – Rátz Tamara (1998): A turizmus hatásai. Aula – Kodolányi János Főiskola

Texas Department of Commerce (1993): Developing Tourism in Your Community

Turizmus Online – www.turizmusonline.hu

Vágási Albert (2002): A Sóvidék Kistérség vidékfejlesztési és turisztikai stratégiai program tervezete. Felsősfalva

Váradai Péter Pál et al. (1995): Erdély, Székelyföld (Alcsík és Kászon) Közdok. Budapest

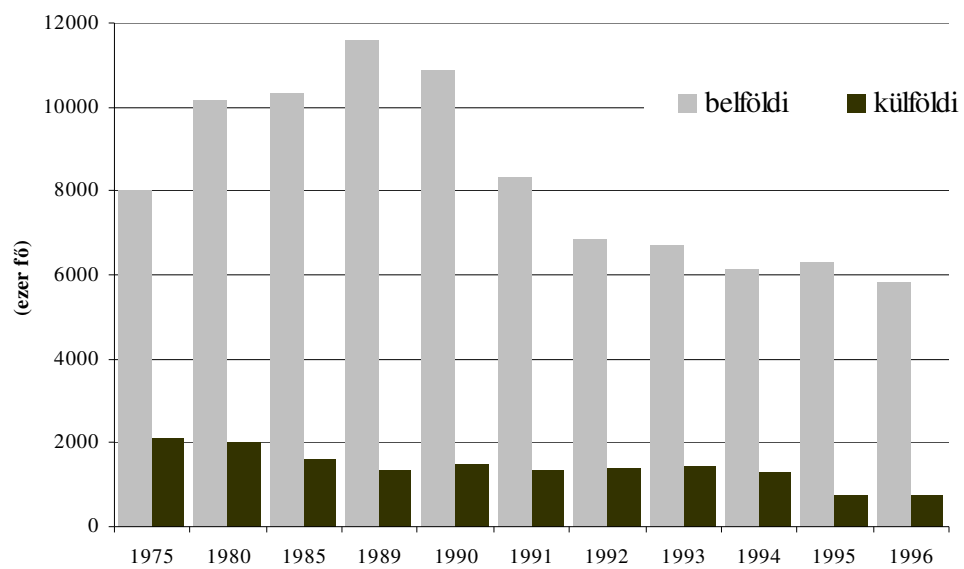
KONZULTÁCIÓS PARTNEREK, INTERJÚ ALANYOK

Albert Mária	Gyergyószentmiklós
Ambrus Zoltán	Korond
Antal András	Csíkszereda
Antal Attila	Csíkszereda
Autójav. és karb. mvez.	Remete
Balázs Piroska	Székelyudvarhely
Bálint Mihály	Székelyudvarhely
Bálint Miklós	Zetelaka
Bardócz Ferenc	Ditró
Bartha Dénes	Oklánd
Becze Annamária, Ózon Szálloda	Csíkszereda
Benedek Berta	Csíkszereda
Benedek István	Kápolnásfalu
Benyovszki Lajos	Székelykeresztúr
Bertalan Domokos	Korond
Biás Ákos	Derzs
Bíró A. Zoltán	Csíkszereda
Bónis Ferenc	Hargitafürdő
Bota Marie	Tölgyes
Braic Alexandru	Csíkszereda
Costea Constantin	Csíkszereda
Csáka József	Székelykeresztúr
Cseresznyés Attila	Parajd
Csíki András	Csíkszereda
Csilip Árpád, Csángó Panzió	Gyimesközéplak
Csutak István	Csíkszereda
Daltea Natalia	Maroshévíz
Dan Mihai	Balánbánya
Darvas-Kozma József esperes	–plébános, Csíkszereda
Deák István	Ivó (Zetelaka)
Deáky Tibor	Csíkszereda
Dézi Zoltán	Csíkszereda
Farkas Aladár	Borszék
Farkas Éva	Gyergyószentmiklós
Ferencz Sándor	Kápolnásfalu
Ferenczi Béla	Oklánd
Fülöp László Levente	Csomafalva
Gál Árpád	Gyergyószentmiklós
Groza Mihail	Csíkszereda
György Béla Zsolt	Csíkszereda
György Piroska	Csíkszereda
Hajdú Áron Péter	Csíkszereda
Hegy István	Csíkszereda
Herceg Mihály	Szentegyháza
Illyés Ferenc	Székelyudvarhely
Jáky Gábor	HON-INVEST RT
Juravle Vasile	Tölgyes
Kálmán Zsófia	Csíkszereda

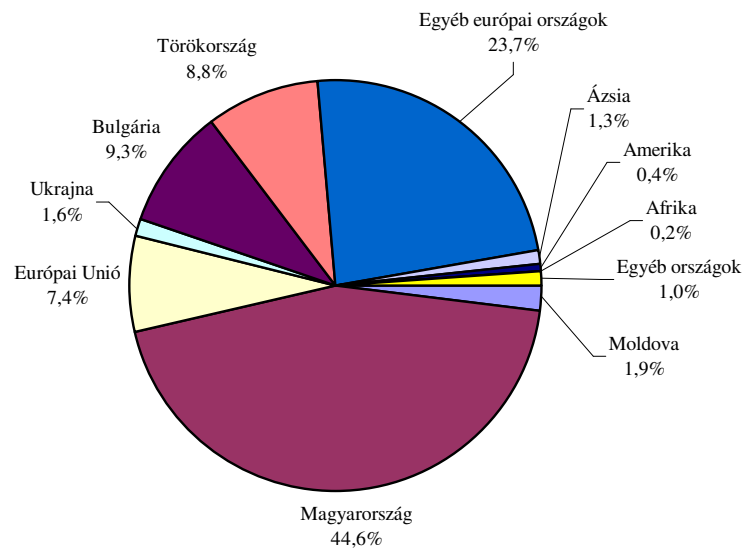
Kassay János	Szentmárton
Kiss Ernő Csaba	Székelyudvarhely
Kolumbán Imola	Székelyudvarhely
Kolumbán Sándor Gábor	Székelykeresztúr
Kosztá Csaba	Csíkszereda
Kovács Annamária	Csíkrákos
Kovács Géza	Borszék
Laczkó Albert Elemér	Remete
Ladányi László Zsolt	Székelyudvarhely
Lakatos József	Homoródszentmárton
Lázár László	Lövéte
Lazaraiu Radu	Borszék
Lőrincz Márton	Székelykeresztúr
Márton Stefan	Dánfalva
Mátéffy Győző	Csíkszereda
Mátéffy Mária	Csíksomlyó (Csíkszereda)
Nistor Maria-Anghela	Csíkszereda
Páll Árpád	Gyergyószentmiklós
Panescu Tiberiu	Csíkszereda
Pasca Tiberiu	Maroshévíz
pedagógus	Remete
Petres Sándor	Csíkszereda
Ráduly Róbert	Csíkszereda
Raffain Zoltán	Csíkszereda
Sándor Olga	Zetelaka
Sarca Mihai	Csíkszereda
Seer Mihai	Gyergyószentmiklós
Simó Csaba	Székelyudvarhely
Sófalvi László	Székelyudvarhely
Somay Péter	Csíkszereda
Strujan Edit	Csíkszereda
Szász Jenő	Székelyudvarhely
Szentjobbi Erzsébet	Gyergyó
Tamás József püspök	Csíkszereda
Tordai Árpád	Homoródalmás
Vágási Albert	Felsősófalva
Vaida Valentin	Borszék
vállalkozó	Remete
Várdai György	Csíkszereda
Varga András	Oklánd
Vígh Ádám	Csíkszereda
Zsombori Vilmos	Csíkszereda
állami alkalmazott	Kányád
alpolgármester	Szentmihály (Csíkvacsárcsi)
gazdálkodó	Kányád
könyvelő	Varság
pedagógus	Varság
tanácsos	Derzs
tanár	Homoródalmás
tisztviselő	Szentsimon

GRAFIKONOK

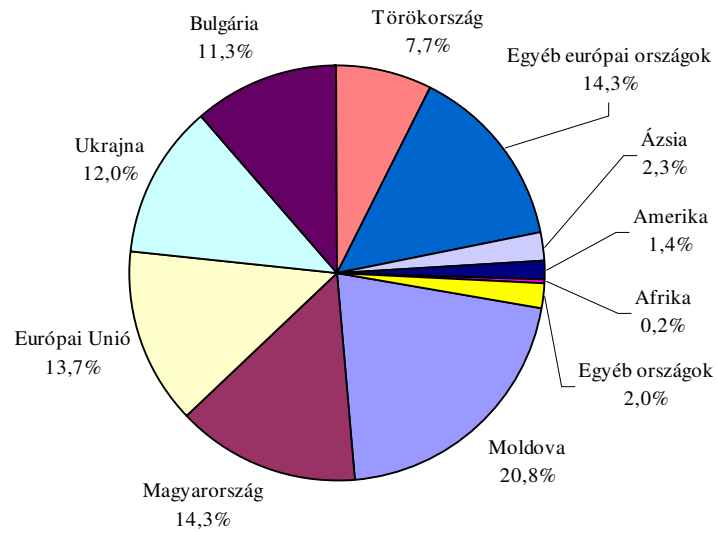
A turisták száma Romániában, 1975-1996

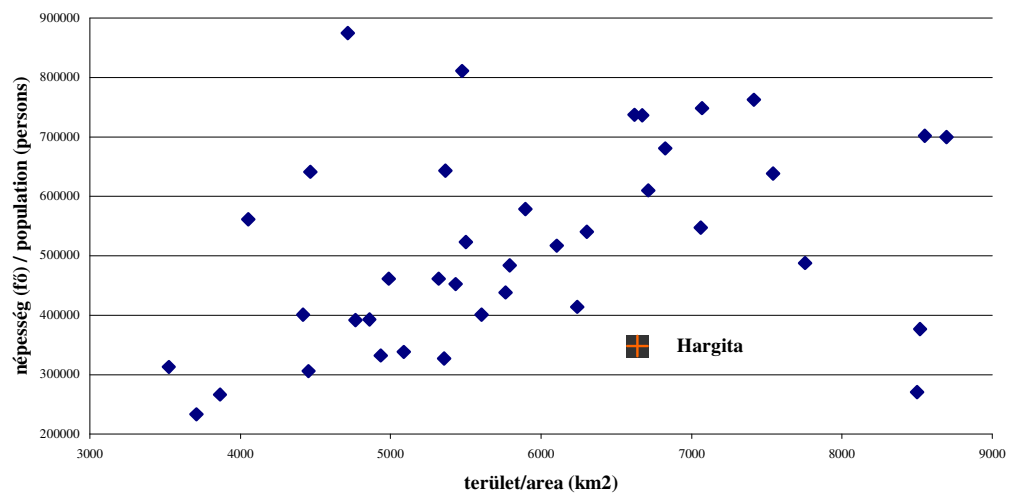
**A romániai turisták megoszlása a fogadó országok szerint
(1995-1997 közötti évek átlaga)**

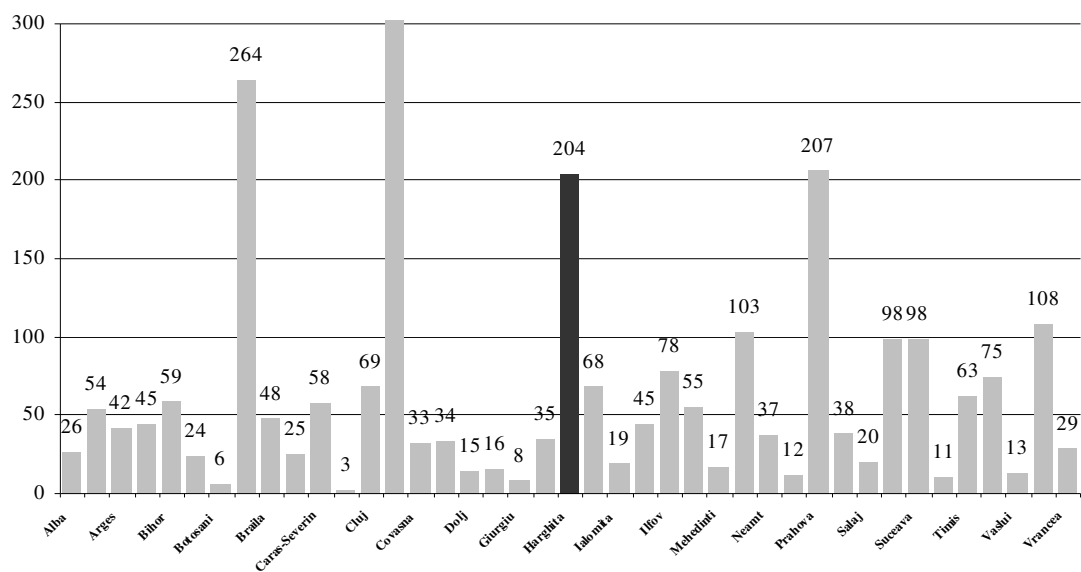
**A külföldi turisták megoszlása a küldő országok szerint
(1995-1997 közötti évek átlaga)**

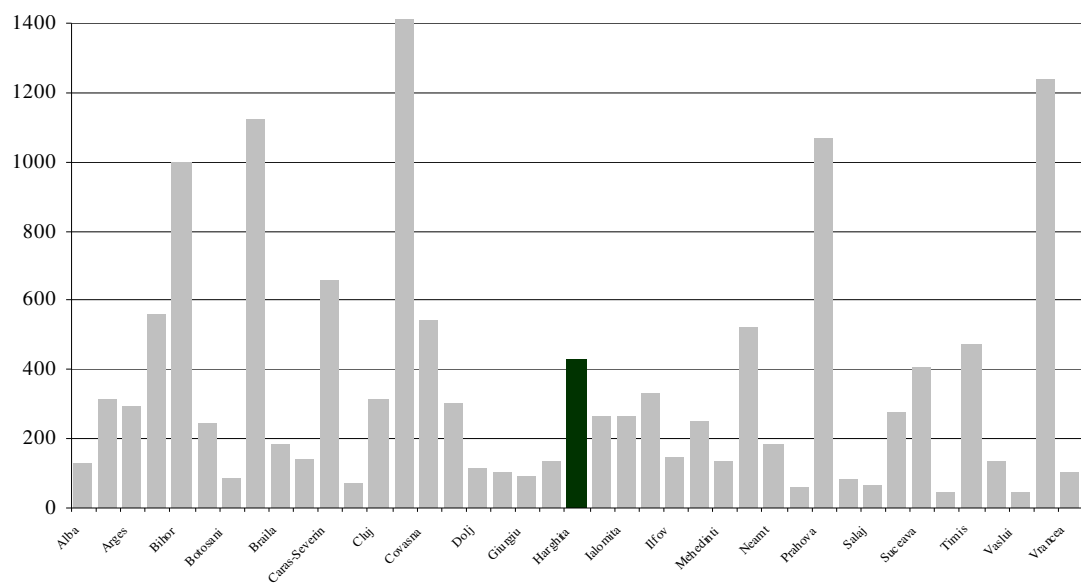
Románia megyéi / Counties of Romania, 1992

A turisztikai egységek száma Románia megyéiben, 1997

A vendégszokák száma Románia megyéiben, 1997

Hargita megye demográfiai jellemzői 5 kistérség szerint

	Lakos (2000. júl.1.)	Lakosság változása (1992-ről 2000-re %)	Népsűrűség (fő/km ²)	Természetes szaporodás (ezrelék)	Vándorlási egyenleg (ezrelék)	Magyar lakosok aránya %
Csíki térség	113076	99,3	54,5	-0,5	0,1	91,3
Udvarhelyi térség	102780	98,8	58,1	0,4	1,2	97,7
Gyergyói térség	92730	97,3	40,0	-1,7	-1,1	66,8
Keresztúri térség	23986	99,1	50,6	-0,2	-0,6	93,2
Balánbánya	8962	81,9	3846,4	8,8	-26,7	29,6
Megye együtt	341534	98,0	51,4	-0,3	-0,7	84,7

Csíki térség

Községek	Lakos (2000. júl.1.)	Lakosság változása (1992-ről 2000-re %)	Népsűrűség (fő/km ²)	Természetes szaporodás (ezrelék)	Vándorlási egyenleg (ezrelék)	Magyar lakosok aránya %
Csíkszereda	46021	99,6	391,1	1,7	-2,6	83,0
Tusnádfürdő	1796	91,2	950,3	-2,2	-10,3	93,0
Csíkszentgyörgy	4932	97,5	20,5	-2,2	7,9	99,8
Csíkkarcfalva	5687	98,3	38,3	-3,2	8,0	99,2
Csíkdánfalva	4428	94,2	34,4	-6,1	1,6	99,4
Szépvíz	3702	98,8	44,0	-1,3	-1,3	97,7
Gyimesközéplök	5379	101,5	40,9	1,9	3,5	98,9
Gyimesfelsőlok	3630	106,0	43,9	-1,4	1,4	98,4
Csíkszentmihály	2642	94,9	31,6	-10,3	11,0	80,4
Csíkpálfalva	1728	102,8	34,9	-6,4	4,1	98,6
Kászonaltíz	3085	98,4	10,2	-5,5	6,7	84,1
Madéfalva	7298	102,6	46,7	-0,8	2,5	97,0
Csíkszentkirály	6220	100,2	43,8	-1,6	-0,3	99,0
Csíkszentdomokos	6510	97,5	43,3	-1,1	-8,9	98,8
Csíkszentmárton	4178	93,4	37,3	1,4	-4,6	99,3
Csíkszentsimon	3518	103,3	52,2	0,9	8,5	98,9
Tusnád	2322	107,6	30,3	-2,6	6,2	94,4
Térség együtt	113076	99,3	54,6	-0,5	0,1	91,3

Udvarhelyi térség

Községek	Lakos (2000. júl.1.)	Lakosság változása (1992-ről 2000-re %)	Népsűrűség (fő/km ²)	Természetes szaporodás (ezrelék)	Vándorlási egyenleg (ezrelék)	Magyar lakosok aránya %
Székelyudvarhely	38939	97,5	814,8	1,3	2,1	97,4
Szentegyháza	7444	97,1	100,0	4,8	-7,5	98,7
Fenyéd	3537	97,7	62,4	-1,7	-2,2	99,6
Kápolnásfalva	2095	98,8	27,7	8,1	-1,4	99,7
Oroszhegy	3889	99,9	40,1	1,3	3,9	98,9
Székelyderzs	1231	92,3	29,3	0,0	-12,0	99,2
Felsőboldogfalva	3003	99,9	39,5	-10,9	11,9	99,8
Lövéte	3874	100,9	38,1	-3,6	-1,0	99,8
Farkaslaka	4652	103,1	37,2	-4,5	3,9	98,2
Homoródszentmárton	2931	94,5	21,0	-8,5	8,1	99,1
Homoródalmás	1500	97,8	13,8	-6,0	-3,3	99,9
Bögöz	5994	102,7	52,1	-3,0	11,7	99,4
Oklánd	1316	94,5	21,5	11,3	-7,1	98,5
Kányád	1337	101,8	18,9	-9,9	30,5	98,1
Székelyvarság	1592	102,1	20,8	10,0	-29,3	99,7
Korond	6511	102,7	57,4	5,8	0,3	92,7
Parajd	6990	99,0	38,8	1,6	-3,3	93,8
Zetelaka	5945	99,4	28,8	-1,7	1,9	99,2
Térség együtt	102780	98,8	58,1	0,4	1,2	97,7

Keresztúri térség

Községek	Lakos (2000. júl.1.)	Lakosság változása (1992-ről 2000-re %)	Népsűrűség (fő/km ²)	Természetes szaporodás (ezrelék)	Vándorlási egyenleg (ezrelék)	Magyar lakosok aránya %
Székelykeresztúr	11092	104,5	248,6	1,8	-1,9	94,8
Etéd	2881	91,6	20,9	-5,2	-13,2	99,1
Szentábrahám	2672	103,8	45,7	4,9	7,1	97,4
Székelyandrásfalva	1214	47,4	16,4	-9,6	12,2	67,9
Újszékely	2574	183,2	63,7	3,6	11,0	90,3
Siménfalva	3553	91,0	30,0	-6,0	-4,6	98,9
Térség együtt	23986	99,1	50,6	-0,2	-0,6	93,2

Gyergyói térség

Községek	Lakos (2000. júl.1.)	Lakosság változása (1992-ről 2000-re %)	Népsűrűség (fő/km ²)	Természetes szaporodás (ezrelék)	Vándorlási egyenleg (ezrelék)	Magyar lakosok aránya %
Borszék	3068	99,8	33,2	-2,9	0,3	79,7
Gyergyószentmiklós	21156	98,7	95,3	-1,2	-4,0	88,4
Maroshévíz	16706	97,1	49,4	3,1	-2,7	29,3
Bélbor	2877	98,2	12,7	0,7	-4,1	2,6
Gyergyócsomafalva	4642	96,4	47,9	-3,2	1,7	99,5
Gyergyóholló	1580	97,4	11,3	-8,9	-1,3	13,6
Gyergyóditró	6310	93,2	55,1	-4,2	-4,7	97,3
Galócás	2920	105,4	99,2	0,7	-10,2	26,8
Gyergyóalfalu	5945	95,2	26,5	0,3	-1,2	97,7
Gyergyószárhegy	3641	97,7	45,0	-2,2	6,3	97,6
Gyergyóremete	6471	98,3	61,1	-3,4	-0,3	98,0
Salamás	4344	101,4	62,0	-1,4	5,1	22,0
Várhegy	2243	95,6	43,9	-6,6	6,2	4,9
Gyergyóújfalu	5270	93,8	23,9	-5,7	3,2	96,7
Gyergyótölgyes	3545	93,8	14,5	-3,5	0,6	34,8
Vasláb	2012	98,0	33,8	-14,1	10,2	37,9
Térség együtt	92730	97,3	40,0	-1,7	-1,1	66,8

Balánbánya

Községek	Lakos (2000. júl.1.)	Lakosság változása (1992-ről 2000-re %)	Népsűrűség (fő/km ²)	Természetes szaporodás (ezrelék)	Vándorlási egyenleg (ezrelék)	Magyar lakosok aránya %
Balánbánya	8962	81,9	3846,4	8,8	-26,7	29,6

Forrás: Hargita Megyei Statisztikai Hivatal

Hargita megye demográfiai jellemzői 3 kistérség szerint

	Lakos (2000. júl.1.)	Lakosság változása (1992-ről 2000-re %)	Népsűrűség (fő/km ²)	Természetes szaporodás (ezrelék)	Vándorlási egyenleg (ezrelék)	Magyar lakosok aránya %
Csiki térség	113076	99,3	54,5	-0,5	0,1	91,3
Udvarhelyi térség	126766	98,8	56,5	0,3	0,9	96,9
Gyergyói térség	101692	95,8	43,8	-0,7	-3,5	63,0
Megye együtt	341534	98,0	51,4	-0,3	-0,7	84,7

Csiki kistérség

Községek	Lakos (2000. júl.1.)	Lakosság változása (1992-ről 2000-re %)	Népsűrűség (fő/km ²)	Természetes szaporodás (ezrelék)	Vándorlási egyenleg (ezrelék)	Magyar lakosok aránya %
Csíksereda	46021	99,6	391,1	1,7	-2,6	83,0
Tusnádfürdő	1796	91,2	950,3	-2,2	-10,3	93,0
Csíksgyörgy	4932	97,5	20,5	-2,2	7,9	99,8
Csikkarcfalva	5687	98,3	38,3	-3,2	8,0	99,2
Csikdánfalva	4428	94,2	34,4	-6,1	1,6	99,4
Szépvíz	3702	98,8	44,0	-1,3	-1,3	97,7
Gyimesközéplak	5379	101,5	40,9	1,9	3,5	98,9
Gyimesfelsőlok	3630	106,0	43,9	-1,4	1,4	98,4
Csíksgyörgy	2642	94,9	31,6	-10,3	11,0	80,4
Csikpálfalva	1728	102,8	34,9	-6,4	4,1	98,6
Kászonaltiz	3085	98,4	10,2	-5,5	6,7	84,1
Madéfalva	7298	102,6	46,7	-0,8	2,5	97,0
Csíksgyörgy	6220	100,2	43,8	-1,6	-0,3	99,0
Csíksgyörgy	6510	97,5	43,3	-1,1	-8,9	98,8
Csíksgyörgy	4178	93,4	37,3	1,4	-4,6	99,3
Csíksgyörgy	3518	103,3	52,2	0,9	8,5	98,9
Tusnád	2322	107,6	30,3	-2,6	6,2	94,4
Térség együtt	113076	99,3	54,6	-0,5	0,1	91,3

Udvarhelyi kistérség

Községek	Lakos (2000. júl.1.)	Lakosság változása (1992-ről 2000-re %)	Népsűrűség (fő/km ²)	Természetes szaporodás (ezrelék)	Vándorlási egyenleg (ezrelék)	Magyar lakosok aránya %
Székelyudvarhely	38939	97,5	814,8	1,3	2,1	97,4
Szentegyháza	7444	97,1	100,0	4,8	-7,5	98,7
Fenyéd	3537	97,7	62,4	-1,7	-2,2	99,6
Kápolnásfalva	2095	98,8	27,7	8,1	-1,4	99,7
Oroszhegy	3889	99,9	40,1	1,3	3,9	98,9
Székelyderzs	1231	92,3	29,3	0,0	-12,0	99,2
Felsőboldogfalva	3003	99,9	39,5	-10,9	11,9	99,8
Lövéte	3874	100,9	38,1	-3,6	-1,0	99,8
Farkaslaka	4652	103,1	37,2	-4,5	3,9	98,2
Homoródszentmárton	2931	94,5	21,0	-8,5	8,1	99,1
Homoródalmás	1500	97,8	13,8	-6,0	-3,3	99,9
Bögöz	5994	102,7	52,1	-3,0	11,7	99,4
Oklánd	1316	94,5	21,5	11,3	-7,1	98,5
Kányád	1337	101,8	18,9	-9,9	30,5	98,1
Székelyvarság	1592	102,1	20,8	10,0	-29,3	99,7
Zetelaka	5945	99,4	28,8	-1,7	1,9	99,2
Korond	6511	102,7	57,4	5,8	0,3	92,7
Parajd	6990	99,0	38,8	1,6	-3,3	93,8
Székelykeresztúr	11092	104,5	248,6	1,8	-1,9	94,8
Etéd	2881	91,6	20,9	-5,2	-13,2	99,1
Szentábrahám	2672	103,8	45,7	4,9	7,1	97,4
Székelyandrásfalva	1214	47,4	16,4	-9,6	12,2	67,9
Újszékely	2574	183,2	63,7	3,6	11,0	90,3
Siménfalva	3553	91,0	30,0	-6,0	-4,6	98,9
Térség együtt	126766	98,8	56,5	0,3	0,9	96,9

Gyergyói kistérség

Községek	Lakos (2000. júl.1.)	Lakosság változása (1992-ről 2000-re %)	Népsűrűség (fő/km ²)	Természetes szaporodás (ezrelék)	Vándorlási egyenleg (ezrelék)	Magyar lakosok aránya %
Borszék	3068	99,8	33,2	-2,9	0,3	79,7
Gyergyószentmiklós	21156	98,7	95,3	-1,2	-4,0	88,4
Maroshévíz	16706	97,1	49,4	3,1	-2,7	29,3
Bélbör	2877	98,2	12,7	0,7	-4,1	2,6
Gyergyócsomafalva	4642	96,4	47,9	-3,2	1,7	99,5
Gyergyóholló	1580	97,4	11,3	-8,9	-1,3	13,6
Gyergyóditró	6310	93,2	55,1	-4,2	-4,7	97,3
Galócás	2920	105,4	99,2	0,7	-10,2	26,8
Gyergyóalfalu	5945	95,2	26,5	0,3	-1,2	97,7
Gyergyószárhegy	3641	97,7	45,0	-2,2	6,3	97,6
Gyergyóremete	6471	98,3	61,1	-3,4	-0,3	98,0
Salamás	4344	101,4	62,0	-1,4	5,1	22,0
Várhegy	2243	95,6	43,9	-6,6	6,2	4,9
Gyergyóújfalu	5270	93,8	23,9	-5,7	3,2	96,7
Gyergyótölgyes	3545	93,8	14,5	-3,5	0,6	34,8
Vasláb	2012	98,0	33,8	-14,1	10,2	37,9
Balánbánya	8962	81,9	3846,4	8,8	-26,7	29,6
Térség együtt	101692	95,8	43,8	-0,7	-3,5	63,0